

МІНІСТЭРСТВА АДУКАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ
БЕЛАРУСКІ ДЗЯРЖАЎНЫ ЎНІВЕРСІТЭТ
ГІСТАРЫЧНЫ ФАКУЛЬТЭТ

Кафедра гісторыі Беларусі новага і навейшага часу

Русін
Алег Дзмітрыевіч

МЕРАПРЫЕМСТВЫ САВЕЦКАЙ УЛАДЫ Ў ЗАХОДНІХ АБЛАСЦЯХ
БССР (ВОСЕНЬ 1939 – ЧЭРВЕНЬ 1941 ГГ.)

Дыпломная работа

Навуковы кіраўнік:
доктар гістарычных навук,
прафесар А.Г. Каханоўскі

(подпіс)

«__»_____ 2018 г.

Дапушчана да абароны

«__»_____ 2018г.

Заг. кафедры гісторыі Беларусі

новага і навейшага часу,

кандыдат гістарычных навук, дацэнт В.С. Макарэвіч

Мінск, 2018

Змест

РЭФЕРАТ	3
РЕФЕРАТ	4
АВСТРАСТ	5
УВОДЗІНЫ	3
ГЛАВА 1. ГІСТАРЫЯГРАФІЯ, КРЫНІЦЫ, МЕТАДАЛОГІЯ	9
1.1 Гістарыяграфія	9
1.2 Крыніцы	14
1.3 Метадалогія і метады даследавання.....	17
ГЛАВА 2. МЕРАПРЫЕМСТВЫ САВЕЦКАЙ УЛАДЫ Ё ВЕРАСНІ – ЛІСТАПАДЗЕ 1939 ГОДА	20
2.1 Фарміраванне і асноўныя мерапрыемствы часовых органаў улады	20
2.2 Роля Чырвонай Арміі ў мерапрыемствах часовых органаў улады	25
2.3 Народны сход і заканадаўчае афармленне ўз’яднання Заходняй Беларусі	28
ГЛАВА 3. МЕРАПРЫЕМСТВЫ САВЕЦКАЙ УЛАДЫ Ё ЛІСТАПАДЗЕ 1939 – ЧЭРВЕНІ 1941 ГГ	35
3.1 Мерапрыемствы органаў савецкай улады ў палітычнай і культурнай сферах.....	35
3.2 Сацыяльна-эканамічныя мерапрыемствы савецкай улады ў лістападзе 1939 – чэрвені 1941 гг.....	46
3.3 Рэпрэсіўная палітыка савецкай улады	51
ГЛАВА 4. РЭАКЦЫЯ НАСЕЛЬНІЦТВА ЗАХОДНІХ АБЛАСЦЕЙ БССР НА МЕРАПРЫЕМСТВЫ ОРГАНАЎ САВЕЦКАЙ УЛАДЫ Ё ВЕРАСНІ 1939 – ЧЭРВЕНІ 1941 ГГ	56
4.1 Узаемаадносіны насельніцтва заходніх абласцей БССР з часовымі органамі ўлады ў верасні – кастрычніку 1939 года.....	56
4.2 Грамадская актыўнасць насельніцтва заходніх абласцей БССР у лістападзе 1939 – чэрвені 1941 гг. як рэакцыя на мерапрыемствы савецкай улады	58
4.3 Барацьба супраць органаў савецкай улады	61
ЗАКЛЮЧЭННЕ	66
СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ І ЛІТАРАТУРЫ	70

РЭФЕРАТ

Русіна Алега Дзмітрыевіча

Мерапрыемствы Савецкай улады ў заходніх абласцях БССР (восень 1939 – чэрвень 1941 гг.)

Ключавыя словы: часовыя органы савецкай улады, Народны сход Заходняй Беларусі, дэпартацыі, НКУС, легітымізацыя, саветызацыя, антырэлігійная барацьба, калектывізацыя, антысавецкая барацьба.

Аб’ект даследавання: мерапрыемствы савецкай улады ў заходніх абласцях БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг.

Прадмет даследавання: сацыялістычныя пераўтварэнні ў заходніх абласцях БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг.

Мэта работы: раскрыць сутнасць мерапрыемстваў савецкай улады ў заходніх абласцях БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. і вызначыць ступень іх уплыву на грамадскае жыццё.

Метады даследавання: метадалагічную базу даследавання склалі прынцыпы гістарызму, аб’ектыўнасці і сістэмнасці. У працы быў выкарыстаны комплекс агульнанавуковых (аналіз, сінтэз, індукцыя, дэдукцыя, аналогія, параўнанне, класіфікацыя, абагульненне) і спецыяльна-гістарычных (гісторыка-генетычны, гісторыка-параўнальны, гісторыка-тыпалагічны, гісторыка-сістэмны) метадаў.

Асноўныя палажэнні, якія выносяцца на абарону: па выніках даследавання, можна зрабіць выснову, што мерапрыемствы савецкай улады ў верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. не былі даведзены да канца. У верасні – кастрычніку 1939 года мерапрыемствы праводзіліся ва ўмовах падпарадкавання часовых органаў вайскаваму камандаванню. Народны сход Заходняй Беларусі юрыдычна аформіў уз’яднанне. 3 лістапада 1939 года савецкая ўлада ўзяла курс на саветызацыю. Найбольшыя поспехі ў пераўтварэннях на савецкай аснове былі дасягнуты ў палітычнай сферы. У сацыяльна-эканамічнай сферы да 22 чэрвеня 1941 года не ўдалося пабудаваць сацыялістычную эканоміку ў поўным аб’ёме. На правядзенне мерапрыемстваў савецкай улады вялікі ўплыў аказвала Чырвоная Армія. Дзейнасць савецкай улады выклікала неадназначную грамадскую рэакцыю сярод насельніцтва.

Рэкамендацыі па практычным выкарыстанні вынікаў: вынікі даследавання будуць карыснымі пры напісанні спецыяльных і абагульняючых прац па гісторыі Беларусі, Літвы, Польшчы па палітычнай гісторыі Беларусі, пры распрацоўцы навучальных дапаможнікаў для школ і ВНУ.

Структура і аб’ём дыпломнай работы: дыпломная работа ўключае рэферат, уводзіны, чатыры главы, заключэнне, спіс крыніц і літаратуры (88 найменняў). Аб’ём тэкста работы складае 77 старонак.

РЕФЕРАТ

Русина Олега Дмитриевича

Мероприятия Советской власти в западных областях БССР (осень 1939 – июнь 1941 гг.)

Ключевые слова: временные органы советской власти, Народное Собрание Западной Беларуси, депортации, НКВД, легитимизация, советизация, антирелигиозная борьба, коллективизация, антисоветская борьба.

Объект исследования: мероприятия советской власти в западных областях БССР в сентябре 1939 – июне 1941 гг.

Предмет исследования: социалистические преобразования в западных областях БССР в сентябре 1939 – июне 1941 гг.

Цель работы: раскрыть сущность мероприятий советской власти в западных областях БССР в сентябре 1939 – июне 1941 гг. и определить степень их влияния на общественную жизнь.

Методы исследования: методологическую базу исследования составили принципы историзма, объективности и системности. В работе был использован комплекс общенаучных (анализ, синтез, индукция, дедукция, аналогия, сравнение, классификация, обобщение) и специально-исторических (историко-генетический, историко-сравнительный, историко-типологический, историко-системный) методов.

Основные положения, выносимые на защиту: по результатам исследования можно сделать вывод, что мероприятия советской власти в сентябре 1939 – июне 1941 гг. не были доведены до конца. В сентябре – октябре 1939 года мероприятия проводились в условиях подчинения временных органов военному командованию. Народное собрание Западной Беларуси юридически оформило воссоединение. С ноября 1939 года советская власть взяла курс на советизацию. Наибольшие успехи в преобразованиях на советской основе были достигнуты в политической сфере. В социально-экономической сфере к 22 июня 1941 года не удалось построить социалистическую экономику в полном объеме. На проведение мероприятий советской власти большое влияние оказывала Красная Армия. Деятельность советской власти вызывала неоднозначную общественную реакцию среди населения.

Рекомендации по практическому использованию результатов: результаты исследования будут полезны при написании специальных и обобщающих работ по истории Беларуси, Литвы, Польши по политической истории Беларуси, при разработке учебных пособий для школ и ВУЗов.

Структура и объем дипломной работы: дипломная работа включает реферат, введение, четыре главы, заключение, список источников и литературы (88 наименований). Объем текста работы составляет 77 страниц.

ABSTRACT

Rusina Olega

Events of Soviet power in the western regions of the BSSR in the autumn 1939 and June 1941 years

Key words: the temporary organs of Soviet power, the People's Assembly of Western Byelorussia, deportations, the NKVD, legitimization, Sovietization, anti-religious struggle, collectivization, antiSoviet struggle.

Object of research: events of Soviet power in the western regions of the BSSR in September 1939 and June 1941 years.

Subject of research: socialist transformations in the western regions of the BSSR in September 1939 and June 1941 years.

Research objective: to reveal the essence of the events of Soviet power in the western regions of the BSSR in September 1939 and June 1941 years and determine their degree of influence on public life.

Research methods: the methodological basis of the research was the principles of history, objectivity and systemic nature. In the work a complex of general scientific (analysis, synthesis, induction, deduction, analogy, comparison, classification, generalization) and special historical (historicalgenetic, historicalcomparative, historicaltypological, historisystemic) methods was used.

Scientific results and their novelty: according to the results of the study, we can conclude that the events of the Soviet government in September 1939 and June 1941, were not brought to an end. In September and October 1939 events were held in the absence of legitimate Soviet power. The People's Assembly of Western Belarus legally formalized the reunification. Since November 1939, the Soviet government has taken a course toward Sovietization. The greatest successes in transformations on a Soviet basis were achieved in the political sphere. In the socio-economic sphere, by June 22, 1941, the socialist economy could not be fully built up. The Red Army exercised great influence on the conduct of the events of the Soviet government. The activities of the Soviet government caused a mixed public reaction among the population.

Recommendations for implementation: the results of the research will be useful when writing special and general works on the history of Belarus, Lithuania, Poland on the political history of Belarus, in developing textbooks for schools and universities.

Structure and volume of the thesis: diploma work includes an abstract, an introduction, four chapters, a conclusion, a list of sources and literature (88 titles). The volume of the text of the work is 77.

УВОДЗІНЫ

Падзеі верасня 1939 года, якія адбываліся ў заходніх рэгіёнах сучаснай Рэспублікі Беларусь аказалі вырашальны ўплыў на станаўленне беларускай дзяржаўнасці. На тэрыторыю Заходняй Беларусі, якая была ў складзе Польшчы, згодна Рыжскай мірнай дамовы ад 18 сакавіка 1921 года, увайшлі войскі Чырвонай Арміі. У верасні 1939 года ваенна-палітычная сітуацыя ва Усходняй Еўропе склалася так, што аб'яднанне Беларусі магло адбыцца толькі на савецкай аснове.

Аднак неабходна зразумець той факт, што сам па сабе ўваход Чырвонай Арміі, нягледзячы на моцную падтрымку мясцовага насельніцтва, не азначаў аўтаматычнае ўз'яднанне. Заходняя Беларусь пасля 1921 года развівалася ў складзе дзяржавы з іншай палітычнай, сацыяльна-эканамічнай сістэмай. З гэтага вынікае, што перад органамі савецкай улады стаяла задача саветызаваць усе сферы жыцця грамадства ў Заходняй Беларусі.

Актуальнасць тэмы дыпломнай работы заключаецца ў лёсавызначальнасці працэсаў у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг., якія паўплывалі на станаўленне дзяржаўнага адзінства Беларусі. У той жа час, спосаб уз'яднання Беларусі, які фактычна прывёў да падзелу Польшчы, практыка палітычных рэпрэсій савецкай улады, якая была распаўсюджана і на заходнія вобласці БССР, будаўніцтва сацыялістычнай сістэмы выклікаюць дыскусіі паміж гісторыкамі розных краін. Дастаткова часта працы гісторыкаў па пытаннях развіцця заходняга рэгіёна БССР носяць суб'ектыўны характар.

Ступень распрацаванасці дадзенай тэмы ў гістарычнай навуцы знаходзіцца на невысокім узроўні. З аднаго боку, некаторыя аспекты мерапрыемстваў савецкай улады ў заходніх абласцях БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. былі дэталёва разгледжаны айчыннымі вучонымі ў апошнія гады, аднак з другога боку – працы даследчыкаў дадзенай праблематыкі часта маюць тэндэнцыйны характар, асабліва савецкага перыяду, або з'яўляюцца састаўной часткай больш шырокага даследавання, дзе праблематыцы мерапрыемстваў савецкай улады ў верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. надаецца недастаткова ўвагі.

Аб'ект даследавання – мерапрыемствы савецкай улады ў заходніх абласцях БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. Прадмет вывучэння – сацыялістычныя пераўтварэнні, якія праводзіліся органамі савецкай улады ў заходніх абласцях БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг.

Мэта, якая была пастаўлена для правядзення дадзенага даследавання, наступная: раскрыць сутнасць мерапрыемстваў савецкай улады ў заходніх абласцях БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. і вызначыць іх ступень

уплыву на грамадскае жыццё. Для дасягнення акрэсленай мэты ў працэсе напісання дыпломнай работы неабходна вырашыць наступныя задачы:

- прасачыць працэс стварэння і функцыянавання часовых органаў савецкай улады ў верасні – кастрычніку 1939 года;

- вызначыць ролю рашэнняў Народнага сходу Заходняй Беларусі для пераўтварэнняў на савецкай аснове;

- прааналізаваць асноўныя кірункі мерапрыемстваў савецкай улады ў лістападзе 1939 – чэрвені 1941 гг.;

- выявіць прычынна-выніковую сувязь паміж мерапрыемствамі савецкай улады і адносінамі да органаў савецкай улады сярод насельніцтва заходніх абласцей БССР.

Храналагічныя рамкі даследавання бяруць свой пачатак 17 верасня 1939 года пры ўступленні Чырвонай Арміі ў Заходнюю Беларусь і заканчваюцца 22 чэрвеня 1941 года, калі нападам Германіі на СССР мерапрыемствы савецкай улады ў заходніх абласцях БССР былі сарваныя.

Канкрэтная лакалізацыя падзей дыпломнай працы адбывалася па становішчу на 1940 год у наступных межах: Баранавіцкая вобласць у складзе 26 раёнаў, Брэсцкая вобласць у складзе 18 раёнаў, Вілейская вобласць у складзе 22 раёнаў, Пінская вобласць у складзе 11 раёнаў, Беластоцкая вобласць у складзе 24 раёнаў. Нельга не адзначыць, што мяжа БССР змянялася і на працягу 1940 года. Пасля далучэння Літвы да СССР, у лістападзе 1940 года, Літоўскай ССР было перададзена 3 раёны БССР: Гадуцішкаўскі, Парэчскі, Свянцянскі.

Дыпломная работа складаецца з уводзінаў, чатырох глаў, заключэння, спіса выкарыстаных крыніц і літаратуры. Уводзіны раскрываюць абгрунтаванне і навуковую актуальнасць тэмы, ступень яе распрацаванасці, утрымліваюць у сабе аб'ект і прадмет даследавання, мэту і задачы работы, а таксама яе храналагічныя і геаграфічныя рамкі. Першая глава ўключае гістарыяграфію разглядаемага пытання, стан крыніцавай базы тэмы і ступень яе распрацаванасці, а таксама метадалогію і метады даследавання. У другой главе падаюцца асаблівасці фарміравання і функцыянавання часовых органаў савецкай улады ў заходніх абласцях БССР у верасні – кастрычніку 1939 года, роля Чырвонай Арміі ў мерапрыемствах савецкай улады ў верасні – кастрычніку 1939 года, а таксама падзеі, звязаныя з Народным сходам, як сродкам легітымізацыі савецкай улады і яе далейшых мерапрыемстваў. Трэцяя глава прысвечана раскрыццю асноўных аспектаў мерапрыемстваў савецкай улады ў межах перыяду з лістапада 1939 г. па чэрвень 1941 г. У чацвёртай главе разглядаюцца адносіны насельніцтва заходніх абласцей БССР да правядзення мерапрыемстваў савецкай улады ў верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. Заключэнне падводзіць вынікі праведзенага ў рамках работы даследавання, фарміруе канчатковыя вывады па разгледжанай тэме. Спіс выкарыстаных крыніц і

літаратуры аформлены ў адпаведнасці з алфавітным прынцыпам. Агульны аб'ём дыпломнай работы – 77 старонак.

ГЛАВА 1

ГІСТАРЫЯГРАФІЯ, КРЫНІЦЫ, МЕТАДАЛОГІЯ

1.1 Гістарыяграфія

Дзейнасць органаў савецкай улады ў заходніх абласцях БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. з’яўляецца праблемай для гістарычнага дыскурсу. Гэта абумоўлена тым, што ўз’яднанне Заходняй Беларусі ў верасні 1939 года было важным этапам у станаўленні беларускай дзяржаўнасці і яе межаў. Перыяд часу ў развіцці заходніх абласцей БССР з верасня 1939 па чэрвень 1941 гг. з’яўляецца прадметам вывучэння гісторыкаў як савецкай эпохі, так і перыяду незалежнай Беларусі. Апроч таго, праблематыка развіцця заходніх абласцей БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. часткова закранаецца ў працах польскіх і расійскіх гісторыкаў.

У развіцці беларускай гістарыяграфіі па пытанню дзейнасці органаў савецкай улады ў заходніх абласцях БССР можна выдзеліць два перыяды: беларуская савецкая гістарыяграфія (1939 – 1991 гг.) і беларуская гістарыяграфія перыяду Рэспублікі Беларусь (1991 г. – сучаснасць).

Неабходна адзначыць, што гісторыкі савецкага часу разглядалі мерапрыемствы савецкай улады ў заходніх абласцях БССР з пазіцыі класавага падыходу. У 1939 годзе В.І. Пічэта, амаль адразу пасля ўваходу Чырвонай Арміі ў Заходнюю Беларусь выдаў кнігу «Основные моменты исторического развития Западной Украины и Западной Белоруссии». У 1940 годзе АН БССР пад рэдакцыяй Н.М. Нікольскага і І.Ф. Ломчэля была выдадзена кніга «Заходняя Беларусь пад панскім прыгнётам і яе вызваленне». Для разглядаемай у дыпломнай працы тэмы цікавай будзе пятая глава «Вызваленне Заходняй Беларусі ад іга польскіх паноў і капіталістаў», а таксама шостая глава «Першы год будаўніцтва новага жыцця». Дадзенае выданне дае факталагічны матэрыял аб усталяванні савецкай улады ў заходніх абласцях БССР, дзейнасці першых органаў савецкай улады, а таксама аб выніках першага года савецкіх пераўтварэнняў. На думку аўтараў выдання, першы год існавання савецкай улады прывёў да кардынальных зменаў у лепшы бок. Таксама ў канцы шостага главы апісваюцца перспектывы развіцця заходніх абласцей БССР [41].

Буйная праца, прысвечаная будаўніцтву органаў савецкай улады ў заходніх абласцях БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг., належыць Ц.С. Гарбунову і мае назву «Воссоединение белорусского народа в едином советском социалистическом государстве» [6]. Адметнасць дадзенай працы заключаецца ў тым, што ў ёй узвялічвалася роля І.В. Сталіна, як аб’яднальніка беларускіх зямель.

Буйным спецыялістам у вывучэнні мерапрыемстваў савецкай улады ў заходніх абласцях БССР у савецкі час з'яўляецца І.В. Царук. Найбольш значныя працы гэтага аўтара: «В братском союзе. Социалистические преобразования экономики в западных обласцях БССР. Сентябрь 1939 – июнь 1941гг.», якая была выдадзена ў 1976 годзе, а таксама «КПБ – организатор культурного строительства в западных областях Белоруссии», якую свет пабачыў у 1969 годзе [83].

Як бачна, І.В. Царук сканцэнтравала сваю ўвагу на эканамічных і культурных аспектах мерапрыемстваў савецкай улады. У той жа час, у працах І.В. Царук апісваюцца і сацыяльна-палітычныя працэсы ў заходніх абласцях БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. Апроч апісання саміх сацыялістычных пераўтварэнняў, вялікая ўвага з боку аўтара была нададзена вынікам дзейнасці органаў савецкай улады, якія ацэньваліся як безумоўны поспех.

Сярод прац, абагульняючых савецкі перыяд, неабходна адзначыць «Гісторыя Беларускай ССР. Т.4» [9]. Дадзенае навуковае выданне было распрацавана АН БССР у 1975 годзе. Гэта праца карысная даследчыку ў першую чаргу багатым факталагічным матэрыялам, лічбавымі паказчыкамі, у тым ліку, па дзейнасці органаў савецкай улады ў заходніх абласцях БССР.

У 1970 – 1980-ыя гады праблемамі мерапрыемстваў савецкай улады ў заходніх абласцях БССР займаліся навукоўцы В.Н. Міхнюк і І.С. Росман. У 1978 годзе В.Н. Міхнюк выдаў працу «Социалистические преобразования в Западных областях БССР (сентябрь 1939 – июнь 1941 гг.)» [25]. Праца І.С. Росмана «Компартия Белоруссии в борьбе за упрочение социалистического общества в предвоенные годы (1938 – июнь 1941 гг.)», выдадзеная ў 1975 годзе прысвечана будаўніцтву савецкіх органаў улады ў заходніх абласцях БССР [67].

Набыццё незалежнасці Беларусі ў 1991 годзе кардынальным чынам паўплывала на беларускую гістарыяграфію. Гэта прывяло да таго, што ўз'яднанне Заходняй Беларусі і наступныя падзеі сталі разглядацца гісторыкамі з пазіцыі ўплыву на развіццё беларускай дзяржаўнасці. Гэта ўвасобілася ў манаграфіі «Паміж Усходам і Захадам: Станаўленне дзяржаўнасці і тэрытарыяльнай цэласнасці Беларусі (1917 – 1939 гг.)» за аўтарствам П.І. Бригадзіна і У.Ф. Ладысева. Аўтары манаграфіі называюць падзеі верасня 1939 года аднаўленнем гістарычнай справядлівасці, пры гэтым указваючы на складанасць лёсаў людзей падчас падзей 1939 года. Як і ў папярэдніх раздзелах вялікая роля ў станаўленні адзінства Беларусі надаецца знешнепалітычным абставінам, у прыватнасці Другой сусветнай вайне [21].

У рабоце «Гісторыя беларускай дзяржаўнасці ў канцы XVIII – пач. XXI ст. Кн. 2» аўтарамі другога раздзела выступілі В. Даніловіч, А. Каваленя, У.Ф. Ладысеў. У другім раздзеле другая частка распавядае аб падзеях у Заходняй

Беларусі ў перыяд часу верасень 1939 – чэрвень 1941 гг. Будаўніцтва савецкіх органаў і далейшыя мерапрыемствы ўлады разглядаюцца як важны элемент дасягнення адзінай беларускай дзяржаўнасці [8].

Пасля распаду СССР у беларускай гістарыяграфіі з'явіўся шэраг прац, аўтары якіх крытычна ставяцца да мерапрыемстваў савецкай улады ў заходніх абласцях БССР. Мерапрыемствы савецкай улады ў заходніх абласцях БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. адлюстраваны і аўтар выдадзенай у Беластоку «Навейшай гісторыі Беларусі» Я.В. Мірановіч. Яго погляд на падзеі 1939 года заключаецца ў тым, што заходнебеларускія землі былі захопленыя бальшавікамі. Нездарма частка яго кнігі, дзе распавядаецца пра гэта, называецца «Яднанне пад савецкім скіпетрам». У гэтай частцы ўвага надаецца выбарам у Народны сход, мерапрыемствам органаў савецкай улады ў эканамічнай і сацыяльнай сферах. Указваецца і роля палітычных рэпрэсій, якія суправаджалі савецкае будаўніцтва [26].

Вялікі ўклад у пашырэнне гістарычных даследаванняў адносна мерапрыемстваў савецкай улады быў зроблены на пачатку 2000-ых гадоў у Беластоку даследчыкамі Я.Д. Траццяком і І.А. Кузняцовым. Я.Д. Траццяк даследаваў рэлігійную палітыку савецкай улады ў заходніх абласцях БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. І.А. Кузняцоў акцэнтаваў сваю ўвагу на палітычных рэпрэсіях, якія праводзіліся ў разглядаемы час [20], [75].

Рэакцыя мясцовага насельніцтва на пераўтварэнні савецкай улады даволі часта была негатыўнай. Адною з праяваў незадаволенасці было ўзброенае супраціўленне. Гэтым падзеям была нададзена ўвага ў 1994 годзе, што лягло ў аснову напісання Я.І. Сямашкам кнігі «Армія Краёва на Беларусі» [71].

У тым жа 1994 годзе В.І. Ермаловіч і С.В. Жумар выдалі кнігу «Огнем и мечом. Хроника польского националистического подполья в Западной Белорусии (1939 – 1953 гг.)». Як і выданне Я.І. Сямашкі, дадзеная кніга апісвала асаблівасці супраціўлення польскіх нацыяналістычных структур савецкай уладзе і яе мерапрыемствам [16].

Працы Я.І. Сямашкі і калектыву В.І. Ермаловіча, С.В. Жумара адрозніваюцца тым, што Я.І. Сямашка надае вялікую ўвагу мерапрыемствам органаў савецкай улады ў адносінах да польскага насельніцтва. Апроч непасрэдна супраціву савецкай улады, Я.І. Сямашка спрабуе адлюстравачь культурны аспект адносінаў паміж насельніцтвам заходніх абласцей БССР і савецкай уладай. Калектыў В.І. Ермаловіча і С.В. Жумара зрабіў стаўку на дакументы архіву КДБ і паказаў толькі барацьбу польскіх структур супраць савецкай улады.

Праблема ўзаемаадносін савецкай улады і грамадства была ў цэнтры ўвагі даследчыка С.А. Сільвановіча ў артыкуле: «Палітыка савецкіх улад у

адносінах да польскага насельніцтва паміж вераснем 1939 і чэрвенем 1941 гг.» [69].

Працягваючы тэматыку барацьбы з мерапрыемствамі савецкай улады, нельга не ўзгадаць працу расійскай даследчыцы Е.В. Якаўлевай «Польша против СССР. 1939 – 1950 гг.». Падыход Е.В. Якаўлевай заключаецца ў тым, што падпольны польскі рух аўтар ацэньвае як працяг алчнай палітыкі шляхты, якая страціла свае зямельныя ўладанні [87].

Даследчык праблематыкі Заходняй Беларусі А.В. Трафімчык у сваёй кнізе «1939 год і Беларусь: забытая вайна» разглядае мерапрыемствы савецкай улады ў заходніх абласцях БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. праз прызму Другой сусветнай вайны і беларускіх нацыянальных інтарэсаў. Кніга мае яскрава крытычны да савецкай сістэмы падыход. Палітыку СССР А.В. Трафімчык класіфікаваў як антычалавечную. Яна праводзілася толькі ў інтарэсах Крамля, а беларускія інтарэсы ж не ўлічваліся. Аўтар адлюстроўвае розныя прыклады злоўжыванняў савецкіх партыйных органаў, спосабы барацьбы мясцовага насельніцтва супраць партыйных органаў. Свой падыход да гісторыі А.В. Трафімчык лічыць беларускацэнтрычным [74].

Цікавасць будзе прадстаўляць і кніга «Гісторыя Беларусі. Беларусь у 1917–1945 гг. Пяты том». У гэтым выданні для маёй працы будзе асабліва важным пяты раздзел. Гэты раздзел прысвечаны становішчу БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. Выкарыстанне архіўных крыніц і прац ранейшых гісторыкаў дало магчымасць з розных падыходаў адлюстраваць супярэчнасці грамадскага жыцця. Прысутнічае багаты факталагічны матэрыял. Пры гэтым пяты раздзел, які адлюстроўвае ў тым ліку і будаўніцтва савецкіх органаў улады, напісаны на аснове архіўных матэрыялаў. Дадзеная акалічнасць дазваляе выкарыстоўваць кнігу як базу для пачатку даследавання, так як інфармацыя, змешчаная ў кнізе, фарміруе агульнае ўяўленне аб працэсах у заходніх абласцях БССР [7].

Вывучэннем аграрных пераўтварэнняў у заходніх абласцях БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. займаецца В.А. Белазаровіч. У 1999 годзе была напісана дысертацыя на тэму «Аграрныя пераўтварэнні ў заходніх абласцях Беларусі ў 1939 – 1952 гг.». У 2004 годзе была выдадзена яго манаграфія «Западнобелорусская деревня в 1939 – 1953 годах».

В.А. Белазаровіч у сваёй манаграфіі надае ўвагу не толькі падзеям, якія звязаны з аграрнымі пераўтварэннямі. Разгляд становішча ў вёсцы ў манаграфіі праведзены яшчэ з 16 стагоддзя, калі на беларускіх землях з’явілася фальваркавая рэформа. Аўтар выказвае думку аб высокім, у параўнанні з іншымі рэгіёнамі, развіцці капіталістычных адносінаў у заходнебеларускай вёсцы. Перыяд польскай улады В.А. Белазаровіч называе «другой школай капіталізму». Нягледзячы на праблему малазямелля, аўтар указвае, што

псіхалогія прыватнага ўласніка ў заходнебеларускай вёсцы была сфарміравана [3].

У сваёй манаграфіі аўтар праводзіць агляд мерапрыемстваў савецкай улады на вёсцы і рэакцыю на іх з боку вяскоўцаў. Прыведзеныя статыстычныя дадзеныя ў манаграфіі адлюстроўваюць дынаміку калгаснага будаўніцтва на вёсцы ў верасні 1939 – чэрвені 1941 гг., попыт насельніцтва на сельскагаспадарчыя прылады працы, наяўнасць рухомай і нерухомай маёмасці, якую канфіскавалі ў леснікоў і асаднікаў. В.А. Белазаровіч прыйшоў да высновы, што мерапрыемствы савецкай улады ў адносінах да сялянства былі прадыхаваны не яго інтарэсамі, а інтарэсамі дзяржавы.

Заходнія вобласці БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. былі поліэтнічным і поліканфесіянальным рэгіёнам. Даследчык І.А. Пушкін у сваёй працы «Удзел нацыянальных меншасцей у грамадска-палітычным жыцці Савецкай Беларусі (1919 – 1990 гады)» паказаў працэсы ўзаемаадносін нацыянальных меншасцей з савецкай уладай. Раздзел, які непасрэдна прысвечаны заходнім абласцям БССР, мае вялікую колькасць статыстычных паказчыкаў, якія адлюстроўваюць мерапрыемствы савецкай улады ў адносінах да нацыянальных меншасцей [65].

У апошні час узмацнілася цікавасць да становішча Заходняй Беларусі ў верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. і сярод расійскіх навукоўцаў. 17 верасня 2009 года ў гонар 60-годдзя ўз'яднання Беларусі і Украіны была праведзена канферэнцыя. Яна мела назву «Западная Белоруссия и Украина в 1939 – 1941 гг. Люди. События. Документы.». Канферэнцыя прайшла ў Інстытуце славяназнаўства РАН. Праз 2 гады, ў 2011 годзе быў выдадзены аднайменны зборнік. У ім змешчаны выступленні беларускіх, украінскіх, расійскіх і польскіх гісторыкаў. Даклады сталі асновай гэтага зборніка. Матэрыялы дадзенага зборніка таксама могуць быць карыснымі пры вывучэнні грамадскага жыцця, будаўніцтва органаў савецкай улады, кадровай палітыкі. Асабліва каштоўнымі для напісання дыпломнай працы будуць артыкулы: Е.С. Розенбалта «Западные области Белоруссии в 1939 – 1941 годах: оккупация - воссоединение - советизация», А.В. Трафімчыка «Меры по ликвидации оппозиционных настроений и антисоветской деятельности в школах западных областей БССР (1939-1941)», В.В. Пятроўскай «Деятельность Красной Армии среди населения Западной Белоруссии в 1939 – 1941 годах», С.А. Піваварчыка «Система обеспечения оборонного строительства рабочей силой в западных областях БССР (1939-1941)», А.Г. Цымбал «Положение православной церкви в Западной Белоруссии в 1939 – 1941 годах» [66], [43], [44], [85].

Каштоўнасць зборніка заключаецца ў тым, што даследчыкі часта займалі супрацьлеглыя пазіцыі, што дазваляе ўсебакова падысці да вывучэння

праблем у заходніх абласцях БССР, у тым ліку звязаных і з мерапрыемствамі органаў савецкай улады.

Паступова ўзмацняецца цікавасць да праблематыкі грамадскага жыцця ў Заходняй Беларусі вывучаемага мной перыяду і ў польскіх гісторыкаў. Вельмі выбітнай асобай з'яўляецца Ян Тамаш Грос. Гэта амерыканскі гісторык і сацыёлаг польскага паходжання. Яго вядомым дасягненнем з'яўляецца доказ таго, што пагром супраць яўрэяў у Едванбэ ў 1941 годзе быў здзейснены польскім насельніцтвам без дапамогі нямецкіх карнікаў. Але ў кантэксце вывучаемай мною тэмы будзе цікавай яго праца «Рэвалюцыя з-за мяжы: Савецкае заваяванне Польшчы, Заходняй Украіны і Заходняй Беларусі». Гэта праца выдадзена ў 1988 годзе ў Прыстане. Вельмі каштоўнымі звесткамі будуць тыя, якія распавядуць пра выбары ў Народны Сход 22 кастрычніка 1939 года. Гэтыя падзеі прывялі да склікання органа, які легітымізаваў усе пераўтварэнні на савецкай аснове, здзейсненыя часовымі органамі савецкай улады [88].

Такім чынам, гістарыяграфія па пытанню мерапрыемстваў савецкай улады ў заходніх абласцях БССР мае разнастайную накіраванасць. Гістарыяграфія савецкага перыяду рабіла акцэнт на дасягненнях, якія мелі органы савецкай улады ў верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. Пры гэтым у працах адсутнічалі звесткі аб супярэчнасцях працэсу саветызацыі. У пачатку 1990-ых гадоў тэматыка даследаванняў была пашырана.

Разам з пашырэннем магчымасцей даследаванняў змяніўся падыход да ацэнкі падзей у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. Набыццё незалежнасці дазволіла разглядаць працэс уз'яднання Заходняй Беларусі як вырашальны этап станаўлення беларускай дзяржаўнасці і яе тэрытарыяльнай цэласнасці. Апроч гэтага, заходнія вобласці БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. сталі разглядацца як поліэтнічны і поліканфесійны рэгіён, што абумовіла з'яўленне прац па міжнацыянальных адносінах. Таксама пасля 1991 года ў даследаваннях атрымала распаўсюджванне тэма палітычных рэпрэсій і дэпартацый, якія адбываліся ў заходніх абласцях БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гадоў. Пераўтварэнні ў заходнебеларускай вёсцы разглядаюцца не толькі з пазіцыі сацыяльна-эканамічнага развіцця, але і ўплыву сацыяльна-эканамічнай сітуацыі на грамадска-палітычную.

У той жа час, большасць прац, у якіх асвятляецца верасень 1939 – чэрвень 1941 гг., не прысвечана менавіта гэтаму перыяду. У іх вывучаюцца большыя па храналагічных межах перыяды, а перыяд з верасня 1939 па чэрвень 1941 гг. не разглядаецца падрабязна.

1.2 Крыніцы

Пры напісанні дыпломнай працы былі выкарыстаныя дакументальныя (заканадаўчыя, справаводчыя, статыстычныя) і апавядальныя (мемуары, публіцыстыка, перыядычны друк) крыніцы.

Да заканадаўчых крыніц адносяцца: Канстытуцыі, Дэкрэты, Пастановы і г.д. Найбольш значнымі з'яўляюцца: Канстытуцыя БССР 1937 года, Канстытуцыя СССР 1936 года, Закон СССР «Аб уключэнні Заходняй Беларусі ў склад Саюза ССР з уз'яднаннем яе з Беларускай ССР» (2 лістапада 1939), Крымінальны кодэкс БССР 1928 года.

Гэтыя заканадаўчыя крыніцы далі прававую базу для стварэння органаў савецкай улады на тэрыторыі заходніх абласцей БССР пасля таго, як 28 – 30 кастрычніка 1939 года ў Беластоку Народны сход прыняў рашэнне аб уз'яднанні БССР і СССР. Пасля юрыдычнага афармлення ўваходжання Заходняй Беларусі на яе тэрыторыі быў распаўсюджаны асноўны закон СССР – Канстытуцыя 1936 года і Канстытуцыя БССР 1937 года. У гэтых крыніцах былі падрабязна распісаны органы заканадаўчай, выканаўчай і судовай улад.

Матэрыялы справаводства – гэта самая масавая катэгорыя крыніц, таму іх можна падзяліць на некалькі груп. У рамках дадзенага раздзела прапануецца наступная тыпалагізацыя дадзенага блоку крыніц:

1) арганізацыйна-гаспарадчая дакументацыя. Да яе адносяцца разнастайныя пастановы, пратаколы, цыркуляры, рэзалюцыі, указанні, прапановы. Прыкладам такой дакументацыі з'яўляецца Пастанова Часовага ўпраўлення Палескай вобласці аб размяшчэнні бежанцаў у горадзе Брэст-Літоўск. Гэта Пастанова мае грыф «цалкам сакрэтна». Гэты ж грыф ёсць і ў Пратаколе паседжання бюро ЦК КП(б)Б ад 19 лістапада 1939 года. У гэтым пратаколе ішла гаворка аб абласцях і абласных цэнтрах Заходняй Беларусі;

2) бягучая перапіска прадстаўлена, з аднаго боку, лістамі і тэлеграмамі дзяржаўна-партыйных і царкоўных органаў, а з другога – лістамі і скаргамі насельніцтва. З дапамогай лістоў і тэлеграм улады абменьваліся звесткамі як унутры адной структуры (ЦК КПБ), так і з іншымі ведамствамі (НКВД). Да дадзенай групы дакументаў таксама адносіцца перапіска Лаўрэнція Цанавы (кіраўнік НКУС БССР) з 1-ым сакратаром ЦК КПБ П.К. Панамарэнка аб антысавецкім падполлі ў заходніх абласцях БССР [46], [48].

Лісты і скаргі насельніцтва – гэта спецыфічныя крыніцы, паколькі ствараліся не работнікамі дзяржаўных органаў, а насельніцтвам. У маёй дыпломнай працы такой крыніцай выступае просьба аб выдачы каня, воза і збруі замест забраных у польскае войска;

3) сценаграма Народнага сходу ў Беластоку [28];

4) справаздачная дакументацыя змяшчае звесткі аб выніках праверкі сітуацыі з бежанцамі. Гэтую праверку правялі па выніках ліста ў газету «Правда» [47].

Такім чынам, матэрыялы справаводства ўтрымліваюць інфармацыю аб асноўных формах дзейнасці органаў савецкай улады, праблемах, з якімі прыходзілася ім сутыкацца. Аднак акрамя глабальных праблем, якія стаялі перад савецкай уладай, была і штодзённая праца, якую можна прасачыць з дапамогай матэрыялаў справаводства.

Варта таксама адзначыць, што абсалютная большасць справаводчых матэрыялаў выяўлена мною ў архіве, у першую чаргу ў Нацыянальным архіве Рэспублікі Беларусь [28-40].

Таксама ў сваёй дыпломнай працы я выкарыстоўваю ўжо апублікаваныя дакументы. У 2012 годзе быў выдадзены зборнік дакументаў пад назвай «Польшча – Беларусь (1921-1953): зборнік дакументаў і матэрыялаў». У гэтым зборніку па вывучаемай мною тэме дыпломнай работы прысутнічаюць дакументы, у якіх гаворка ідзе аб супраціўленні савецкай уладзе. У 2004 годзе В.Ф. Ладысеў выдаў зборнік дакументаў «Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў». У гэтым выданні прысутнічаюць дакументы рознай тэматыкі, звязаныя з заходнімі абласцямі БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг., у тым ліку і аб будаўніцтве новых органаў улады. На некаторых дакументах гэтага зборніка стаіць грыф «строга сакрэтна», што робіць гэты зборнік каштоўным у напісанні дыпломнай працы. Часткова дакументы дадзенага зборніка былі ўзяты з Нацыянальнага архіву Рэспублікі Беларусь, але некаторыя з Дзяржаўнага архіва Брэсцкай вобласці. Дакументы, якія тычацца тэрыторыі Брэсцкай вобласці, дазваляюць выявіць асаблівасці мерапрыемстваў савецкай улады на тэрыторыі, дзе апроч беларускага насельніцтва вялікую ўдзельную вагу складала ўкраінскае насельніцтва [50].

Пры напісанні дыпломнай працы выкарыстоўваліся статыстычныя дадзеныя. У першую чаргу, гэта статыстыка аб бежанцах у заходніх абласцях БССР. Гэтыя звесткі даюць уяўленне аб праблемах, з якімі даводзілася сутыкацца органам новай улады ў заходніх абласцях БССР. Таксама да статыстычных крыніц у маёй дыпломнай працы можна аднесці статыстычныя дадзеныя аб колькасці насельніцтва ў Кобрынскім павеце. Акрамя лічбаў там ёсць працэнтныя адносіны розных нацыянальных груп. Гэта неабходна ведаць для таго, каб разумець усю этнічную сітуацыю ў заходніх абласцях БССР і яе ўплыў на фарміраванне органаў улады.

Апавядальныя крыніцы прадстаўлены перыядычным друкам і мемуарамі. Мемуары цікавыя тым, што напісаныя ўдзельнікамі або відавочцамі падзей і, як правіла, утрымліваюць звесткі пра ўзаемаадносіны мясцовага насельніцтва з органамі новай улады. Ва ўспамінах «Запіскі заходняга беларуса» апісваецца тая сістэма адносін, якая склалася пасля ўсталявання савецкай улады [10].

Перыядычны друк прадстаўлены цэнтральнымі, мясцовымі, а таксама польскамоўнымі газетамі. Сярод іх неабходна назваць наступныя выданні: «Рабочы», «Звязда», «Палеская праўда», «Чырвонаармейская праўда», «Правда». У газеце «Правда» спецыяльны карэспандэнт Валянцін Катаеў апісваў настрой, які быў распаўсюджаны падчас правядзення Народнага сходу. Таксама трэба ўлічваць і той факт, што ў перыядычным друку таго часу дзейнічала жорсткая партыйная цэнзура, якая дазваляла друкаваць тое, што выгадна ў першую чаргу кіраўніцтву СССР.

Падводзячы вынікі агляду крыніц, неабходна спыніцца і на ступені рэпрэзентатывнасці дакументаў. На мой погляд, найбольш адэкватна карціну, якая склалася, адлюстроўваюць сакрэтныя і зусім сакрэтныя дакументы. Гэтыя дакументы дазваляюць прасачыць тое, як прымаліся лёсавызначальныя рашэнні ў заходніх абласцях БССР у першыя месяцы існавання савецкай улады.

Такім чынам, дыпломная праца грунтуецца на базе крыніц, якая дазваляе прасачыць не толькі тое, як адбывалася фарміраванне і функцыянаванне органаў савецкай улады ў заходніх абласцях БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг., але і выявіць асноўныя тэндэнцыі ўзаемаадносін насельніцтва і новых органаў улады, а таксама эфектыўнасць функцыянавання органаў новай улады.

1.3 Метадалогія і метады даследавання

Метадалагічнай асновай дыпломнай работы сталі агульналагічны, агульнанавуковы, комплексны і сістэмны метады. Праца над дыпломнай работай вялася з улікам такіх прынцыпаў дыялектычнага метаду, як гістарызму, комплекснасці і навуковай аб'ектыўнасці. Прымяненне агульналагічнага метаду дазволіла сістэматызаваць і прааналізаваць змест дыпломнай работы. Ён даваў магчымасць адказу на спрэчныя пытанні ў гістарычнай навуцы аб ступені паспяховасці мерапрыемстваў органаў савецкай улады ў заходніх абласцях БССР.

Агульнанавуковыя метады (аналіз і сінтэз, індукцыя і дэдукцыя, параўнаўчы аналіз, абагульненне, класіфікацыя) забяспечылі вывучэнне розных аспектаў праблемы мерапрыемстваў савецкай улады ў залежнасці ад вызначаных у рабоце задач. Пры выкарыстанні комплекснага метаду былі выяўлены і прааналізаваныя дакументальныя матэрыялы, вывучаны, сістэматызаваны і абагульнены даследаванні беларускіх, расійскіх, польскіх гісторыкаў па дадзенай праблематыцы. Рэалізацыя сістэмнага метаду дазволіла даследаваць гістарычныя працэсы як асобна ў пэўным рэгіёне заходніх абласцей БССР (напрыклад, Беластоцкай вобласці), так і падзеі ў кантэксце ўсёй тэрыторыі заходніх абласцей БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг.

Прынцып гістарызму дазволіў прасачыць пачатковы этап мерапрыемстваў савецкай улады ў верасні – кастрычніку 1939 г., эвалюцыю пераўтварэнняў на працягу лістапада 1939 – чэрвеня 1941 гг. Прынцып гістарызму садзейнічаў разгляду падзей у храналагічнай паслядоўнасці, адзінстве і сувязі. Рэалізацыя комплекснага прынцыпу ў дыпломнай рабоце праводзілася на аснове самастойнага пункту гледжання, уласных заключэнняў, якія склаліся пасля апрацоўкі шырокага кола гістарычных крыніц і навуковай літаратуры.

Перадача гістарычных фактаў, ацэнка мерапрыемстваў савецкай улады ў заходніх абласцях БССР вяліся з улікам прынцыпу навуковай аб'ектыўнасці. Такім чынам, прымяненне разнастайных метадаў дазволіла стварыць аснову для напісання дыпломнай работы, садзейнічала вызначэнню структуры, аб'екта і прадмета даследавання. З дапамогай навуковых прынцыпаў і падыходаў заяўленая тэма разглядалася комплексна. Вынікам стала дасягненне пастаўленых мэт і задач.

Гістарыяграфічны агляд тэмы паказвае яе складаны характар. Спрэчнымі застаюцца пытанні рэпрэсіўнай палітыкі савецкай улады, актыўнасці грамадства заходніх абласцей БССР падчас уваходу савецкіх войскаў, выбарчых кампаній, адносін грамадства да органаў і мерапрыемстваў савецкай улады, барацьбы супраць мерапрыемстваў савецкай улады, ступені завершанасці пераўтварэнняў на савецкай аснове да чэрвеня 1941 года. Нягледзячы на тое, што ў цяперашні час праблема ўз'яднання Заходняй Беларусі не страціла папулярнасці, але комплекснае навуковае даследаванне па праблематыцы мерапрыемстваў савецкай улады адсутнічае. Пэўныя аспекты былі даследаваны І.В. Царук у 1960 – 1970-я гг., але яны тычыліся толькі сацыяльна-эканамічных і культурных пераўтварэнняў. Абагульняючы аналіз у 2014 годзе спрабаваў зрабіць А.В. Трафімык у сваёй кнізе «1939 год і Беларусь: забытая вайна». Дадзенае даследаванне напісана, згодна аўтару, з беларусацэнтрычнага падыходу і падзеі, звязаныя з будаўніцтвам савецкай улады, аўтар разглядае ў кантэксце Другой сусветнай вайны. Аднак комплексны аналіз мерапрыемстваў савецкай улады адсутнічае.

Магчымасць вырашэння многіх праблем бачыцца ў распрацоўцы пытанняў: уплыву мерапрыемстваў савецкай улады ў сацыяльна-эканамічным развіцці на грамадска-палітычнае жыццё заходніх абласцей БССР, завершанасць мерапрыемстваў савецкай улады па будаўніцтву сацыялізму ў верасні 1939 – чэрвені 1941 гг, роля мерапрыемстваў савецкай улады ў станаўленні адзінства беларусаў.

Такі падыход дазволіць высветліць супярэчнасці як на лакальным (у межах адной вобласці заходняга рэгіёна БССР), так і на глабальным (заходні рэгіён БССР) узроўнях. Вывучэнне гэтай тэмы патрабуе звароту да вялікай колькасці гістарычных крыніц. Гэта архіўныя матэрыялы і апублікаваныя дакументы.

Акрамя афіцыйнага справаводства, асабліва важна звярнуць увагу на мемуарыстыку, выяўленчыя крыніцы. Гэта дае магчымасць стварыць комплекснае навуковае даследаванне па пытаннях мерапрыемстваў савецкай улады ў заходніх абласцях БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. У дыпломнай рабоце выкарыстоўваліся традыцыйныя метады і прынцыпы гістарычнай навукі, прымяненне якіх садзейнічала паспяховаму дасягненню пастаўленых мэт і задач.

ГЛАВА 2 МЕРАПРЫЕМСТВЫ САВЕЦКАЙ УЛАДЫ Ў ВЕРАСНІ - ЛІСТАПАДЗЕ 1939 ГОДА

2.1 Фарміраванне і асноўныя мерапрыемствы часовых органаў улады

Пасля ўступлення Чырвонай Арміі на тэрыторыю Заходняй Беларусі пачаўся працэс фарміравання і функцыянавання органаў савецкай улады. Асаблівасцю гэтага працэсу з'яўляўся той факт, што гэтыя органы ўлады па свайму характару з'яўляліся часовымі.

Фарміраванне часовых органаў савецкай улады на тэрыторыі Заходніх абласцей БССР пачалося яшчэ да ўступлення Чырвонай Арміі. Гэта падцвярджаецца Пастановай Ваеннага Савету Беларускага фронту № 01 ад 16 верасня 1939 года. Дадзеную Пастанову прынялі ў горадзе Смаленску. Першая частка дакумента носіць уводны характар. У ёй выкладаецца ідэалагічная платформа, згодна з якой павінны быць сфарміраваны органы ўлады. Мэта савецкай улады заключаецца ў выкананні гістарычнай місіі па вызваленню працоўнага люду Заходняй Беларусі ад буржуазна-памешчыцкага прыгнёту. Другая частка Пастановы прапануе канкрэтныя захады па фарміраванню органаў улады. Прапанавалася стварэнне Часовай управы пасля ўваходу войскаў на тэрыторыю Заходняй Беларусі і захопу таго ці іншага горада. Падкрэсліваўся той факт, што гэта павінна быць менавіта Часовая ўправа, а не рэўком. Часовая ўправа фарміравалася згодна загаду з прадстаўніка Чырвонай Арміі, прадстаўніка Наркамату ўнутраных спраў, прадстаўніка працоўных або левай інтэлегенцыі. У сельскай мясцовасці фарміраванне органаў савецкай улады адбывалася на базе гмінаў. Там ствараліся сялянскія камітэты [49, с. 79-83].

Непасрэдна заклік да фарміравання органаў савецкай улады паступіў ад камандуючага Беларускамі фронтам М. Кавалёва 19 верасня 1939 года. Звычайна органы выбіраліся на мітынгах, якія былі масавай з'явай падчас ўступлення Чырвонай Арміі ў Заходнюю Беларусь. Але той жа загад ад 16 верасня 1939 года ўстанаўліваў структуру будучых часовых органаў улады. Разам з фарміраваннем часовых органаў улады адбывалася стварэнне рабочай гвардыі. Рабочая гвардыя – гэта ваенізаванае, узброенае фарміраванне з працоўных. У асноўным рабочая гвардыя стваралася з працоўных буйных прадпрыемстваў. На чале яе стаяў былы член КПЗБ. 21 верасня 1939 года камандуючы Беларускамі фронтам М. Кавалёў аддаў чарговы загад. Цяпер ён тычыўся стварэння народнай міліцыі і рабочай гвардыі. Менавіта з 21 верасня 1939 года

пачынаецца актыўнае фарміраванне сілавой апоры часовых органаў савецкай улады [33].

Часовыя ўправы, як гэта было сказана ў загадзе, фарміраваліся ў гарадах ды паветах. Дадзеныя органы ўлады абапіраліся на падтрымку Чырвонай Арміі, кіраўніцтва якой прызнала Часовыя ўправы адзінымі і законнымі органамі на дадзеным этапе. Пры Часовых управах фарміраваліся аддзелы: прамысловы, аховы здароўя, народнай адукацыі, камунальны, палітычнай асветы, сувязі, забеспячэння харчаваннем. Пры гэтым, Часовыя ўправы мелі не толькі гаспадарчую, але і палітычную ўладу. Пры гарадскіх і абласных Часовых управах ствараліся аддзелы юстыцыі, суда, пракуратуры, міліцыі. Пры павятовых і гарадскіх Часовых управах прызначаўся пракурор і народны суддзя, ствараліся народныя суды [72, с. 243].

У тым жа загадзе Беларускага фронту ішла гаворка і пра стварэнне сялянскіх камітэтаў. Гэтыя камітэты на практыцы мелі розныя назвы (зямельныя, сялянскія, сялянска-рэвалюцыйныя). Але асноўная сутнасць іх заставалася адна: органы рэвалюцыйнай улады, якія выступалі за актыўнае і радыкальнае вырашэнне аграрнага пытання. Сялянскія камітэты, што існавалі ў вёсках, былі ніжэйшым звяном у сістэме часовых народных органаў улады. У сялянскія камітэты вёсак выбіралі на агульных сялянскіх сходах і часцей за ўсё беднякоў або сярэднякоў. Апроч сялянскіх камітэтаў у вёсках існавалі яшчэ і валасныя сялянскія камітэты. Яны выбіраліся на сходах прадстаўнікоў вёсак кожнай воласці. Функцыі часовых органаў дзяржаўнай улады выконвалі таксама з'езды і нарады сялянскіх камітэтаў, якія склікаліся валаснымі камітэтамі, Часовымі ўправамі паветаў і абласцей. На такія з'езды і нарады запрашаліся не толькі члены камітэтаў, але і сяляне - актывісты [49, с. 79-83].

Падагульняючы структуру часовых органаў кіравання ў Заходняй Беларусі ў верасні – кастрычніку 1939 г. можна пабудаваць наступную схему: галоўнымі органамі савецкай улады сталі Часовыя ўправы абласцей. Гэтаму органу падпарадкоўваліся з'езды і сходы сялянскіх камітэтаў абласцей і паветаў. Ім у сваю чаргу падпарадкоўваліся сялянскія валасныя камітэты. Ніжэйшымі органамі ўлады былі сялянскія камітэты ў вёсках. Усяго існавала 4 абласныя ўправы: Віленская, Беластоцкая, Навагрудская, Палеская. Але 10 кастрычніка 1939 года Вільня была перададзена Літве і цэнтрам абласной управы стаў горад Вілейка.

Пры гэтым існуе адна вельмі важная акалічнасць: у кастрычніку 1939 года праводзіліся выбары ў Народны сход Заходняй Беларусі. Пасля яго склікання 28 кастрычніка 1939 года ў Беластоку менавіта ён стаў найвышэйшым органам савецкай улады. Трэба адзначыць і той факт, што фармальнае кіраўніцтва занятай Чырвонай Арміяй Заходняй Беларуссю ажыццяўляў Ваенны савет Беларускага фронту. Праз ваенныя саветы армейскіх частак адбылося

падпарадкаванне Ваеннаму савету Беларускага фронту Часовых упраў [15, с. 105].

Новаўтвораныя органы савецкай улады мелі вялікі фронт працы ў заходніх абласцях БССР. Існаванне шматлікіх аддзелаў пры Часовых управах вызначыла шырокае поле дзейнасці гэтых органаў. Для больш канкрэтнага разгляду мерапрыемстваў Часовых упраў неабходна раздзяліць іх па сферах жыцця і выдзеліць асноўныя.

У эканамічнай сферы Часовыя ўправы ўзялі ў свае рукі кіраванне прадпрыемствамі, кіраўнікі каторых збеглі за мяжу пры ўсталяванні савецкай улады. Там, дзе ўладальнікі прадпрыемства засталіся, Часовыя ўправы абавязалі фабрыкантаў, заводчыкаў, уладальнікаў пякарняў адразу ж пусціць у ход прадпрыемствы і праводзіць аплату працы згодна з устаноўленымі рабочымі камітэтамі стаўкамі. Таксама адным з мерапрыемстваў эканамічнага характару стала наладжванне савецкага гандлю на тэрыторыі заходніх абласцей БССР. Для гэта з Мінска ў заходнія раёны БССР было накіравана больш за 100 супрацоўнікаў гандлю ды кааперацыі. Часовыя органы ўлады імкнуліся абмежаваць прыватны гандль. Адначасова з гэтым адбывалася падтрымка дзяржаўнага і кааператыўнага відаў гандлю, што былі апорай савецкай улады. Часовыя ўправы займаліся пытаннямі забеспячэння насельніцтва таварамі першай неабходнасці. У Пастанове Часовай управы Палескай вобласці ад 14 кастрычніка 1939 года ставіцца абавязковым пераразмеркаваць тавары першай неабходнасці: соль, запалкі, керасін ды махорку паміж паветамі Палескай вобласці. Таксама, важным фактам будзе і тое, што Часовыя ўправы эканамічнай сферы займаліся пераразмеркаваннем уласнасці пасля правядзення народнага сходу ў Беластоку. Гэта падцвярджаецца тым, што ў рашэнні аб нацыяналізацыі буйных прамысловых прадпрыемстваў ад 29 кастрычніка 1939 года ёсць пункт 7. У ім указваецца, што на ўсіх прадпрыемствах, якія падлягаюць нацыяналізацыі Часовыя ўправы ствараюць камісіі ў складзе 3-5 чалавек. Адзін з членаў камісіі абавязкова павінен быць прадстаўніком Часовай гарадской управы. Дырэктар прадпрыемства, якому перадавалася рухомая і нерухомая маёмасць, прызначаўся Часовай управай. У банкаўскай сферы заўважнай была дзейнасць камісараў. У іх кампетэнцыі было: праверыць стан бягучых рахункаў і каштоўнасцей банкаў; прыняць меры да адкрыцця і нармальнага функцыянавання банкаў; забяспечыць неабходнае бягучае крэдытаванне прамысловых і гаспадарчых прадпрыемстваў. Было прынята рашэнне: лічыць неабходным паўсюдны пераход на савецкую валюту. Была ўстаноўка, што ні адна банкаўская аперацыя не можа быць праведзена без дазволу камісара банка. У выпадку, калі той ці іншы банк не мог быць адноўлены для нармальнага функцыянавання, то яго аперацыі перадаваліся іншым банкам [5, с. 117-118].

У палітычнай сферы камуністычная ўлада з першых жа дзён ўзяла курс на пашырэнне ўплыву ў заходніх абласцях БССР. Гэта праявілася ў першую чаргу ў тым, што з першых дзён у гарадах, вёсках, Часовых управах, прамысловых прадпрыемствах, пасёлках ствараліся партыйныя і камсамольскія ячэйкі. Таксама прыярытэтнай задачай для Часовых упраў стала барацьба з тымі, хто патэнцыяльна мог выступаць супраць савецкай улады. Тут часовыя органы савецкай улады цесна супрацоўнічалі і нават падпарадкоўваліся органам НКУС БССР. Дзеячы польскіх і беларускіх партый, служыцелі рэлігійных культаў, былыя прадстаўнікі органаў польскай улады, кулакі былі прылічаны да недобранадзейных элементаў. Да іх прымяняліся рэпрэсіўныя меры, у першую чаргу арышт. Таксама існуюць факты таго, як Часовыя ўправы ў першыя дні падштурхоўвалі сялян да помсты панам. У Баранавіцкім часовым упраўленні звярталіся да прадстаўнікоў сялянскіх камітэтаў з тым, што ў адносінах асаднікаў можна асабліва не цырымоніцца і супакойвалі тым, што калі каго сяляне прыхлопнуць, то адказваць не прыйдзеца[34]. У выступленні на нарадзе прадстаўнікоў Часовых упраў П.К. Панамарэнка пазначыў задачу так: «Падняць сялян, каб дзялілі памешчыцкую зямлю, білі ў морду ва ўсю, а Народныя сходы ўсё адобраць» [35].

Часовыя органы ўлады вялікую ўвагу таксама надавалі і забеспячэнню бяспекі савецкага ладу. Гэтым тлумачыцца загад № 1 Часовай управы горада Кобрына і Кобрынскага павета ад 24 верасня 1939 года, згодна з якім у аднадзённы тэрмін жыхары Кобрына, а ў двухдзённы жыхары Кобрынскага павета абавязаны здаць усю наяўную агнястрэльную і халодную зброю, якая знаходзілася ў прыватным карыстанні.

Сацыяльная сфера была таксама ў зоне ўвагі Часовых упраў. Абласная Часовая ўправа Брэсцкай вобласці разаслала лісты ўсім кіраўнікам Часовых упраў Брэсцкай вобласці з прапановай аб прадастаўленні ў 5-ці дзённы тэрмін з дня атрымання звестак аб колькасці пенсіянераў і іх месячным памеры пенсій, колькасці памершых кармільцаў, колькасці дамоў для інвалідаў і наяўнай у іх колькасці ложкаў для размяшчэння, неабходныя сумы для выплаты аднаразовай дапамогі, патрэбе інвалідаў у пратэзах. Яшчэ адной з праблем у сацыяльнай сферы, што вырашалі Часовыя ўправы, былі бежанцы. З пачаткам Другой сусветнай вайны іх вялікая колькасць перамясцілася з унутраных раёнаў Польшчы на тэрыторыю Заходняй Беларусі. Тут іх сустрэла ўступленне Чырвонай Арміі. Асабліва цяжкае становішча з бежанцамі склалася ў Брэст-Літоўску. Часовая ўправа горада паставіла размясціць бежанцаў у будынку кінатэатра і іншых месцах, якія не былі жылымі. Таксама, з дапамогай спецыяльных ордэраў, бежанцаў размяшчалі і на прыватных кватэрах. Забеспячэнне палівам бежанцаў адбывалася за кошт Часовай управы. З дапамогай гарадской санітарнай станцыі адбывалася санітарная апрацоўка

бежанцаў перад размяшчэннем іх па кватэрах. Жыллёвае пытанне Часовыя ўправы вырашалі не толькі ў адносінах да бежанцаў. 9 снежня 1939 года Часовая ўправа Брэсцкай вобласці дала распараджэнне Кобрынскаму леспрамгасу выдзеліць пагарэльцу Кірысюку Гардзею Канстанцінавічу 30 м³ лесу на аднаўленне хаты, якая была спалена белапольскай бандай уноч на 11 кастрычніка 1939 года. Важным пытаннем, якое вырашалі Часовыя ўправы, было медыцынскае абслугоўванне. Пастановай Брэсцкай абласной Часовай управы ад 14 кастрычніка 1939 года рабілася неабходным паставіць на ўлік усе медыцынскія ўстановы, якія былі ў паведах, падабраць штат эпідэміёлагаў і санітараў, усклаўшы на іх абавязак правядзення супрацьэпідэмічных мерапрыемстваў, адчыніць раней зачыненыя лячэбныя ўстановы, правесці ўлік медперсаналу [5, с.117-118].

У духоўнай сферы дзейнасць Часовых упраў праяўлялася ў агітацыі насельніцтва заходніх абласцей БССР за савецкую ўладу. Але ў прапагандысцкай працы вельмі ярка праявілася супрацоўніцтва часовых органаў савецкай улады з Чырвонай Арміяй. Дадзеная з'ява атрымала асабліва вялікае распаўсюджанне перад выбарамі ў Народны сход. Часовыя ўправы, займаючыся падрыхтоўкай выбараў, ладзілі для мясцовага насельніцтва свайго роду свята. Такім чынам, яны ўздзейнічалі на свядомасць чалавека. Згодна даследчыку Я.В. Мірановічу, антырэлігійная дзейнасць савецкіх органаў улады ў першыя месяцы амаль адсутнічала. Былі толькі канфіскаваныя царкоўныя землі. Мерапрыемствы часовых органаў улады можна разглядаць часткова і як развіццё статыстыкі.

Перад выбарамі ў Народны сход была важнай інфармацыя аб нацыянальным складзе насельніцтва дзеля больш эфектыўнай прапагандысцкай працы. Статыстычныя даследванні, якімі займаліся часовыя органы савецкай улады падцвярджаюцца дакументамі. Першы датуецца ад 12 лістапада 1939 года і датычыцца колькасці ў працэнтных суадносінах насельніцтва па нацыянальнаму складу ў Кобрынскім павеце і горадзе Кобрыне. Другі дакумент, які як і першы, напісаў намеснік Кобрынскай Часовай управы Бродкін, і датычыцца ён дакладнасці звестак аб нацыянальным складзе ў першым дакуменце. Прызнаецца факт таго, што дадзеныя не зусім дакладныя, але на той момант маглі быць прынятыя як больш - менш сапраўдныя.

Неабходна падрабязна спыніцца на функцыянаванні сялянскіх камітэтаў. Іх галоўная задача: пераразмеркаваць памешчыцкую, царкоўную, асадніцкую землі паміж сялянамі. Галоўным чынам, пераразмеркаванне адбывалася паміж малазямельнымі і беззямельнымі сялянамі, а таксама батракамі. Спачатку гэты працэс кантраляваўся дастаткова слаба з боку дзяржавы. Сялянскія камітэты і нават іх члены, што былі прысланы з усходу БССР, слаба ведалі што канкрэтна патрэбна рабіць. Часта з павятовага або ваяводскага цэнтра прыходзілі

супярэчлівыя загады. Прыклад гэтаму: падзеі ў вёсцы Крыпулі Параф'янаўскай воласці Дзісенскага павета. 1 кастрычніка 1939 года старшыня сялянскага камітэта атрымаў з воласці загад, па якому сяляне маглі ісці ў маёнтак і браць там коней, кароў, дробную жывёлу, а таксама маёмасць, якая каму патрэбна. Аднак, 9 кастрычніка 1939 года паступіў загад вярнуць усё назад у маёнтак. Увогуле, пры правядзенні сялянскімі камітэтамі падзелу памешчыцкай зямлі, быў неабходны дэтальны ўлік маёмасці і зямлі, а пры іх размеркаванні паміж жыхарамі вёскі трэбы было ўлічыць рэальныя патрэбы і стан гаспадаркі [7, с. 452].

Вельмі важна будзе прааналізаваць дакумент, які адлюстроўвае адносіны вышэйшай улады з сялянскімі камітэтамі. У распараджэнне Кобрынскай Часовай управы была адпраўлена група камсамольцаў для дапамогі ў арганізацыі сялянскіх камітэтаў. Камсамольцы былі папярэджаны аб недапушчальнасці спроб адміністравання ў адносінах да сялянскіх камітэтаў.

Такім чынам, можна зрабіць прамежкавую выснову аб тым, што мерапрыемствы савецкай улады ў Заходняй Беларусі пасля ўступлення Чырвонай Арміі ў першую чаргу былі накіраваны на злом існаваўшых да 17 верасня 1939 года сацыяльна-эканамічных і палітычных адносін. Мерапрыемствы праводзіліся ва ўмовах, калі тэрыторыя Заходняй Беларусі не была юрыдычна ўключана ў склад БССР і ССРСР. Вялікая роля ў правядзенні мерапрыемстваў належала Чырвонай Арміі, якая кантралявала і карэктывала іх правядзенне. Гэта тлумачыцца некалькімі прычынамі: адсутнасцю мясцовых кадраў, неабходнасць рэгуляваць рэвалюцыйную сітуацыю. Першыя крокі часовых органаў савецкай улады можна разглядаць як контуры палітыкі саветызацыі, правядзенне якой ў поўным аб'ёме пачнецца адразу пасля юрыдычнага афармлення ўз'яднання Заходняй Беларусі з ССРСР і БССР. Для легітымізацыі было прынята рашэнне аб скліканні Народнага сходу – вышэйшага органа на выбарнай аснове, які юрыдычна замацаваў бы савецкую ўладу ў Заходняй Беларусі.

2.2 Роля Чырвонай Арміі ў мерапрыемствах часовых органаў улады

У верасні 1939 года рашаючы ўплыў на змяненне ладу жыцця ў Заходняй Беларусі аказала Чырвоная Армія. Менавіта яе ўступленне актывізавала працэсы звяржэння польскіх органаў і будаўніцтва савецкіх. У верасні – лістападзе 1939 года Чырвоная Армія аказвала значны ўплыў на савецкае будаўніцтва ў заходніх раёнах БССР.

Насельніцтва Заходняй Беларусі добразычліва аднеслася да прыходу Чырвонай Арміі ў Заходнюю Беларусь. Прыкладам можа выступіць Пінскі

павет, дзе большую частку насельніцтва складалі беларусы. Аргументацыя добрых адносін да савецкай улады была простая. Людзі казалі, што войскі былі беларускімі, вера ў Бога была адна і мова была адна. Прыход савецкай улады асабліва чакалі малазямельныя сяляне, бо спадзяваліся атрымаць зямлю.

Варта заўважыць, што савецкія салдаты перад уступленнем у Заходнюю Беларусь атрымалі падрабязныя інструкцыі аб тым, як сябе паводзіць. Польскі злоты быў прыраўняны да савецкага рубля. Зроблена гэта было паралельна з тым, што савецкія салдаты былі на 3 месяцы наперад забяспечаны грашыма. Дадзеныя меры накіраваны на тое, каб стрымаць марадзёрства. Паступова заходнебеларускае грамадства даведлася аб рэчаісным стане спраў на ўсходзе. Часта чырвонаармейцы скардзіліся на калгасную сістэму, на параўнальна большыя кошты тавараў [7, с. 454].

У разглядаемы перыяд можна вызначыць два асноўныя напрамкі дзейнасці войска: прапагандысцкі, падтрымка парадку. У першыя дні ўсталявання савецкай улады адсутнічала дастатковая колькасць прафесійных прапагандыстаў. Таму ў верасні 1939 года на насельніцтва заходніх абласцей БССР абрушылася ўся моц армейскай прапаганды. Загад Ваеннага Савета Беларускага фронту ад 16 верасня 1939 года абзначыў стварэнне тыпаграфій, другой па важнасці з задач пасля арганізацыі Часовых упраў. Выдаваліся такія газеты як «Чырвонаармейская праўда», «За Савецкую Радзіму». Прапаганда праяўлялася не толькі ў выданні газет. Тыпаграфіяй Беларускага фронту было выдадзена 13 улётак тыражом у 6 млн. 610 тысяч. Яны былі выдадзены выключна для мясцовага насельніцтва. Але пры ўсёй моцы армейскай прапагандысцкай працы, былі ў ёй і некаторыя хібы. Зроблены акцэнт на беларускамоўную прапаганду ў супрацьвагу ранейшай польскай палітыцы не апраўдаў сябе па прычыне непісьменнасці. 70% насельніцтва, што ідэнтыфікавала сябе як беларусы, было непісьменным.

У прапагандысцкай працы выкарыстоўвалася і польская мова. Але польскамоўная прапаганда прымянялася савецкім бокам у першыя дні ўз'яднання Беларусі з мэтай дэарганізацыі польскіх узброеных сіл. Да лета 1940 года польскі фактар амаль не ўлічваўся ў савецкай палітыцы, таму польскамоўная прапаганда была развіта адносна слаба. У верасні 1939 года вельмі часта выкарыстоўваліся прапагандысцкія матэрыялы, што распальвалі антыпольскія настроі. Падобны стан рэчаў не спрыяў добраму ўспрыняццю прапаганды польскім насельніцтвам. Даследчыца А.В. Пятроўская ўказвае, што агітацыйныя лозунгі чырвонаармейцаў патраплялі на прыдатную глебу ў выглядзе непісьменных ды галодных сялян, яўрэйскай беднаты. Сяляне былі гатовыя ісці за тымі, хто абяцаў хлеба і зямлі. Прапаганда падмацоўвалася тым, што з падачы Чырвонай Арміі сяляне маглі дзяліць памешчыцкую зямлю.

Чырвоная Армія дэманстравала тэхнічную моц, якая ўражвала простае насельніцтва [43 с. 218-220].

П.К. Панамарэнка ўспамінаў: «Быў такі пачатковы перыяд, калі мы прыйшлі туды, у Заходнюю Беларусь, і кожны чырвонаармеец здаваўся прафесарам. Яго сквапна слухалі і рабочыя, і сяляне, і інтэлегенцыя, таму што на пачатковым этапе было няважна як расказвае. Што расказвае было важней. Гэта быў савецкі чалавек і казаў новае. Ён расказваў, там прыслухоўваліся». Салдаты Чырвонай Арміі давалі адказы на вечныя пытанні людзей: «Хто вінаваты?», «Што рабіць?». Агітатары дэманстравалі не столькі рэальныя факты, колькі свае перакананні. Калі гэта выявілася, то камандаванне Беларускага фронту выпусціла лістоўку, якая заклікала захоўваць ваенную тайну, змагацца з празмернай гаварлівасцю салдат. Цяпер ужо не ўхваляліся прамыя кантакты паміж салдатамі і мясцовымі жыхарамі. Ужо ў канцы паходу Чырвонай Арміі ў Заходнюю Беларусь пачалося фарміраванне атмасферы падазронасці і страху [43, с. 225].

Наступнай праявай уздзеяння Чырвонай Арміі на палітычныя працэсы была арганізацыя людзей на выбары ў Народны сход. Сама армія не атрымала выбарчага права на тэрыторыі Заходняй Беларусі, але ўжо падчас выбараў у Вярхоўны Савет БССР з 208 вылучаных дэпутатаў 17 былі прадстаўнікамі Чырвонай Арміі. Трэба адзначыць і той факт, што фармальнае кіраўніцтва занятай Чырвонай Арміяй Заходняй Беларуссю ажыццяўляў Ваенны Савет Беларускага фронту. Праз Ваенныя Саветы армейскіх частак адбывалася падпарадкаванне Ваеннаму Савету Беларускага фронту Часовых упраў [74, с. 124].

Некаторыя польскія даследчыкі напрыклад, А.В. Сляжынскі, К.В. Вяржбіцкі лічаць, што Чырвоная Армія і яе камандзіры правакавалі насельніцтва на расправу з памешчыкамі. На іх думку, савецкая ўлада закрывала вочы на гвалт у адносінах да прадстаўнікоў былой польскай адміністрацыі. У выніку гэтых падзей адбываліся масавыя забойствы, рабаванні. Так ствараўся вобраз сацыяльнай рэвалюцыі і аблягчалася задача ўсталявання савецкай улады. Але аргументы гэтых польскіх даследчыкаў выглядаюць досыць сумніўнымі, так як прамой устаноўкі на гвалт не было, а Чырвоная Армія была апорай парадку. Фізічную расправу падчас уступлення Чырвонай Арміі насельніцтва разглядала як асабістую справу для звядзення рахункаў. Войска ж разглядалася як дапаможная сіла. У той жа час, меліся выпадкі самасуду ў адносінах да прадстаўнікоў былой польскай улады і з боку ваенаслужачых. Шырокую вядомасць у тыя дні атрымала забойства чырвонаармейцам Сенчанка памешчыка Баляслаўскага каля мястэчка Відзь. Палітрук 19-га кавалерыйскага палка прыняў бежанцаў за бандытаў і расстраляў іх. Але дзеянні войска ў верасні 1939 года часта разглядаліся як

неабходныя, бо існавала пагроза нападения. Ваенная пракуратура трактавала дзеянні Чырвонай Арміі менш ліберальна чым грамадзянскія суды. Так быў расстраляны чырвонаармеец Фралук за забойства 15 бежанцаў пад выглядам супрацоўніка НКУС і скраданне 1400 злотых [66, с. 54-58].

У першыя дні ўсталявання савецкай улады назіраўся гвалт з боку мясцовага насельніцтва. Маштабы гвалту выклікалі страх нават у П.К. Панамарэнка. Ён дакладваў І.В. Сталіну, што выйшаўшыя з падполля члены былой КПЗБ выказвалі незадавальненне, што Чырвоная Армія ліберальнічае з былымі гаспадарамі. Часта польскае насельніцтва ўспрымала ўваход Чырвонай Арміі з палёгкай, бо яна спыняла бясчынствы мясцовых актывістаў. У дадзеным выпадку войска можна разглядаць як фактар падтрымання парадку.

2.3 Народны сход і заканадаўчае афармленне ўз'яднання Заходняй Беларусі

Пасля ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР надыйшоў час юрыдычнага афармлення новай улады. З гэтай мэтай было прынята рашэнне аб скліканні Народнага сходу. Гэтае рашэнне было прынята 1 кастрычніка 1939 года. Бачна гэта з Пастановы ЦК ВКП(б) «Пытанні Заходняй Украіны і Заходняй Беларусі». Дадзеная Пастанова якраз і датуецца 1 кастрычніка 1939 года. Далейшыя гістарычныя крыніцы сведчаць, што Пастанова ад 1 кастрычніка 1939 года, прынятая ў Маскве, была падхоплена ўжо непасрэдна ў БССР [52, с. 79-83].

Гэта адлюстравана ў Пратаколе паседжання ЦК КПВ(б) ад 2 кастрычніка 1939 года. На гэту Пастанову накладзены грыф «совершено секретно». Было прынята рашэнне аб скліканні старшынь усіх Часовых упраў у Ваўкавыску 4 кастрычніка 1939 года. Скліканне мела на мэце азнаямленне з рашэннем ЦК ВКП(б). Далей быў прыняты шэраг арганізацыйных пастаноў. Асабліва важным быў пункт аб мабілізацыі камсамольцаў і камуністаў для правядзення прапагандысцкай працы ў заходніх абласцях БССР. 5 кастрычніка 1939 года з ініцыятывай склікання Народнага сходу выступіла Часовая ўправа горада Беластока. Яна прапанавала аб'яднаць намаганні ўсім управам іншых гарадоў для правядзення паспяховых выбараў. Відавочна, што рашэнне аб скліканні сходу было прынята раней. Іншая рэч, што патрабавалася заканадаўча аформіць выбары, надаць выбарам дэмакратычны характар. Савецкая прапаганда дэкларавала іх як самыя дэмакратычныя ў Заходняй Беларусі. Паказваўся іх усеагульны, тайны, роўны характар. Да выбараў дапускаліся нават прадстаўнікі некамуністычных арганізацый. Але сама арганізацыя не адпавядала дэкларатыўным прынцыпам. Справа ў тым, што права вылучаць кандыдатаў у дэлегаты на Народны сход атрымалі толькі прадстаўнікі Часовых упраў, сялянскіх камітэтаў, сходаў інтэлегенцыі і рабочых на заводах. Гэта

аўтаматычна азначала, што ад удзелу ў выбарах адхіляліся нават партыі сацыялістычнага кірунку [29].

Падчас нарады з кіраўнікамі Часовых упраў П.К. Панамрэнка раіў арыштоўваць кіраўнікоў Бунда (яўрэйскай рабочай партыі) і ППС (Польская сацыялістычная партыя). Праводзілася апэратыўная распрацоўка тых, хто выказваў сумненні ў справядлівасці перадвыбарчай кампаніі. Распрацоўкай такіх людзей займаўся НКУС. Сацыяльны і нацыянальны склад дэлегатаў падганяўся пад папярэдне вызначаныя стандарты. На нарадзе кіраўнікоў Часовых упраў сакратар ЦК КПБ(б) Б.Н. Грэкава заявіла, што сярод дэлегатаў павінна быць не менш 70 % беларусаў. Важным лічыўся і полавы склад. Заяўлялася, што не менш за 30 % агульнай колькасці дэпутатаў павінны скласці жанчыны [7, с. 456].

Важная роля ў будучых выбарах належыла кандыдатам у дэлегаты ў Народны сход. Усе кандыдатуры павінны былі быць узгоднены з органамі дзяржбяспекі. Кожнага з кандыдатаў правярыла апэратыўная група НКУС. Цікавымі будуць звесткі гістарычных крыніц аб асобах, якія павінны былі стаць дэлегатамі на Народным сходзе. Разгледзім Кобрынскі ўезд. Там кандыдатамі былі Праскоўя Сідарук (сялянка), Кацярына Геселевіч (працаўніца па найму), Платон Газук (цесляр). Іх біяграфіі аб'ядноўвае тое, што ўсе яны былі ў турмах за антыпольскую агітацыю. Вылучаныя кандыдаты ў дэлегаты былі ад сялянскіх камітэтаў або ад Рабочай гвардыі. Платон Газук увогуле ў 1920 годзе паспеў паслужыць у Чырвонай Арміі. Гэта паказвае на моцныя прасавецкія настроі кандыдатаў. Народны сход даваў магчымасць простаму заходнебеларускаму грамадзяніну падняцца ў вачах грамадскасці [79, с. 97].

У той жа час з арганізацыяй выбарчага працэсу былі некаторыя эксцэсы. Так было адзначана недавальняючае становішча з падрыхтоўкай выбараў у Часовай управе Палескай вобласці. Пастанову аб гэтым прынялі 18 кастрычніка 1939 года, а давыбары адбыліся 22 кастрычніка 1939 года. Рэкамендавана друкаванне бюлетэняў на 4 розных мовах: беларускай, рускай, украінскай, польскай. На якой мове будзе надрукаваны бюлетэнь, залежыла ад нацыянальнага складу насельніцтва таго ці іншага месца [74, с. 116].

Важную ролю ў час правядзення перадвыбарчай кампаніі адыграла агітацыя. Лозунгаў і лістовак ў Заходнюю Беларусь было завезена больш за 4 мільёны. Было створана больш за 43 тысячы плакатаў і 100 тысяч партрэтаў кіраўнікоў партыі і савецкага ўрада [31].

Цікавай будзе пазіцыя духавенства ў момант перадвыбарчай кампаніі ў Народны сход. Даследчык А.В. Пятроўская прыводзіць прыклады таго, як у вёсцы Ражайчыцы Камянецкага раёна поп Васільеў выкрыкваў лозунгі, якія ўхваляюць савецкую ўладу і называў выбары ў Народны сход гістарычнымі. У Івянцы мясцовы праваслаўны святар выказаў жаданне стаць дэпутатам

Народнага сходу. У Баранавічах святар чытаў жыхарам газету «Праўда» і радаваўся вызваленню славян славянамі. Падобныя выпадкі былі не толькі ў праваслаўнай царкве. У Радашковічах жонка ксяндза пыталася дазволу ў свайго мужа на вывешванне чырвонага сцяга над касцёлам. Але тая ж А.В. Пятроўская ўказвае, што захады духавенства наладзіць адносіны з органамі савецкай улады былі беспаспяховымі, бо адносіны ўладных структур да рэлігійных дзеячаў былі негатыўнымі. Служыцеляў культу адназначна прылічвалі да класавых ворагаў. Гэта прывяло да канфрантацыі царквы і ўлады ўжо з першых жа месяцаў існавання савецкай улады ў Заходняй Беларусі. У той жа час, прыведзеныя вышэй факты абвяргаюць тэзіс аб татальным супраціўленні з боку царкоўных структур савецкай уладзе [43, с. 226].

Падрыхтоўка да выбараў у Народны сход дазваляла не толькі ўмацаваць савецкі лад, але і вырашаць некаторыя іншыя задачы практычнага характару. Так, дзякуючы выбарам у Народны сход, удалося высветліць нацыянальны склад жыхароў Кобрынскага ўезду ў адносінах да агульнай колькасці насельніцтва. Гэта вынікае з тлумачальнай запіскі ад 12 лістапада 1939 года, г. зн. пасля правядзення выбараў у Народны сход.

Спісы выбарчай камісіі былі зацверджаны ўжо ў сярэдзіне кастрычніка 1939 года. Аб гэтым сведчаць спісы выбарчых акругаў горада Кобрына. У Кобрыне яны зацверджаны ўжо 11 кастрычніка 1939 года. У гэтыя выбарчыя камісіі патрапілі чырвонаармейцы, служачыя, працоўныя, сяляне, маляры. Па нацыянальнаму складу камісіі былі таксама розныя. У камісіях былі беларусы, яўрэі, украінцы. Прысутнасць украінцаў у выбарчай акрузе Кобрына тлумачыцца іх высокай удзельнай вагой у Кобрынскім уездзе.

Для больш эфектыўнай агітацыі за кожным гарадскім раёнам, вуліцай і нават домам быў замацаваны свой агітатар. Праводзілася адсочванне настрою людзей. Быў нават кантроль за правядзеннем мітынгаў. Гэты ж замацаваны чалавек павінен быў сачыць за яўкай людзей на выбарчы ўчастак 22 кастрычніка 1939 года. У той жа час даследчык А.В. Пятроўская ўказвае, што прапаганда не дасягнула таго, на што была разлічана. Прычынай гэтаму будзе тое, што 70% людзей, якія ідэнтыфікавалі сябе як беларусы, былі непісьменнымі. У справаздачы палітычнага ўпраўлення Беларускага Фронту ўказваецца на тое, што беларусы падчас паходу ўпершыню пачулі і пачалі размаўляць на роднай мове. Дадзены факт палітычны аддзел Чырвонай Арміі растлумачыў гвалтоўнай паланізацыяй. Была і прапаганда на польскай мове. Але яе дзеянне было ў большай ступені накіравана на дэзарганізацыю польскага войска падчас паходу Чырвонай Арміі ў Заходнюю Беларусь. Яскравым прыкладам была газета «Голас салдата». Тое, што ў складзе Беларусі будуць этнічна польскія тэрыторыі, не прадугледжвалася ў пачатку паходу

Чырвонай Арміі, таму асобнай прапаганды для польскай меншасці не рыхтавалася [43, с. 229].

Перадвыбарчая кампанія ў Народны сход засталася ў памяці заходнебеларускага насельніцтва. Насельніцтва, як прыводзіцца ва ўспамінах, здзіўлялася таму, што кандыдаты на выбары прызначаліся ўладай. Каля паловы кандыдатаў былі «васточкамі». Гэта азначала, што іх паходжанне было не з Заходняй Беларусі, інтарэсы насельніцтва якой павінны былі яны прадставіць на Народным сходзе. Кандыдатамі на выбарах выступала шмат тых, хто быў асуджаны яшчэ падчас польскай улады на тэрыторыі Заходняй Беларусі. Здараліся выпадкі, што будучы прадстаўнік савецкай улады з'яўляўся або членам, або кандыдатам у члены выбарчай камісіі. А.В. Трафімчык прыводзіць успаміны, у якіх паказваецца тое, што для прымусу ўдзельнічаць у выбарах прымянялася пагроза зброяй. Адмова ад удзелу ў выбарах магла прывесці да сумных наступстваў: арышт або высылка [74, с. 110].

Дакументальныя крыніцы дазваляюць сцвярджаць, што выбары ў Народны сход адбываліся 22 кастрычніка 1939 года ў перыяд часу з 6 гадзін раніцы да 12 гадзін ночы. Адлік праводзіўся па маскоўскім часе. Гэтыя крыніцы сведчаць аб высокай яўцы насельніцтва на выбары. Яўка складала ад 96 да 98 %.

Такую высокую яўку можна растлумачыць некалькімі фактарамі: падтрымкай савецкай улады, добрай працай прапагандыстаў, працай органаў бяспекі. Амерыканска-польскі гісторык Я. Грос праводзіў даследаванне выбараў у Народны сход на аснове 20 тысяч інтэрв'ю з заходнебеларускімі грамадзянамі. Ён указвае на моцны ўплыў, што аказвалі супрацоўнікі НКУС. Я. Грос прыводзіць прыклады з Вілейкі і Дзісны. У Вілейцы кіраўнік мясцовага НКУС запалохваў людзей галасаваць па закону. У іншым выпадку ён абяцаў сумныя наступствы. У Дзісне НКУС адразу вырашыла папярэдзіць антысавецкія выступленні. Справа ў тым, што адной з форм антысавецкай барацьбы магло быць выкрэсліванне з бюлетэня прозвішча кандыдата. Таму ў Дзісне пагражалі арыштамі тым, хто выкрэсліваў імёны і прозвішчы кандыдатаў. Часта кабінкі размяшчалі ў асобным пакоі для галасавання. Каля пакоя стаяў супрацоўнік НКУС. Таму жадаючых скарыстацца свабодай волявыяўлення знаходзілася няшмат. Некаторыя ўспаміналі тое, што выбаршчыкам выдаваліся закрытыя канверты, якія нельга было ўскрываць. Гэтымі мерамі савецкая ўлада хацела зрабіць так, каб выбары прайшлі па загадзя распрацаванаму сцэнарыю [88, с. 45].

Выкарыстоўваюцца і так званы метады перніка. Ва ўспамінах згадваецца, што пры ўваходзе на выбарчы ўчастак іграла музыка і выдаваўся яблык, які быў зрабаваны з маёнтка. Усё гэта павінна было стварыць святочны настрой у людзей падчас выбараў. Але, як указвае А.В. Трафімчык, метады кнута быў пераважаючым. Выбарчыя камісіі маглі складацца, як вынікае з успамнаў, з

каменданта міліцыі, камісараў. Дадзены факт бяспрэчна сведчыць аб моцным уплыве на выбары з боку органаў дзяржбяспекі. Таксама выкарыстоўваліся і іншыя метады прыцягнення людзей да ўдзелу ў выбарах. Прымянялі нават званок пажарнай трывогі, каб разбудзіць насельніцтва 22 кастрычніка 1939 года. Гэта рабілася нягледзячы на тое, што выбары праходзілі ў прамежак часу з 6 гадзін раніцы да 12 гадзін ночы [74, с. 111].

Безумоўна, што масавы ўдзел людзей у выбарах у Народны сход нельга тлумачыць толькі прыпіскамі ды запужваннем з боку органаў дзяржбяспекі. У перадвыбарчай кампаніі былі заўважаны выпадкі, калі нават святары ўсхвалялі савецкую ўладу. Рэлігія аказвала значны ўплыў на чалавека ў Заходняй Беларусі, таму людзі і пайшлі падтрымаць на выбарах новы лад.

У той жа час назіраліся эксцэсы падчас правядзення выбараў, якія былі звязаныя з міжнацыянальнымі адносінамі. У Гродне многія пісалі на сваіх бюлетэнях, што яны за ўз'яднанне з ССРСР, але без яўрэяў. Вынікі выбараў былі чакаемымі. Па ўсёй тэрыторыі Заходняй Беларусі на выбарчыя ўчасткі прыйшло 96,71% людзей. Больш за 90% прагаласавалі за вылучаных кандыдатаў. На думку даследчыка Я. Гроса, гэтыя лічбы вельмі завышаныя. Свой пункт погляду ён аргументуе тым, што вялікія лічбы былі нават там, дзе польскае насельніцтва пераважала [7, с. 457].

Жыхары Заходняй Беларусі ўспрымаліся выбары па-рознаму. Адны разглядалі іх як свята, на якім прадавалі дэфіцытныя тавары, была музыка, танцы. Іншыя называлі іх фармальнымі. Але другі пункт гледжання стаў больш распаўсюджаным ужо падчас іншых выбарчых кампаній. Выбарчая кампанія ў Народны сход была першай для жыхароў Заходняй Беларусі на савецкай аснове. У выніку было выбрана 926 дэпутатаў, якія павінны былі прадставіць волю народа Заходняй Беларусі на Народным сходзе.

Правядзенне выбараў дало магчымасць распачаць Народны сход. Трэба зазначыць, што ўсе 926 дэпутатаў прайшлі строгую праверку на лаяльнасць, і таму ўсе рашэнні, што былі прапанаваны на сходзе прымаліся адзінагалосна. Праца Народнага сходу была загадзя спланавана. Народны сход працаваў 3 дні: з 28 па 30 кастрычніка 1939 года ў Беластоку. Парадак выступленняў і іх змест былі загадзя вызначаны. Тэксты прамой дэпутатам Народнага сходу былі таксама падрыхтаваны загадзя. Не выключэннем былі прамовы тых, хто выступаў у дыскусіях. Тэксты пісаліся па заказу аддзела ЦК КП(б)Б. Непасрэдна ж іх напісаннем займаліся прафесійныя паэты, пісьменнікі і прапагандысты [39].

Яскравым прыкладам з'яўляецца Янка Купала. Менавіта з яго верша пачалося ранішняе паседжанне 29 кастрычніка 1939 года Народнага сходу ў Беластоку. Яго верш прасякнуты духам супрацьпастаўлення дзвюх эпох. Першая эпоха, якая была падчас знаходжання Заходняй Беларусі ў складзе

Польшчы, паказваецца ў вершы негатыўна. Ужываецца слова «пан-кат». Таксама Янка Купала пісаў, што раней простаму чалавеку жылося дрэнна. Гэта вынікае з таго, што тады чалавек быў рады і скарынцы хлеба. Цяпер жа Янка Купала заклікае даць голас за родны савецкі край. Цяперашняе становішча заходнебеларускага жыхара ён характарызуе тым, што той «пасек няволі ланцуг» [28].

Якуб Колас таксама выступіў на Народным сходзе. Але яго выступленне было кароткім, у форме звычайнай прамовы. Ён павіншаваў людзей з тым, што яны свабодныя [28].

Праца Народнага сходу заключалася ў фактычнай легітымізацыі савецкай улады ў Заходняй Беларусі. Узначальваў Народны сход дэпутат С.Ф. Струг. Усе пастановы на Народным сходзе прымаліся адзінагалосна. У тэкстах усіх пастаноў можна заўважыць агульнае: дэпутаты Народнага сходу выступалі ад імя ўсіх працоўных і сялян. Дэкларацыі аб нацыяналізацыі памешчыцкіх зямель, банкаў былі па свайму сэнсу прасякнуты вызваленнем заходнебеларускага насельніцтва ад улады памешчыкаў і фабрыкантаў. Беларускае працоўнае сялянства заклікалася да найстражэйшай аховы зямлі, якая цяпер належыла народу. Таксама ў Дэкларацыі аб канфіскацыі памешчыцкіх зямель гучалі словы аб тым, што карыстацца зямлёй маюць права толькі тыя, хто сам працуе на ёй, хто сам яе апрацоўвае. Лёсавызначальнай была «Дэкларацыя Народнага сходу Заходняй Беларусі аб уваходжанні Заходняй Беларусі ў склад Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі». Гэтую Дэкларацыю прынялі 29 кастрычніка 1939 года. Менавіта гэты дакумент у недалёкім будучым стане падставай для юрыдычнага афармлення савецкай улады на тэрыторыі ўз'яднанай Заходняй Беларусі. Гэта Дэкларацыя таксама была прасякнута радасцю вызвалення Заходняй Беларусі ад улады паноў [28].

Па сутнасці, 926 дэлегатаў на Народным сходзе сталі найбольш моцнай апорай савецкай улады ў Заходняй Беларусі ў дадзены час. Безумоўна, што ўсе гэтыя дэлегаты былі правяранымі людзьмі з боку супрацоўнікаў НКУС і прынялі тыя рашэнні, якія былі выгадныя Маскве. Прыняцце гэтых рашэнняў дазволіла юрыдычна ўключыць Заходнюю Беларусь у склад СССР і БССР. Уключэнне ў склад СССР адбылося згодна з Пастановай Вярхоўнага Савета СССР ад 2 лістапада 1939 года. Уключэнне ў склад БССР адбылося 14 лістапада 1939 года. І ў Пастанове аб уключэнні Заходняй Беларусі ў склад БССР ужо гучаў загад аб прызначэнні дня галасавання па выбарах дэпутатаў у Вярхоўны Савет БССР ад Заходняй Беларусі. Правядзенне выбараў у заканадаўчы орган БССР азначала, што Заходняя Беларусь ужо поўнасьцю ўвайшла ў склад савецкай сістэмы [77 с. 87].

Зыходзячы з вышэй пералічаных фактаў, можна зрабіць выснову аб тым, што мерапрыемствы часовых органаў савецкай улады ў верасні – кастрычніку 1939 года праводзіліся па некалькіх накірунках.

Па-першае, адразу пасля ўступлення Чырвонай Арміі ў Заходнюю Беларусь адбываўся злом існаваўшых у 1921 – 1939 гг. адносін у сацыяльнай, эканамічнай, палітычнай, духоўнай сферах. На гэтым этапе і былі сфарміраваны часовыя органы савецкай улады, якія падпарадкоўваліся Ваеннаму Савету Беларускага фронту. У верасні – кастрычніку 1939 года па прычыне адсутнасці дастатковай колькасці мясцовых кадраў фактычную ролю кіравання Заходняй Беларусі ўзяла на сябе Чырвоная Армія.

Па-другое, на гэтым этапе ў мерапрыемствах часовых органаў савецкай улады можна заўважыць контуры будучай палітыкі саветызацыі. Усталяванне кантролю за эканомікай з боку дзяржавы, першыя факты палітычных рэпрэсій адбываліся яшчэ ў верасні – кастрычніку 1939 года, падчас існавання часовых органаў савецкай улады.

Па-трэцяе, часовыя органы савецкай улады займаліся задавальненнем надзённых патрэб заходнебеларускага насельніцтва: пенсійнае забеспячэнне, дапамога ў пабудове дома, медыцынская дапамога.

Асобнае месца займае дзейнасць часовых органаў савецкай улады, накіраваная на падрыхтоўку да выбараў, правядзенне выбараў і скліканне Народнага сходу Заходняй Беларусі. Выбары 22 кастрычніка 1939 года былі першай выбарчай кампаніяй ў Заходняй Беларусі на савецкай аснове, пры правядзенні якой безумоўна выкарыстоўваўся адміністрацыйны рэсурс і рэпрэсіўны апарат. Правядзенне Народнага сходу 28 – 30 кастрычніка 1939 года ў Беластоку юрыдычна замацавала савецкую ўладу, таксама легітымізавала канфіскацыю памешчыцкіх зямель і нацыяналізацыю банкаў.

Усе пералічаныя кірункі мерапрыемстваў часовых органаў савецкай улады з'яўляліся складальнікамі палітыкі саветызацыі, якая разгарнулася на тэрыторыі заходніх абласцей БССР з лістапада 1939 года, калі на аснове дакумента «Дэкларацыя Народнага сходу Заходняй Беларусі аб уваходжанні Заходняй Беларусі ў склад Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі» Заходняя Беларусь была далучана да СССР і БССР.

ГЛАВА 3 МЕРАПРЫЕМСТВЫ САВЕЦКАЙ УЛАДЫ Ў ЛІСТАПАДЗЕ 1939 – ЧЭРВЕНІ 1941 ГГ.

3.1 Мерапрыемствы органаў савецкай улады ў палітычнай і культурнай сферах

Народны сход, праведзены 28 – 30 кастрычніка 1939 года, легітымізаваў уваходжанне Заходняй Беларусі ў склад СССР і БССР. Дадзеныя рашэнні былі прыняты Вярхоўнымі Саветамі СССР і БССР 2 і 14 лістапада 1939 года адпаведна. Гэта акалічнасць змяніла па сутнасці характар савецкай улады. Калі да гэтага функцыянавалі часовыя органы, то цяпер заходнія вобласці БССР сталі развівацца ў агульным рэчышчы савецкай дзяржавы. Першым крокам стала рашэнне КПБ(б) аб стварэнні абласцей. Дадзены працэс адбываўся на працягу лістапада 1939 года. Гэта падцвярджаецца двума дакументамі: Праколамі пасяджэнняў ЦК КПБ(б) ад 19 і 29 лістапада 1939 года [59, с. 105-106].

19 лістапада 1939 года было прынята рашэнне аб стварэнні пяці абласцей: Вілейская (з цэнтрам у Вілейцы), Брэсцкая (з цэнтрам у Брэсце), Пінская (з цэнтрам у Пінску), Беластоцкая (з цэнтрам у Беластоку), Баранавіцкая (з цэнтрам у Баранавічах). Тут жа прыводзіцца тлумачэнне, чаму адбылося драбленне Палескай вобласці на Брэсцкую і Пінскую. Гэта стала магчыма па наступных прычынах: Палеская вобласць была занадта вялікая ў параўнанні з астатнімі, з новадалучаных тэрыторый яна была найбольш адсталай і перад ёй стаялі асаблівыя задачы па развіццю народнай гаспадаркі, адрозненні частак гэтай вобласці па глебавых і кліматычных паказчыках. 29 лістапада 1939 года было прынята канчатковае рашэнне аб стварэнні абласцей, аднак з некаторымі карэктывамі ў параўнанні з 19 лістапада 1939 года. Так, раней Навагрудскі павет павінен быў адыйсці да Вілейскай вобласці, але па рашэнні ад 29 лістапада 1939 года ён адыйшоў да Баранавіцкай вобласці. Драгічынскі і Косаўскі паветы былі перададзены Пінскай вобласці, хаця 19 лістапада 1939 года яны ўказваліся як частка Брэсцкай вобласці. Брэсцкая вобласць была пакінута з цэнтрам у Брэсце і Брэсцім, Кобрынскім і Пружанскім паветаў [58, с. 106-107].

З мэтай усталявання савецкіх органаў улады і кіравання на тэрыторыі Заходняй Беларусі Указам Прэзідыўма Вярхоўнага Савета БССР ад 7 снежня 1939 года быў зацверджаны склад абласных выканаўчых камітэтаў (як правіла, з кіруючых работнікаў усходніх абласцей Беларусі), хоць у адпаведнасці з Канстытуцыяй БССР 1937 года павінны былі адбыцца выбары ў мясцовыя Саветы. Аблвыканкамы ў сваю чаргу фарміравалі склад райвыканкамаў і

сельскіх выканкамаў. Усяго ў даваенныя гады, па дадзеных А.Ф. Вішнеўскага, колькасць кіруючых работнікаў з усходніх беларускіх раёнаў, пераведзеных на працу ў мясцовыя органы ўлады і кіравання Заходняй Беларусі, складала больш за 14 тысяч чалавек [2, с. 241].

Вынікам усіх гэтых рашэнняў стала тое, што ў снежні 1939 – студзені 1940 гг. было ўведзена новае тэрытарыяльна-адміністрацыйнае дзяленне. Было створана 5 абласцей і 101 раён. У лютым – сакавіку працэс працягнуўся ў вёсках. Былі створаны сельсаветы, партыйныя і камсамольскія арганізацыі. Разам са стварэннем новых тэрытарыяльных адзінак адбывалася стварэнне і органаў улады: аблвыканкамаў, райвыканкамаў. Павялічвалася колькасць партыйных арганізацый. Але з дзейнасцю партыйных арганізацый напачатку існавалі праблемы, што падцвярджаецца Пратаколам пасяджэння Палітбюро ЦК КПБ(б) ад 21 кастрычніка 1940 года. У дакуменце адзначалася, што часта партыйныя арганізацыі не праводзілі вялікай агітацыйнай працы, праяўлялі фармалізм. У віну партыйным органам ставілася, што прадстаўнікі райкамаў партыі рэдка бываюць у вёсках і вядуць недастатковую працу з сялянамі-адзінаасобнікамі. Таксама з недахопаў былі адзначаны метады адміністравання, што выкарыстоўваліся партыйнымі работнікамі [64, с. 160-166].

Фарміраванне пастаянных органаў савецкай улады прыводзіла да неабходнасці поўнага зліцця з савецкай сістэмай і заканадаўствам. Асноўным законам СССР на пачатак 1940 года з'яўлялася Канстытуцыя, прынятая 5 снежня 1936 года. Далей падобныя Канстытуцыі былі прынятыя і саюзнымі рэспублікамі, у тым ліку і БССР 19 лютага 1937 года. Галоўным органам кіравання, згодна Канстытуцыі, быў Вярхоўны Савет. Так узнікала неабходнасць правядзення ў заходніх абласцях БССР выбараў у гэты орган. Але па ацэнках партыйнага кіраўніцтва кожныя новыя выбары ў Народны сход праходзілі цяжэй за папярэднія. Гэтым тлумачыцца той факт, што выбары ў Вярхоўны Саветы СССР і БССР былі перанесены на месяц з 25 лютага на 24 сакавіка 1940 года, а ў мясцовыя Саветы – з 26 мая на 15 снежня. З гэтага можна зрабіць выснову, што фарміраванне поўнаасцю легітымных з пункту гледжання савецкага заканадаўства органаў адбылося толькі ў снежні 1940 года. У абласныя, раённыя, сельскія, пасялковыя саветы было абрана больш за 40 тысяч чалавек [84, с. 104].

Важную ролю ў палітычных пераўтварэннях на савецкай аснове адыгрывалі выбарчыя кампаніі. Пасля легітымізацыі савецкай улады было праведзена яшчэ 2 выбарчыя кампаніі: выбары ў Вярхоўны Савет СССР у сакавіку 1940 года і выбары ў мясцовыя Саветы ў снежні 1940 года. На аснове статыстычных дадзеных можна зрабіць высновы аб характары выбараў, якія праводзіліся ў заходніх абласцях БССР у 1940 годзе. Яўка на выбарчыя ўчасткі складала ў сярэднім 99,27 %. За кандыдата ад савецкай улады на выбарах у

Вярхоўны Савет 24 сакавіка 1940 года было пададзена 97,97 % галасоў. Гэтыя звесткі сведчаць аб безальтэрнатыўным характары галасавання [74, с. 114].

Пасля легітымізацыі савецкай улады ў заходніх абласцях БССР, згодна закону ад 19 жніўня 1938 года, жыхарам Заходняй Беларусі было дадзена савецкае грамадзянства. Рашэнне аб гэтым было прынята 29 лістапада 1939 года. Наступнай мерай, пасля надання грамадзянства жыхарам заходніх абласцей БССР, стала паспартызацыя [58, с. 106-107].

СССР была дзяржавай, у якой вялікую ролю адыгрывалі карныя органы. 2 лістапада 1939 года Наркамам унутраных спраў СССР Л.П. Берыяй быў выдадзены загад НКУС № 001337 аб арганізацыі органаў НКУС у Заходняй Беларусі. У кожным з будучых абласных цэнтраў павінна было знаходзіцца абласное ўпраўленне НКУС, а ў павятовых цэнтрах – будучыя раённыя аддзелы. Усе асобы, што былі накіраваны ў заходнія раёны БССР да лістапада 1939 года заставаліся на пастаянную службу і надалей. Для падмацавання арганізацыйнай працы было накіравана 20 сакратароў аддзелаў і 50 машыністак. Трэба заўважыць, што фарміраванне НКУС суправаджалася кадравымі праблемамі. НКУС не набіралася з мясцовых жыхароў. Некамплект супрацоўнікаў можна было пакрыць з дапамогай асобых аддзелаў НКУС Беларускай ваеннай акругі, памежных войскаў, дзе служылі супрацоўнікі НКУС. З 3 лютага 1941 года адбылося раздзяленне НКУС. Пасля раздраблення НКУС падпарадкоўвалася міліцыя. НКДБ падпарадкоўваліся спецслужбы, што займаліся забеспячэннем дзяржаўнай бяспекі [87, с. 33].

20 снежня 1939 года загадам НКУС БССР аб'яўлены назвы і дыслакацыя органаў НКУС у заходніх абласцях БССР. Органы НКУС дзейнічалі ў адпаведнасці з Указам Прэзідыўма Вярхоўнага Савета БССР аб адміністрацыйна-тэрытарыяльным падзеле. Упраўленне НКУС складалі падпарадкаваныя яму павятовыя аддзелы (ПА) НКУС. Упраўленне НКУС размяшчалася ў абласным цэнтры [68, с. 362].

Кадравае пытанне ў органах унутраных спраў вырашалася прыняццем на службу асоб з ліку мясцовага насельніцтва, якія праходзілі кароткатэрміновыя курсы ў школах падрыхтоўкі радавога і начальніцкага саставу. У большасці выпадкаў, з ліку мясцовага насельніцтва на службу ў органы ўнутраных спраў ішлі рабочыя і сяляне, якія належылі да ліку камуністаў і камсамольцаў. З мэтай аказання дапамогі органам унутраных спраў заходніх абласцей БССР, УССР, рэспублік Прыбалтыкі быў створаны спецыяльны аддзел з прадстаўнікоў вядучых служб саюзнага наркамату унутраных спраў. Спецыяльны аддзел падпарадкоўваўся непасрэдна намесніку міністра [68, с. 363].

Пэўную дапамогу ў працы міліцыі аказвала мясцовае насельніцтва. Так званыя брыгадмільцы (брыгады садзейнічання міліцыі) не толькі паведамлялі аб

падазронных элементах, але і дапамагалі затрымліваць. У сярэдзіне 1940 года ў сувязі з неабходнасцю барацьбы з арганізаванай злачыннасцю быў створаны аддзел па барацьбе з бандытызмам. Увогуле, перыяд верасня 1939 – чэрвеня 1941 гг. быў часам насычанай працы органаў аховы парадку па наступных прычынах: адбылася змена грамадска-палітычнага ладу, тэрыторыя заходніх абласцей БССР уяўляла цікавасць для разведвальных органаў Германіі, барацьба антысавецкага падполля [68, с. 364].

Змена грамадскага-палітычнага ладу суправаджалася ростам злачыннасці. Адбылося павелічэнне колькасці забойстваў, крадзяжоў, хуліганскіх учынкаў, разбояў, гвалтаванняў. Антысавецкае падполле было прадстаўлена такой арганізацыяй як Саюз узброенай барацьбы. Гэта арганізацыя падпарадкоўвалася польскаму эмігранцкаму ўраду ў Лондане [68, с. 364].

Заходнія вобласці БССР разглядаліся савецкім кіраўніцтвам як важны ў ваенным плане рэгіён. Гэтым тлумачыцца шырокае ўздзеянне арміі на мясцовае насельніцтва пасля юрыдычнага афармлення савецкай улады. У частках Беларускага фронту ў верасні 1939 года па розных дадзеных налічвалася ад 200 802 да 378 610 салдат і камандзіраў. Да канца 1939 года іх колькасць у Заходняй Беларусі павялічылася. У пачатку 1940 года шэраг падраздзяленняў быў адпраўлены на фінскі фронт, але з сярэдзіны 1940 года ў сувязі з падрыхтоўкай да вайны колькасць войскаў, якая шматкратна перавышала колькасць былых польскіх узброеных сіл, зноў стала расці. Улетку 1940 года ў Заходняй Беларусі размяшчаліся дзве арміі: 10-я з дыслакацыяй у Беластоку і 4-я – у Кобрыне. Пазней у Гродне размясціўся штаб 3-й арміі. У іх складзе ў лістападзе 1940 года налічвалася чатыры стралковыя корпусы, восем стралковых і матарызаваных дывізіяў, 3 змешаныя авіядывізіі, шматлікія падраздзяленні кавалерыйскіх, танкавых, артылерыйскіх, чыгуначных і іншых войск. Пашырэнне прысутнасці ваенных было бачна па абвастрыўшымся жыллёвым пытанні. Частай з'явай стаў самавольны захоп вайскоўцамі памяшканняў дзяржуставаў і жылых дамоў, канфлікты з-за кватэр з прадстаўнікамі НКУС (у якіх часцей перамагалі ваенныя) [43, с. 235].

У абарончыя работы ўключыўся не толькі асабісты склад Чырвонай Арміі, але і мясцовае насельніцтва. Кантакты ваеннаслужачых з жыхарамі заходніх абласцей БССР актывізаваліся з лютага 1940 года, калі да працоўнай павіннасці па вывазцы лесу дадалася павіннасць па падвозу грузаў і будаўніцтву ваенных аб'ектаў: чыгунак і воінскіх пляцовак пры іх, аэрадромных палёў, ветэрынарных лякарняў асаблівага прызначэння, жылля для вайскоўцаў, падземных сховішчаў, стрэльбішчаў, танкадромаў, складоў і г.д. 3 15 кастрычніка па 1 снежня 1940 года Брэсцкая вобласць дадаткова абавязана была выдзеліць у распараджэнне Заходняй асобай ваеннай акругі для выканання абарончых работ 5 тысяч рабочых і 500 фурманак, а Беласток – 12

400 рабочых, 1 300 фурманак. З 10 сакавіка па 30 красавіка і з 25 мая па 20 чэрвеня 1941 года з Беластоцкай вобласці было мабілізавана 9 600 рабочых і 9 480 падвод, па Брэсцкай вобласці – 990 і 760 адпаведна [44, с. 252].

Армія была значным фактарам мілітарызацыі заходніх абласцей БССР, якая ўключала не толькі ўласна ваенную падрыхтоўку, але і трансфармацыю палітычнай сістэмы, а таксама грамадскай свядомасці з улікам ваенных інтарэсаў. Ад насельніцтва патрабавалі «усеагульнай бальшавіцкай пільнасці», брыгады садзейнічання з мясцовага насельніцтва выкарыстоўваліся ў ахове дзяржаўнай мяжы. 7 кастрычніка 1940 года жыхар вёскі Грусэлі Іосіф Лядзік выявіў парушальніка ў сваім агародзе, замкнуў яго ў хляве і паведаміў на заставу. Калгаснік вёскі Чысці Мільчанскі перадаў памежнікам 150 парушальнікаў, а жыхары вёскі Клінікі Брэсцкай вобласці Т.Л. Якабчук і А.І. Сарока зрабілі ў 1940 годзе 45 затрыманняў кантрабанды на суму 55 тысяч рублёў [43, с. 237].

Пагроза бяспекі СССР патрабавала фарміравання чалавека новага тыпу, фізічна здаровага, ангажаванага на патрэбы абароны Радзімы. У канцы студзеня 1940 года ЦК Кампартыі Беларусі пастанавіў арганізаваць у заходніх абласцях абласныя і раённыя камітэты па справах фізкультуры, спартзалы ў школах, спартыўныя клубы. Галоўнай задачай фізкультурных арганізацый лічылася падрыхтоўка байцоў Чырвонай Арміі. Відавочна, што галоўная ўвага надавалася моладзі. У зімовыя канікулы 1941 года сярод школьнікаў, нягледзячы на мароз, даходзячы да мінус 17-ці градусаў, ваенныя правалі ваенна-тактычную гульню «На штурм». Разам з тым, асноўнай задачай была масавасць удзелу насельніцтва ў ваенна-спартыўных арганізацыях і мерапрыемствах, якая дэманстравала падтрымку дзяржавы і яе сілу. Як і па ўсёй краіне, у заходніх абласцях БССР сталі з'яўляцца ваенізаваныя грамадскія арганізацыі: Асаваіхім, таварыства Чырвонага крыжа і Чырвонага паўмесяца, арганізацыі мясцовай супрацьпаветранай абароны ПА і г.д. Неабходнасць пашырэння іх радоў за кошт мясцовага насельніцтва тлумачылася патрэбамі Чырвонай Арміі і вайной. Да спартыўных маршаў, кросаў, забігаў, здачы разнастайных нарматываў на атрыманне значкоў прыцягвалася не толькі моладзь, але ўсе астатнія групы гарадскога і сельскага насельніцтва. Усяго ў лыжных гонках і маршах, прысвечаных гадавіне Чырвонай Арміі, у лютым 1940 года прынялі ўдзел больш за 120 тыс. чалавек. Ваенна-спартыўныя мерапрыемствы дасягнулі піку зімой 1941 года. Толькі ў Брэсцкай вобласці да канца лютага 1941 года ў пешых і лыжных паходах удзельнічала 34 тысячы чалавек. 16 лютага 1941 года з Брэста ў Мінск рушыла калона матацыклістаў з лыжнікамі на буксіры, якія прысвяцілі свой ваенізаваны прабег 23-й гадавіне РККА і XVIII партканферэнцыі ВКП(Б). Важнай задачай вайскоўцаў з вясны 1940 года стала арганізацыя прызыву ў Чырвоную Армію мясцовага

насельніцтва, якая праходзіла па адпрацаванай схеме абуджэння патрыятызму: з гутаркамі, мітынгамі, сходамі, канцэртамі, кінастужкамі і г.д. Абвяшчалася адзінства арміі і савецкага народа. Беларусам была прадастаўлена ганаровая магчымасць уключыцца ў рады Чырвонай Арміі і непасрэдна ўдзельнічаць у абароне краіны. Аднак ваенкаматы дзейнічалі з асцярогай. У духу часу падрыхтоўка да прызыву праводзілася ў абстаноўцы строгай сакрэтнасці, прадпісвалася «загадаць на заклік не выдаваць і не апублікоўваць, нікому пра гэта акрамя РВК і ГВК не паведамляць, а таксама не выдаваць ніякіх аб'яў да атрымання асаблівай дырэктывы на заклік ваеннага савета акругі». З мэтай «недапушчэння ў Чырвоную Армію палітычна нядобранадзейных асоб» адмыслова вылучаліся камсамольцы і камуністы. Этнічная прыналежнасць і маральна-палітычныя якасці пры адборы адыгрывалі не меншую ролю, чым стан здароўя і ўзровень пісьменнасці [87, с. 24].

У далейшым акцэнт армейскай прапаганды перамясціўся на вусныя і відовішчныя формы агітацыі. Ваенныя агітатары, акрамя выбарчых кампаній, былі ангажаваныя ў цэлым шэрагу мерапрыемстваў, накіраваных на зацвярджэнне новай ідэалогіі, прыцягненне насельніцтва да ваенна-спартыўных таварыстваў, дапамогі ваенным і службе ў шэрагах РККА. Пры падтрымцы прадстаўнікоў арміі на тэрыторыі Заходняй Беларусі фарміраваліся органы савецкай улады і правапарадку [43, с. 237].

Такім чынам, роля Чырвонай Арміі пасля юрыдычнага афармлення заходніх абласцей Беларусі ў складзе СССР засталася вялікай. Адбывалася мабілізацыя насельніцтва на рашэнне гаспадарчых, абарончых, палітычных задач, ажыццяўлялася ахова парадку і забяспечвалася бяспека насельніцтва. Часткі Чырвонай Арміі паспяхова выкарыстоўваліся для барацьбы з узброеным падполлем. Агітацыйная і арганізацыйная дзейнасць, паўсядзённыя кантакты з вайскоўцамі ва ўмовах ваеннай пагрозы і пашырэння абарончых задач, спрыялі пераўтварэнню побыту насельніцтва заходніх абласцей БССР, які набываў мабілізацыйны, ваенны характар. Вайскоўцы ўвасаблялі новыя каштоўнасці, на якія арыентаваліся мясцовыя жыхары. Уплыў РККА на жыццядзейнасць насельніцтва заходніх абласцей БССР заставаўся істотным аж да лета 1941 года. Гэтым абставінам спрыялі кадравая і арганізацыйная слабасць савецкага і партыйнага апарату кіравання, задачы абароннага будаўніцтва, якія вынікалі з надыходзячай вайны, пераўтварэнне заходніх абласцей БССР у памежную з Германіяй тэрыторыю [24, с. 62].

Кадравае пытанне безумоўна не магло быць вырашана толькі з дапамогай прысланых партыйных актывістаў з усходніх абласцей БССР і іншых рэгіёнаў СССР або выкарыстання Чырвонай Арміі ў палітычных мерапрыемствах. На пачатак 1941 года праца па выхаванню мясцовых кадраў паступова стала прыносіць поспех. Па стану на 1 студзеня 1941 года сярод мясцовага

насельніцтва Беластоцкай вобласці вылучана 18066 чалавек. Колькасны склад мясцовых кадраў па нацыянальнай прыналежнасці выглядаў такім чынам: палякі – 10245, беларусы – 4451, рускія – 392, яўрэі – 2833, іншыя нацыянальнасці – 145 [65, с. 68].

Дадзеныя паказчыкі даюць магчымасць сцвярджаць, што прадстаўнікі польскай нацыянальнасці ў Беластоцкай вобласці больш актыўна чым беларусы ўключыліся ў працу органаў савецкай улады. Вельмі актыўны ўдзел, мяркуючы з паказчыкаў, у працы органаў савецкай улады прымалі яўрэі. Беластоцкая вобласць узятая для аналізу невыпадкова, так як менавіта ў гэтым рэгіёне сацыялістычныя пераўтварэнні выклікалі найбольшыя цяжкасці ў савецкай улады.

Палітычныя пераўтварэнні ў заходніх абласцях БССР у перыяд з лістапада 1939 года па чэрвень 1941 года мелі на мэце некалькі асноўных задач: прывядзенне ў адпаведнасць з агульнасавецкай палітычнай сістэмай, умацаванне абароназдольнасці краіны праз уплыў войска на палітычныя працэсы на ўз'яднанных тэрыторыях [27, с. 446].

Безумоўна, што пры выхаванні новага чалавека савецкая ўлада асабліваю ўвагу надавала выхаванню моладзі. Вялікую ролю ў фарміраванні сацыялістычнага светапогляду ў моладзі адыгрываў ЛКСМБ (Ленінскі камуністычны саюз моладзі). Напярэдадні нападу Германіі на СССР у заходніх абласцях БССР у радах ЛКСМБ знаходзілася 35248 юнакоў і дзяўчат.

Аднак, неабходна адзначыць той факт, што першыя камсамольскія арганізацыі не карысталіся дастатковым уплывам на моладзь заходніх абласцей БССР. Гэта тлумачылася адсутнасцю дастатковага вопыту ў дзейнасці падобнай арганізацыі. Асаблівы недавер да камсамольскіх арганізацый назіраўся ў польскіх школах у Гродне, дзе старэйшыя класы не жадалі масава ўступаць у камсамол.

Прычынамі такога стаўлення да працы камсамольскіх арганізацый былі ігнараванне мясцовых традыцый з боку прысланых у заходнія вобласці БССР камсамольскіх кадраў, недавер да былых членаў КСМЗБ (Камуністычнага саюза моладзі Заходняй Беларусі). Недавер можна было назіраць нават да былых байцоў інтэрбрыгад, якія вялі баявыя дзеянні падчас грамадзянскай вайны ў Іспаніі. Былыя актывісты КСМЗБ і інтэрбрыгад звычайна не займалі кіруючыя пасады ў ЛКСМБ [18, с. 241-246].

Неразрыўна з палітычнымі пераўтварэннямі органы савецкай улады займаліся пытаннем выхавання новага чалавека. Уступаючы на тэрыторыю Заходняй Беларусі, Чырвоная Армія сутыкнулася з тым, што рэлігійнае жыццё ў дадзеным рэгіёне было добра арганізаваным. Гэты стан быў вельмі адрозным ад сітуацыі ва ўсходняй частцы БССР, дзе масавая атэістычная праца вялася з пачатку 1920-ых гадоў.

Адным з накірункаў выхавання новага чалавека стала перайменаванне вуліц у гарадах і вёсках заходніх абласцей БССР. Замест прозвішч польскіх дзеячаў вуліцы называліся ў гонар значных дат у савецкай гісторыі, дзеячаў савецкага будаўніцтва. Асабліва, на мой погляд, савецкая ўлада падкрэслівала значнасць даты 11 ліпеня. У сучаснай Рэспубліцы Беларусь гэта дата амаль не ўзгадваецца, а ў 1920 – 1940 гг. гэта дата абазначала вызваленне Мінска ад польскіх войскаў у 1920 годзе [74 с. 167].

29 кастрычніка 1939 года было абвешчана аб нацыяналізацыі царкоўных зямель. Аднак трэба адзначыць той факт, што антырэлігійная работа ў першыя месяцы існавання савецкай улады вялася досыць асцярожна. Асноўным кірункам атэістычнай працы была ліквідацыя пазіцыі царквы ў сістэме адукацыі. Замест храмаў людзей прываблівалі ў чытальні, дамы сацкультуры, бібліятэкі. Аднак дадзеныя меры не маглі дапамагчы ліквідаваць пазіцыі рэлігіі [85, с. 341].

Рэлігійная палітыка савецкай улады ў заходніх абласцях БССР у лістападзе 1939 – чэрвені 1941 гг. накіравана на памяншэнне ролі рэлігіі. У гэтым пытанні органы ўлады абавіраліся ў тым ліку і на падатковае заканадаўства. Па ўзору ўсходніх абласцей БССР, як і ўвогуле на тэрыторыі СССР, святары абкладаліся падаткамі двух тыпаў: падаходны і культавы збор.

Памер падаходнага падатку вызначаўся рэспубліканскімі органамі ўлады, тады як культавы збор – раённымі. Часта памер культывага збору аказваўся непасільным для выплаты. Нявыплата падаткаў пагражала канфіскацыяй маёмасці, арыштам і папраўчымі працамі ў лагерах або расстрэлам. Падобныя меры апраўдаваліся тым, што сярод святарства было шмат тых, хто жадае вяртання старой улады.

З заканадаўчага пункту погляду, у СССР і БССР па Канстытуцыях 1936 – 1937 гг. была прызнана свабода сумлення, за духоўнымі асобамі прызнаваліся выбарчыя правы. Гэтыя ж Канстытуцыі падцвярджалі аддзяленне царквы ад дзяржавы, дэкларавалі свабоду адпраўлення культаў, як і свабоду антырэлігійнай прапаганды.

Антырэлігійная палітыка савецкай улады ў заходніх абласцях БССР грунтавалася на Пастановах СНК, УЦВК, НКУС, якія дзейнічалі на тэрыторыі БССР да верасня 1939 года. З лістапада 1939 года ўступіла ў дзеянне новае савецкае заканадаўства ў заходніх абласцях БССР, згодна з якім забаранялася гаспадарчая і дабрачынная дзейнасць царквы. Мясцовыя органы ўлады пільна сачылі за дзейнасцю кіраўнікоў рэлігійных абшчын [85, с. 341].

Недахопы ў антырэлігійнай палітыцы адзначаны ў пісьме ЦК КПБ ад 21 кастрычніка 1940 года. Кваліфікацыя кадраў, іх няўдалы падбор названы прычынамі недастатковай паспяховасці атэістычнай працы. Апроч культурна-

масавай работы ў барацьбе з уплывам рэлігіі выкарыстоўваліся метады шэльмавання духавенства ў карыкатурах і памфлетах [64, с. 160-166].

Савецкая прапаганда ў адносінах да царквы выказвалася такім чынам, што прадстаўнікі святарства проста змянілі форму контррэвалюцыйнай дзейнасці, асноўны цяжар рэакцыйнай барацьбы яны вядуць за моладзь. Фактычна, савецкай уладзе не ўдалося ліквідаваць уплыў царквы да чэрвеня 1941 года. Святарства пад выглядам хору, гульні ў мяч запрашала дзяцей [75, с. 173].

Рэлігійныя дзеячы ў якасці спосабу захавання ўплыву выкарыстоўвалі дабрачынную дзейнасць. У Шчучынскім раёне падчас забою жывёлы ксёндз зарэзаў сваю карову і раздаў мяса прыхажанам. Такім чынам, гэта можна разглядаць як спосаб прываблівання людзей ва ўмовах антырэлігійнай прапаганды і непапулярных сацыяльна-эканамічных мерапрыемстваў.

Асобна неабходна спыніцца на дзейнасці такой арганізацыі як Саюз ваяўнічых бязбожнікаў. У заходніх абласцях гэта арганізацыя не стварыла сваіх ячэек. Кіраўнік СВБ тлумачыў гэтую акалічнасць тым, што арганізацыя не адмаўляецца ад барацьбы з рэлігіяй, але неабходна ў першую чаргу абвергнуць думку, што ў СССР вядзецца праследванне за веру. Зыходзячы з асноўнай мэты дзейнасці СВБ, былі выбраны і спосабы культурна-асветніцкай дзейнасці: лекцыі на атэістычную тэматыку, тлумачэнне савецкага заканадаўства аб рэлігіі [85, с. 340].

У той жа час, апроч культурна-масавай работы прымяняліся і рэпрэсіўныя метады барацьбы з рэлігійным уплывам. Нягледзячы на дастаткова ляльную да савецкай улады пазіцыю некаторых праваслаўных святароў, якія лічылі што сталінская Канстытуцыя дазваляе выконваць рэлігійныя абрады, прымяняліся арышты. Падставай для прымянення арышту магла быць контррэвалюцыйная дзейнасць, нясплочванне падаткаў [1, с. 158].

Органы савецкай улады праводзілі вялікую работу, якая была накіравана на кантроль школьнай адукацыі. На думку даследчыка А.В. Трафімчыка, саветызацыя адукацыйных устаноў праяўлялася ў расфарміраванні «контррэвалюцыйных» навучальных устаноў, прымусовым уступленні ў піянерскую, камсамольскую і партыйную арганізацыі дзеля кар'ернага росту, кантроль за надзейнасцю настаўніцкіх кадраў [74, с. 132].

Асаблівую занепакоенасць савецкай улады ў сферы адукацыі выклікаў той факт, што ў тых рэгіёнах, дзе пераважала польскае насельніцтва, «старыя» настаўнікі ўзяліся арганізоўваць піянерскія атрады. Але паступова энтузіязм настаўнікаў прайшоў і яны перасталі чытаць савецкую метадычную літаратуру. Гэта прывяло да таго, што ў раёнах, дзе польскае насельніцтва пераважала, было мала піянераў і камсамольцаў [76, с. 269].

Вырашальнай у сэнсе перабудовы народнай адукацыі на савецкі лад стала Пастанова ад 2 снежня 1939 года аб арганізацыі народнай адукацыі ў заходніх

абласцях БССР. Менавіта ў дадзенай Пастанове былі акрэслены наступныя моманты: школы абвешчаны дзяржаўнымі, сістэма адукацыі была прыведзена ў адпаведнасці з савецкай. Увага была нададзена і развіццю беларускай мовы, якая згодна тэксту Пастановы, была занядбана падчас польскай улады. У той жа час, крытыкавалася практыка, калі на беларускай мове выкладалі палякі па нацыянальнай прыналежнасці. На думку кіраўніцтва БССР, гэта дыскрэдытавала беларускую мову і культуру [55, с. 172-173].

Нельга не адзначыць, што дадзеную Пастанову можна разглядаць як пачатак дзейнай барацьбы з рэлігіяй у адукацыйнай сферы. Менавіта на аснове савецкага заканадаўства, згодна Пастанове, рэлігію было забаронена выкладаць у школах [38].

Для арганізацыі сістэмы адукацыі на савецкай аснове неабходны былі кадры настаўнікаў. З вышэй прыведзенага, можна зрабіць выснову, што савецкая ўлада не давярала былым польскім настаўнікам. З мэтай падрыхтоўкі кадраў было прынята рашэнне аб адкрыцці з 1 студзеня 1940 года педагагічных інстытутаў у Беластоку, Гродне, Пінску, Баранавічах. Педагагічныя вучылішчы былі адчынены ў Беластоку, Гродне, Навагрудку, Пінску, Брэсце, Маладзечне. Для падрыхтоўкі кадраў для дашкольнай адукацыі ствараліся дашкольныя педагагічныя вучылішчы ў Лідзе і Ваўкавыску [7, с. 466].

Рэарганізацыю школьнай справы планавалася завяршыць да 20 студзеня 1940 года. У выніку савецкая дзесяцігодка рэалізоўвала праграму сярэдняй школы на два гады хутчэй, чым польская школа. Поўны пераход да савецкай сістэмы адбыўся 15 студзеня 1940 года. На практыцы, гэта азначала поўны пераход на савецкую сістэму адзнак і арганізацыю навучальнага года [78, с. 12].

Апроч гэтага, перад савецкай уладай стаяла дастаткова сур'ёзная праблема непісьменнасці. У Пастанове была разгледжана і гэта праблема. Вырашана ліквідаваць непісьменнасць і малапісьменнасць сярод жыхароў вёсак і гарадоў заходніх абласцей БССР.

Органы савецкай улады адукацыйнай сферы правялі вялікую работу ў галіне ліквідацыі непісьменнасці. 169,5 тысяч людзей займалася на курсах ліквідацыі непісьменнасці. Шырокае распаўсюджанне атрымала народная адукацыя. У заходніх абласцях БССР у 1940–1941 навучальным годзе функцыянавала 5958 школ. У гэтых школах навучалася 774,5 тысяч дзяцей. Дастаткова востра стаяла пытанне недаверу да мясцовых кадраў. Гэтым тлумачыцца той факт, што толькі ў Беластоцкую вобласць былі адпраўлены 1341 настаўнік і 180 дырэктароў школ [83, с. 42].

Да верасня 1940 года на тэрыторыі заходніх абласцей БССР працавала 4278 беларускіх, 173 рускіх, 932 польскія, 61 літоўская і 49 украінскіх школ. Падобны расклад дазваляе зрабіць выснову аб тым, што органы савецкай улады

спрабавалі ўлічыць інтарэсы розных нацыянальных груп на тэрыторыі заходніх абласцей БССР [7, с. 462].

Шмат увагі савецкімі органамі ўлады надавалася культурнай актывізацыі грамадства. Перавагу яны аддавалі самадзейнасці. У кожнай вялікай вёсцы арганізоўваліся гурткі, дэкламатарскія конкурсы і фестывалі рэвалюцыйнай песні. Для арганізацыі святкаванняў, якія адзначаліся ў савецкім календары, прыцягваліся лепшыя музыканты, танцоры і спевакі.

Самым надзейным сродкам прапагандавання савецкай мадэлі жыцця і камуністычных вартасцей было кіно. У гарадах заходніх абласцей БССР ў 1939–1941 гадах колькасць кінатэатраў павялічылася ўтрая. Асаблівая роля ў галіне ідэялагізацыі вясковага грамадства адводзілася кіно. Большасць сялян упершыню бачыла рухомы вобраз на сцяне, і гэта аказвала моцнае ўздзеянне на свядомасць насельніцтва [26, с. 82].

Важным момантам у пераўтварэнні заходніх абласцей БССР на савецкай аснове будуць адносіны савецкай улады да асоб польскай нацыянальнасці. Нягледзячы на тое, што гісторыя Польшчы ў адукацыйным працэсе была выключана са школьнай праграмы, а ў дзяржаўных установах былі знятыя польскамоўныя шкільныя, адносіны да польскага насельніцтва не былі выключна негатывнымі. У 1940 годзе пачаў працаваць дзяржаўны драматычны тэатр, урачыста адзначалі 85-ую гадавіну смерці Адама Міцкевіча. 16 красавіка 1941 года бюро ЦК КПБ(б) заснавала музей польскай літаратуры імя Элаізы Пашкевіч. З 1 кастычніка 1940 года у Мінску стала выдавацца газета на польскай мове «Штандарт вольнасці». З гэтага вынікае, што нельга класіфікаваць адносіны савецкай улады да палякаў як адмоўныя. Савецкая ўлада выкарыстоўвала пэўныя сілы сярод польскага насельніцтва, якія б маглі павялічыць колькасць яе прыхільнікаў. У той жа газеце «Штандарт вольнасці» друкаваліся польскія пісьменнікі Сцяпан Майхровіч, Людвіх Главацкі, Канстанцін Ансельм, Яніна Бранеўская. Газета заклікала да ўдарнай сацыялістычнай працы, нагадвала пра шматгадовую барацьбу польскага народа супраць панска-буржуазнага рэжыму [71, с. 33].

Неабходна адзначыць, што часта мерапрыемствы мясцовых органаў савецкай улады ў галіне асветы былі непаслядоўнымі. Згодна гістарычным крыніцам, ЦК КПБ выказваў незадавальненне вывазам культурна-гістарычных каштоўнасцей з заходніх абласцей БССР. Так, без ведама ЦК КПБ была вывезена бібліятэка былой каталіцкай семінарыі ў Пінску ў колькасці 33 тысячы кніг, з музея ў горадзе Слонім вывезены арыгінал пісьма А. С. Пушкіна, знесены старажытныя курганы, у Давыд-Гарадку з ведама мясцовага гарсавета разбурана тое, што засталася ад старажытнарускага горада.

Для пераўтварэння культуры ў заходніх абласцях БССР часта выкарыстоўваліся і камандна-адміністрацыйныя меры. Так, Пастановай ЦК

КПБ ад 26 сакавіка 1940 года быў зацверджаны загад Галоўліта БССР ад 10 лютага 1940 года аб канфіскацыі варажай літаратуры з бібліятэк агульнага карыстання і кнігагандлёвай сеткі [62, с. 169].

Такія мерапрыемствы выклікалі незадаволенасць ЦК КПБ, які прыгразіў адпаведнымі мерамі ў выпадку, калі не спыніцца свавольства з боку мясцовых органаў улады. Вялікую ўвагу ЦК КПБ патрабаваў надаць ахове помнікаў старажытнасці і недапушчэнню іх разбурэння.

Такім чынам, мерапрыемствы органаў савецкай улады ў палітычнай і культурнай сферах ў лістападзе 1939 – чэрвені 1941 гг. былі скіраваны на інтэграцыю ўз’яднанага рэгіёна Беларусі ў савецкую сістэму. Вынікам правядзення мерапрыемстваў стала тое, што на заходнія вобласці БССР была распаўсюджана савецкая палітычная сістэма і пачаўся працэс будаўніцтва сацыялістычнай культуры. Аднак гэтыя працэсы былі спынены 22 чэрвеня 1941 года нападам Германіі на СССР.

3.2 Сацыяльна-эканамічныя мерапрыемствы савецкай улады ў лістападзе 1939 – чэрвені 1941 гг.

Акрамя мерапрыемстваў у палітычнай і духоўнай сферах савецкая ўлада вялікую ўвагу надавала рэформам у сферы сацыяльна-эканамічных адносін. Прыход савецкай улады карэнным чынам змяніў, існаваўшую ў Заходняй Беларусі да верасня 1939 года, сістэму сацыяльна-эканамічных адносін, заснаваную на прыватнай уласнасці.

Ідэялагічным абгрунтаваннем маштабных сацыяльна-эканамічных пераўтварэнняў сталі рашэнні Народнага сходу Заходняй Беларусі. 30 кастрычніка 1939 года была прынята Дэкларацыя Народнага сходу Заходняй Беларусі аб канфіскацыі памешчыцкіх зямель. Канфіскацыя зямель адбывалася без кампенсацыі і выкупу. Зямля, лясы і водныя аб’екты былі абвешчаны агульнанароднымі, гэта значыць дзяржаўнымі [7, с. 458].

У гарадах найбольш актуальным падмуркам сацыяльна-эканамічных пераўтварэнняў была Дэкларацыя Народнага сходу Заходняй Беларусі аб нацыяналізацыі банкаў і буйной прамысловасці. Нацыяналізацыя тлумачылася высокай мэтай: знішчэнне эксплуатацыі чалавека чалавекам.

Гэта Дэкларацыя была стартавай пляцоўкай для пачатку маштабнага працэсу будаўніцтва новай сістэмы сацыяльна-эканамічных адносін. Дзяржава юрыдычна аформіла працэс нацыяналізацыі зямлі і буйной прамысловасці. Перадача ў дзяржаўную ўласнасць эканамічных рэсурсаў стварыла базіс для далейшых сацыяльна-эканамічных пераўтварэнняў.

Неабходна адзначыць, што сацыяльна-эканамічныя пераўтварэнні адбываліся ў тых умовах, калі частка заходніх абласцей БССР ужо зведала

некаторыя наступствы Другой сусветнай вайны. Адною з праблем, з якой сутыкнулася савецкая ўлада, былі бежанцы. Згодна з гістарычнымі крыніцамі, колькасць бежанцаў у буйных гарадах вар’іравалася ад 1 да 25 тысяч. Найбольшая колькасць бежанцаў была ў Беластоку і складала 25 тысяч чалавек.

Рост іх колькасці быў звязаны з перадачай Віленшчыны Літве. З улікам і гэтых міграцыйных працэсаў, колькасць бежанцаў на тэрыторыі заходніх абласцей БССР ацэньвалася ў 120 тысяч чалавек. Канчатковае ж вырашэнне праблемы бежанцаў адбылося ў чэрвені 1940 года, калі 29 чэрвеня 1940 года спецыяльныя органы правялі высяленчую аперацыю. У цягнікі пагрузілі 7224 сям’і, якія налічвалі 22 879 чалавек. Іх выселілі ва ўнутраныя раёны СССР. Сярод бежанцаў сустракалася шмат людзей яўрэйскай нацыянальнасці, якія з-за антысемітызму нацыстаў збеглі з унутраных раёнаў Польшчы на савецкую тэрыторыю [74, с. 157].

Такім чынам, праблема бежанцаў у Заходняй Беларусі мела сур’ёзны характар. Імклівы працэс устанаўлення ўлады прывёў да таго, што на гэту праблему адразу не звярнулі належнай увагі. Між тым вялікая колькасць бежанцаў прыводзіла да дэстабілізацыі становішча. Людзі, якія жылі ў антысанітарных умовах, не мелі працы, былі патэнцыяльна небяспечнымі ў крымінальным плане. Антысанітарнае становішча магло прывесці да эпідэміі хвароб.

Органы савецкай улады вырашалі праблему бежанцаў яшчэ ў верасні – кастрычнку 1939 года, але з лістапада 1939 года мерапрыемствы сталі больш арганізаванымі. Найбольш складанай сітуацыя была ў Беластоку, дзе ўладай не былі прыняты неабходныя меры па працаўладкаванню і размяшчэнню бежанцаў. Толькі ў лютым 1940 года пасля Пастановы Беластоцкага абкама КПБ пачалі выпраўляць сітуацыю з працаўладкаваннем бежанцаў і адпраўкай іх часткі ў іншыя рэгіёны БССР [50, с. 111].

Паступовае развіццё сацыялістычнай мадэлі эканомікі абумовіла дзяржаўны кантроль коштаў у заходніх абласцях БССР. Колькасць хлеба, якая магла адпускаяцца на рукі была абмежавана да 2 кг. Гэта можна растлумачыць неабходнасцю барацьбы са спекулятыўным павелічэннем коштаў на прадукты харчавання. 26 лістапада 1939 года Часовая ўправа Палескай вобласці адзначала недастатковыя тэмпы адкрыцця дзяржаўных крам і пунктаў грамадскага харчавання [51, с. 124-125].

Рэалізацыя сацыялістычных пераўтварэнняў у эканоміцы сутыкалася з цяжкасцямі ў кадрах. Пастанова Слонімскага бюро ЦК КПБ, датаваная 25 снежня 1939 года, адлюстроўвае, што на шэраг пасад на прадпрыемствах і кааператыўных арганізацый пранікла шмат класава чужых савецкай уладзе элементаў: былыя кіраўнікі прадпрыемстваў, бундаўцы, аферысты, бандыты. Асабліваю занепакаенасць камуністычнай улады ў Слоніме выклікала вялікая

колькасць падобных кадрэў у рэстаранах, пякарнях, аддзеле народнай адукацыі, лесазаводах [48, с. 158-160].

У той жа Пастанове асаблівая ўвага была нададзена практычнаму вырашэнню кадровай праблемы для далейшых сацыяльна-эканамічных пераўтварэнняў. Гэтае рашэнне заключалася ў правядзенні кароткатэрміновых курсаў падрыхтоўкі кадрэў, асаблівы ўпор павінен быў быць зроблены на беларусаў.

Сацыяльна-эканамічныя пераўтварэнні гаспадаркі заходніх абласцей БССР прывялі да распаўсюджвання савецкай сістэмы аховы працы. Гэта выявілася ў фарміраванні прафсаюзаў па прыкладу ўжо існаваўшых ва ўсходніх рэгіёнах БССР. Аснова прафсаюзных кадрэў, як і ў выпадку з органамі ўлады, грунтавалася як на прысланых вопытных дзеячах прафсаюза з усходу БССР, так і на мясцовых левых прафсаюзных актывістах. Органы савецкай улады правялі перарэгістрацыю членаў існаваўшых прафсаюзаў. У снежні 1939 года ва ўстановах і на прадпрыемствах заходніх абласцей БССР адбыліся выбары мясцовых і цэховых прафсаюзных камітэтаў. Пасля гэтага былі праведзены выбары ў раённыя, гарадскія, абласныя і дарожныя прафсаюзныя камітэты. Афіцыйна выбары ў прафсаюзы адбываліся таемным і ўсеагульным галасаваннем [8, с. 134].

Рэалізацыя сацыялістычных пераўтварэнняў у сельскай гаспадарцы выяўлялася ў стварэнні калектывных і сумесных гаспадарак. Аднак адразу ж пасля пачатку рэалізацыі гэтай палітыкі выявіліся пэўныя праблемы: адсутнасць тэхнікі, інвентару, угнаенняў. На пасяджэнні Бюро ЦК КПБ 16 – 17 студзеня 1940 года былі прынятыя прапановы аб арганізацыі саўгасаў у заходніх абласцях БССР, перадачы тэхнікі і практычнай дапамозе ў вясеннім севе 1940 года [60, с. 128-129].

Правядзенне сацыялістычных пераўтварэнняў на вёсцы сутыкнулася з некаторымі цяжкасцямі. Гэтыя цяжкасці заключаліся ў адсутнасці коней ў гаспадарках, антыкалгаснай агітацыі, развітай сістэме хутароў. Праблемы звязаныя з адсутнасцю коней у гаспадарцы, часам тлумачыліся дзейнасцю кулацкіх элементаў, якія забівалі жывёлу.

У той жа час, пры рэалізацыі калгаснага будаўніцтва савецкая ўлада не абыходзілася без памылак. У якасці асноўных недахопаў ў Пастанове ЦК КПБ ад 28 красавіка 1940 года былі названы наступныя: недастатковая тлумачальная праца, парушэнне прынцыпу добраахвотнасці, адсутнасць устойлівага кіраўніцтва калгасам пасля арганізацыі, што магло прывесці да выхаду людзей з яго [54, с. 133-135].

Калгаснае будаўніцтва цесна звязана з палітычнымі пераўтварэннямі савецкай улады. Так, мерапрыемствы, звязаныя з аховай мяжы, нягледзячы на важнасць для савецкай улады, былі падрыхтаваны на недастатковым узроўні,

што прызнавалася ЦК КПБ. Адсяленне з 800-метрай памежнай зоны ў першую чаргу кулацкіх гаспадарак вырашала не толькі палітычныя мэты, але і гаспадарчыя. На выпадак, калі гаспадарка кулака займала больш чым 800-метровую зону, то астатнія землі перадаваліся сялянам для арганізацыі калгасаў або саўгасаў. Перасяленцы з памежнай зоны, згодна з Пастановай ЦК КПБ, павінны былі заняць жыллё былых асаднікаў, высяленне каторых адбылося 10 лютага 1940 года [53, с. 182].

Рэалізацыя калгаснага будаўніцтва часта суправаджалася злоўжываннем службовым становішчам з боку савецкай улады. Пры арганізацыі калгаса ў Куранецкім раёне інструктар раённага камітэта партыі пагражаў сялянам у выпадку адмовы ўступаць у калгас немагчымасцю знайсці іншую працу і павелічэннем плана лесавывазак. У тым жа калгасе былі зафіксаваны скаргі на фальсіфікацыю подпісаў з боку супрацоўніка міліцыі, згодна якім селянін становіўся калгаснікам. Адмоўнае стаўленне сялян да калгаснай сістэмы тлумачылася і тым, што некаторыя службовыя асобы не мелі спецыяльнай падрыхтоўкі і выкарыстоўвалі службовае становішча ва ўласных мэтах. Прыкладам з'ўляецца калгас «Парыжская камуна», дзе былы інструктар райкама партыі, старшыня калгаса Борт займаўся не арганізацыяй працы, а ўласным самазабеспячэннем. З боку старышыні былі пагрозы «запрэгчы сялян у аглоблі» [40].

Органы савецкай улады праводзілі працу накіраваную на перасяленне людзей з хутароў у вёскі. Прапаганда шырока тлумачыла шкоду дзейнасці польскіх паноў па хутарызацыі сельскай беднаты. З гэтай мэтай сялянам, якія перасяляліся, з боку дзяржавы аказвалася дапамога ў пабудове дома. На 15 снежня 1939 года, рашэннем старышыні Брэцкага аблвыканкама, бясплатна адпускаўся лес тым сялянам, якія добраахвотна перасяляліся з хутароў. У выпадку, калі ж сяляне не імкнуліся пакінуць хутар, то дапамога з боку дзяржавы не аказвалася.

Статыстычныя дадзеныя паказваюць, што да лета 1941 года ў заходніх абласцях БССР было арганізавана 1115 калгасаў, што складала 7% сялянскіх гаспадарак. Як бачна, маштабы калектывізацыі сельскай гаспадаркі да 22 чэрвеня 1941 заставаліся невялікімі. Такая сітуацыя тлумачыцца тым, што ў будаўніцтве калгасаў былі зацікаўлены малаземельныя і безземельныя сяляне, а заможныя не прымаліся ў калгас нават пры ўмове свайго жадання. Палітыка ў адносінах да заможных гаспадарак у красавіку 1941 года змянілася: у карыстанні заможных сялян засталася столькі зямлі, колькі магло быць апрацавана ўласнымі сіламі адной сям'і [7, с. 460].

Досыць вялікія цяжкасці былі з жыллёвым забеспячэннем. Да няпоўнасцю забяспечанага жыллём заходнебеларускага насельніцтва дапасаваліся бежанцы. Такія гарады як Брэст, Граева, Семяцічы моцна пацярпелі ад нямецкіх

бамбардзіровак, і на іх аднаўленне патрабавался 8 мільёнаў рублёў. Указаныя затраты дазволілі толькі часткова аднавіць разбуранае.

Органы савецкай улады сутыкнуліся з праблемай беспрацоўя. Па дадзеных польскай статыстыкі ў 1938 годзе ў Заходняй Беларусі налічвалася каля 20 тысяч беспрацоўных. Але становішча было яшчэ горшым, так як польская статыстыка не ўлічвала тых, хто працаваў няпоўныя рабочы тыдзень [7, с. 459].

Сацыяльна-эканамічныя пераўтварэнні ў вёсцы, у прыватнасці калектывізацыя, актывізавалі дзеянні сялян па пошуку дадатковага заробку. І.П. Данілаў у кнізе «Записки западного белоруса» узгадвае, што пасля прыходу савецкай улады на вёсцы пашырылася самагонаварэнне. Падчас польскай улады самагонаварэнне было амаль немагчымым па прычыне высокіх падаткаў. Сяляне, згодна ўспамінаў, не жадалі працаваць, апраўдваючыся страхам перад калектывізацыяй і пазбаўленнем маёмасці [10, с. 77].

У галіне прамысловасці органы савецкай улады праводзілі мерапрыемствы, накіраваныя на аб'яднанне саматужных майстэрняў на аснове кааперацыі. Прамысловае развіццё цесна звязана з ліквідацыяй беспрацоўя. Ремонт старых і будаўніцтва новых дарог, будаўніцтва ваенных аб'ектаў дазвалялі задзейнічаць значны працэнт насельніцтва. Гэта дапамагло ў асноўным вырашыць праблему беспрацоўя [32].

Праца органаў савецкай улады па добраўпарадкаванню раённых цэнтраў у заходніх абласцях БССР тлумачыцца практычнай неабходнасцю, якая ўзнікла ў выніку таго, што прысланыя з усходніх раёнаў партыйныя кадры адчувалі дэфіцыт жылля. Сярод праблем, якія хвалявалі партыйнае кіраўніцтва, была адсутнасць аўтатранспарту. Дадзеная праблема вырашалася адпраўкай 100 аўтамабіляў для раённых цэнтраў [11, с. 156].

За параўнальна кароткі час структура прамысловасці заходніх абласцей БССР змянілася карэнным чынам. Дробныя прадпрыемствы былі аб'яднаны і сталі дзяржаўнымі. Адбывалася мадэрнізацыя старых і будаўніцтва новых прадпрыемстваў. Да канца 1940 года ў заходніх абласцях было пабудавана 392 новыя прадпрыемствы, на якіх працавала больш за 40 тысяч чалавек. На развіццё прамысловасці ў заходніх абласцях БССР былі выдаткаваны сродкі рэспубліканскага і саюзнага бюджэту. Дзяржаўны бюджэт заходніх абласцей БССР склаў у 1940 годзе 730 мільёнаў рублёў. Узровень прамысловай вытворчасці за два гады павялічыўся ўдвая.

У той жа час, перыяд верасень 1939 – чэрвень 1941 гг. быў недастатковым для канчатковай ломкі вытворчай структуры заходніх абласцей БССР. Як і падчас польскай улады вялікая ўвага надавалася развіццю харчовай, дрэваапрацоўчай галін прамысловасці, а таксама вінакурных заводаў. Гэта тлумачыцца тым, што для развіцця гэтых галін у заходніх абласцях БССР была мясцовая сыравіна [7, с. 458].

У рэчышчы сацыяльна-эканамічных пераўтварэнняў органы савецкай улады вялікую ўвагу надавалі ахове здароўя. Згодна Пастанове ЦК ВКП(б) ад 3 красавіка 1940 года аб мерапрыемствах у сетцы аховы здароўя ў заходніх абласцях БССР, мерапрыемствы павінны палепшыць агульны стан аховы здароўя ў БССР. Канкрэтныя меры ўвасабляліся ў пашырэнні сеткі аптэк, адкрыцці санітарных станцый, прафілакторыяў. Адчыняліся лячэбна-працоўныя прафілакторыі і начныя інтэрнаты для барацьбы з венерычнымі захворваннямі [12, с. 137-138].

Важная роля ў зліцці заходніх абласцей БССР з астатняй часткай рэспублікі ў сацыяльна-эканамічнай сферы належыла ўніфікацыі транспартнай сістэмы. Пастановай ЦК ВКП(б) і СНК СССР было прынята рашэнне аб перашыўцы чыгункі ў заходніх абласцях БССР пад савецкую транспартную сістэму. Працу па перашыўцы чыгункі выконвалі чыгуначныя войскі, які былі перададзены наркаматам абароны. Да канца 1939 года планавалася перашыць на тэрыторыі БССР 330 км чыгункі [7, с. 459].

Зыходзячы з таго, што дадзенае пытанне вырашалася на ўзроўні агульнасаюзнага кіраўніцтва і ў яго вырашэнні былі задзейнічаны войскі, можна зрабіць выснову аб тым, што пытанне транспарту было актуальным не толькі для гаспадарчай уніфікацыі, але і мела стратэгічнае ваеннае значэнне.

Такім чынам, сацыяльна-эканамічныя пераўтварэнні ў заходніх абласцях БССР з'яўляліся складаючай часткай мерапрыемстваў савецкай улады па саветызацыі ўз'яднанага рэгіёна Беларусі. Мерапрыемствы савецкай улады ў сферы сацыяльна-эканамічных адносін сфарміравалі сацыялістычны тып эканомікі, з якой заходнія вобласці БССР былі незнаёмы да верасня 1939 года. Сацыяльна-эканамічныя мерапрыемствы савецкай улады мелі пазітыўныя вынікі для прамысловага развіцця, паляпшэння жыццёвага ўзроўню жыхароў. У той жа час, мелі месца пэўныя перагібы ў пераўтварэннях, якія выклікалі незадаволенасць сярод насельніцтва. Сацыяльна-эканамічныя мерапрыемствы, як і пераўтварэнні ў галінах палітычнага і культурнага развіцця, не былі завершаныя да 22 чэрвеня 1941 года.

3.3 Рэпрэсіўная палітыка савецкай улады

Апроч палітычных, культурных і сацыяльна-эканамічных пераўтварэнняў у заходніх абласцях БССР, органы савецкай улады выкарыстоўвалі апарат падаўлення іншадумства.

Палітычныя рэпрэсіі былі складаючай часткай таталітарнай сістэмы бальшавіцкай партыі. Менавіта палітычныя рэпрэсіі былі тым інструментам, які выкарыстоўваўся ў час перадвыбарчай кампаніі ў Народны сход Заходняй Беларусі. Ужо да 7 кастрычніка 1939 года органамі НКУС было арыштавана

2708 чалавек. Праз два тыдні гэта лічба павялічылася да 4315 чалавек. З гэтага вынікае, што ў сярэднім кожны дзень арыштоўвалася па 800 чалавек.

Рэпрэсіі падчас правядзення выбараў у Народны сход адбываліся з прамой санкцыі першага сакратара ЦК КПБ П.К. Панамарэнкі. Ён загадваў не дапускаць на выбары прадстаўнікоў партыі Бунд і ППС, а кіраўнікоў гэтых партый арыштоўваць. Увогуле, ужо ў пачатку кастрычніка 1939 года роля органаў дзяржбяспекі павялічылася. НКУС правярала асобу кожнага кандыдата, кантралявала выбарчы працэс 22 кастрычніка [7, с. 453].

Пасля юрыдычнага афармлення савецкай улады ў заходніх абласцях БССР роля органаў дзяржбяспекі яшчэ больш павялічылася. У снежні 1939 года было прынята рашэнне аб правядзенні дэпартацыі асаднікаў і былых супрацоўнікаў лясной аховы з заходніх абласцей БССР.

Агульнавядома, што першая хваля дэпартацый, а іх было чатыры, закранула асаднікаў і работнікаў лясной аховы (леснікоў). 5 снежня 1939 года СНК СССР прыняў сакрэтную Пастанову аб высяленні гэтай катэгорыі насельніцтва з заходніх абласцей Беларусі і Украіны. На думку В.А. Белазаровіча, урад у сваім рашэнні зыходзіў са шматлікасці гэтай патэнцыяльна апазіцыйнай групы ў адносінах да савецкай улады ў параўнанні з колькасцю чыноўнікаў, паліцэйскіх, памешчыкаў і інш. У міжваеннай Польшчы дадзеныя аб рассяленні асаднікаў насілі сакрэтны характар, таму ў айчынай (беларускай гістарыяграфіі) адсутнічае дакладная іх колькасць.

Прыкладная колькасць асаднікаў можа быць устаноўлена толькі да 1929 года: на заходнебеларускіх землях пражывала 8,4 тыс. асаднікаў, якія валодалі 143 тыс. га зямлі. У той жа час, нягледзячы на тое, што асаднікі мелі досвед польска-савецкай вайны 1920 года, пасля канфіскацыі іх зброі аказалася, што тыя намеры былі неагрэсіўнымі. Колькасць зброі: 24 стрэльбы, 66 рэвальвераў, 43 паляўнічыя ружжы, 14 шашак, 1454 патроны, 90 аружэйных камплектаў адназначна паказвае на тое, што супрацьстаяць савецкай рэпрэсіўнай машыне асаднікі не маглі [7, с. 465].

Рашэннем Лаўрэнція Беры ад 5 снежня 1939 г. з заходніх абласцей Беларусі высяленню падлягалі работнікі лясной аховы і вайсковыя асаднікі. Першыя абвінавачваліся ў ваенным абучэнні і ў падрыхтоўцы да ўдзелу ў ваенных дзеяннях супраць СССР, другія – у захопе чужой уласнасці па волі буржуазнага польскага ўрада і ў вернасці ды адданасці гэтаму ўраду. Па загаду камісара НКУС БССР Лаўрэнція Цанавы ад 25 снежня 1939 г. да 5 студзеня 1940 года раённыя выканаўчыя камітэты саставілі спісы сем'яў асаднікаў і работнікаў лясной аховы. Каб прадухіліць спробы ўцёкаў або супраціўлення, аперацыя высялення гэтых груп насельніцтва рыхтавалася амаль так, як ваенная акцыя.

Аперацыя па высяленні асаднікаў і работнікаў лясной аховы праводзілася 10 лютага 1940 года. Ёй папярэднічала сур'ёзная падрыхтоўка. Быў праведзены ўлік асоб, якія падлягаюць дэпартацыі, і іх маёмасці з запаўненнем спраў-анкет на кожнага. Усе пяць заходніх абласцей падзялілі на аператыўныя ўчасткі. Акрамя органаў унутраных спраў у аперацыі прымалі ўдзел гарнізоны і ваенныя часткі, а мясцовыя райкамы КП(б)Б і райвыканкамы адказвалі за мабілізацыю коннага транспарту для вывазу людзей на станцыі для пагрузкі ў эшалоны. Толькі ў Беластоцкай вобласці сяляне далі 4 500 фурманак.

Маёмасць і зямлю дэпартуемых асоб павінны былі апісаць і прыняць гаспадарчыя групы, створаныя павятовымі камітэтамі партыі. Меркавалася ўсё гэта перадаць беднаце, дзяржаўным установам, якія фарміраваліся, калгасам і саўгасам. Часта гэты працэс прымаў стыхійныя формы. Так, у Жабчыцкай воласці Пінскага павета сяляне разабралі ўсю маёмасць асаднікаў: неабмалочаны хлеб дзялілі снапамі. Калі абкам КП(б)Б загадаў усё вярнуць у дзяржаўны фонд, то была страчана палова канфіскаванага збожжа. На думку В.А. Белазаровіча, прысутнічаў элемент патрыярхальнай сялянскай псіхалогіі – пажывіцца за кошт багатага суседа. Пры гэтым найбяднейшыя пласты вёскі адчувалі поўную падтрымку з боку новай улады.

Акцыя па высяленню, праведзенная 10 лютага 1940 года, праводзілася ў тым ліку і наркамлесам. Большасць з дэпартаваных была адпраўлена на лесанарыхтоўкі ў Кіраўскую, Пермскую, Архангельскую, Іванаўскую, Яраслаўскую, Навасібірскую, Свядлоўскую і Омскую вобласці, Краснаярскі і Алтайскі край, Комі АССР. Наркамлес павінен быў працаўладкаваць перасяленцаў, выдзеліць ім жыллё [71, с. 41].

Такім чынам, можна зрабіць выснову аб тым, што дэпартацыйная акцыя ў лютым 1940 года з'яўлялася вынікам сумеснай працы спецслужбаў і наркамлесу. Спецыяльныя службы высялялі патэнцыяльна варажы элемент, тады як наркамат лясной прамысловасці атрымоўваў працоўную сілу, якая была занята на нарыхтоўцы лесу.

Другая дэпартацыя была праведзена 13 красавіка 1940 года, падчас якой з заходніх абласцей БССР было выселена 26777 чалавек, галоўным чынам – паліцыянтаў, ураднікаў, настаўнікаў, святароў, удзельнікаў антысавецкага руху і асоб, што звязаныя з некамуністычнымі партыямі. Безумоўна, большасцю дэпартаваных па нацыянальным складзе былі палякі. З-за адсутнасці адпаведных архіўных крыніц немагчыма акрэсліць дакладную колькасць беларусаў сярод дэпартаваных у гэты час. Маюцца толькі ўскосныя звесткі. Напрыклад, сярод 3231 удзельніка польскага антысавецкага падполля, арыштаваных НКУС з кастрычніка 1939 года па ліпень 1940 года, беларусы складалі 184 чалавекі.

29 чэрвеня 1940 года адбылася другая хваля дэпартацыі, якая распаўсюджвалася на бежанцаў з цэнтральных ваяводстваў Польшчы. Пераважную большасць сярод іх складалі асобы яўрэйскага паходжання, аднак трапляліся і беларусы, якіх было 1703 чалавекі. Згодна даследчыку Грыбоўскаму, які грунтуецца на польскіх крыніцах, 1701 чалавек (0,24 %) дэпартаваных у чэрвені 1940 года складалі асобы беларускай нацыянальнасці. Падчас гэтай дэпартацыі ў Сібір было вывезена 22879 асоб. Падчас чацвёртай дэпартацыі ў чэрвені 1941 года было вывезена 22353 чалавекі. Вызначаючы колькасць беларусаў сярод дэпартаваных польскіх грамадзян, можна звярнуцца да польскіх і савецкіх крыніц. Такім чынам, згодна звестак НКУС на красавік 1941 года, сярод польскіх грамадзян, вывезеных у Сібір у выніку лютаўскай і красавіцкай дэпартацый і расселеных у 21 заходняй вобласці СССР, беларусы складалі 9084 чалавекі. Аналіз дадзеных іншых дакументаў НКУС за 1941 год дазваляе дапусціць, што ў выніку толькі адной лютаўскай дэпартацыі асаднікаў і службоўцаў лясной варты, асобы, пазначаныя ў дакументах беларусамі, складалі звыш 11 тысяч чалавек (8,1 %). Разам з тым, іншыя крыніцы НКУС СССР падаюць, што асобы беларускай нацыянальнасці складалі каля 16 тысяч чалавек (13,4 % ад агульнай колькасці дэпартаваных з заходніх абласцей БССР і УССР [80, с. 89-94].

У выніку дэпартацыі вялікая колькасць людзей апынулася ва ўнутраных раёнах РСФСР: Урал, Сібір, паўночныя раёны РСФСР. Спецпасяленцы асвойвалі новыя тэрыторыі, дзе былі абавязаны працаваць. За сваю працу спецпасяленцы атрымоўвалі мізэрныя грошы, жылі на былых харчовых складах або ў гаспадарчых пабудовах. Рэжым працы быў жорсткім, за 15-ці хвіліннае спазненне маглі быць прызначаны 3 месяцы папраўчых работ [74, с. 174].

Акрамя дэпартацый, у якасці рэпрэсіўных мер прымяняліся арышты, звальненні з працы. Рэпрэсіўныя акцыі праводзіліся ў адукацыйных установах, якія тэрэтычна маглі ўяўляць небяспеку для савецкай улады. На думку даследчыка А.В. Трафімчыка, арыштоўвалі тых, каго савецкая ўлада бачыла сваім несумненным ворагам. Асноўнае абвінавачванне, якое магло быць прад'яўлена чалавеку, гэта антысавецкая агітацыя або сувязь з польскай паліцыяй [76, с. 271].

Па падліках даследчыка А.Ф. Хацкевіча, з верасня 1939 года па чэрвень 1941 года было рэпрэсіравана больш за 150 тысяч чалавек. У гэты лік не ўваходзяць расстраляныя ў Катыні і іншых месцах польскія афіцэры, сярод якіх былі ўраджэнцы заходніх абласцей БССР [81, с. 75].

Такім чынам, рэпрэсіўная палітыка ў заходніх абласцях БССР з'яўлялася элементам савецкай палітычнай сістэмы. Прымяненне рэпрэсій грунтавалася на неабходнасці барацьбы савецкай улады з класавымі ворагамі, якімі з'яўляліся леснікі, асаднікі, святарства. У той жа час, сярод рэпрэсіраваных былі і іншыя

сацыяльныя групы. Рэпрэсіўная палітыка савецкіх улад ставіла мэту падаўлення існуючага і патэнцыяльнага іншадумства. У адносінах да патэнцыяльных праціўнікаў савецкай улады прымянялася мера дэпартацыі, удзельнікаў антысавецкага руху арыштоўвалі. Палітычныя рэпрэсіі, на думку некаторых даследчыкаў, стварылі атмасферу страху, падазронасці. Ва ўсім імкнучыся знайсці ворага, было пакарана шмат нявінных людзей. Той грамадскі настрой, які фарміраваўся ў тым ліку і дзякуючы рэпрэсіям, стаў прычынай таго, што ў заходніх раёнах БССР у пачатку Вялікай Айчыннай вайны з нацыстамі звязвалі надзею на лепшую долю.

Зыходзячы з вышэй пералічанага, можна зрабіць выснову аб тым, што мерапрыемствы органаў савецкай улады ў заходніх абласцях БССР у лістападзе 1939 – чэрвені 1941 гг. былі скіраваны на саветызацыю гэтага рэгіёна. Дадзеная палітыка выявілася ў палітычных, культурных і сацыяльна эканамічных пераўтварэннях. У заходніх абласцях БССР была цалкам усталявана савецкая палітычная сістэма, і быў пакладзены пачатак да будаўніцтва сацыялістычнай эканомікі. Сацыялістычнае будаўніцтва адбывалася таксама і ў сферы духоўнай культуры.

У той жа час, нельга казаць аб тым, што да 22 чэрвеня 1941 года сацыялістычная сістэма была распаўсюджана на заходнія вобласці ў поўным аб'ёме. У першую чаргу гэта тычылася сацыяльна-эканамічных адносін. Будаўніцтва калгасаў і індустрыялізацыя пераважна аграрнага рэгіёна адбывалася маруднымі тэмпамі, а суцэльную калектывізацыю савецкая ўлада ў разглядаемы час не праводзіла. Асобнае месца ў мерапрыемствах савецкай улады займаюць палітычныя рэпрэсіі, якія былі скіраваны на ліквідацыю магчымага супраціўлення пераўтварэнням і ўмацаванне савецкай улады. Мерапрыемствы савецкай улады па сацыялістычнаму пераўтварэнню заходніх абласцей БССР былі спыненыя нападам Германіі на СССР 22 чэрвеня 1941 года.

ГЛАВА 4

РЭАКЦЫЯ НАСЕЛЬНІЦТВА ЗАХОДНІХ АБЛАСЦЕЙ БССР НА МЕРАПРЫЕМСТВЫ ОРГАНАЎ САВЕЦКАЙ УЛАДЫ Ў ВЕРАСНІ 1939 – ЧЭРВЕНІ 1941 ГГ.

4.1 Узаемаадносіны насельніцтва заходніх абласцей БССР з часовымі органамі ўлады ў верасні - кастрычніку 1939 года

Важным крытэрыем пры ацэнцы мерапрыемстваў органаў савецкай улады з'яўляецца рэакцыя мясцовага насельніцтва на дадзеныя пераўтварэнні і ўзаемаадносіны грамадства і ўладных структур. У заходніх абласцях БССР у перыяд з верасня 1939 па чэрвень 1941 года, як і ў выпадку з мерапрыемствамі органаў улады можна вызначыць два этапы: верасень – кастрычнік 1939 года і лістапад 1939 – чэрвень 1941 гг.

Грамадская актыўнасць насельніцтва заходніх абласцей БССР была адным з фактараў, які паскорыў усталяванне савецкай улады ў заходніх абласцях БССР пасля 17 верасня 1939 года. Яна набывала розныя формы: будаўніцтва прывітальных аракаў для ўваходу Чырвонай Арміі, шматтысячныя мітынгі, святочная вопратка, у якой прысутнічаў чырвоны колер, вывешванне чырвоных сцягоў, удзел у стварэнні Часовых упраўленняў, дапамога ў выяўленні памагатых польскай дзяржаве, удзел у арганізацыі Рабочай гвардыі, паўстанні [4, с. 169-175].

Важнай была і мітынгавая актыўнасць людзей. Пры гэтым на мітынгавых выступалі і афіцэры Чырвонай Арміі. Афіцэр Чырвонай Арміі ў вёсцы Свіслач Ваўкавыскага павета заклікаў сялян рабіць з польскімі прыгнятальнікамі ўсё тое, што захочацца. У Баранавіцкім Часовым упраўленні заклікалі не цырымоніцца з панамі, і калі якога-небудзь заб'юць, то адказваць не прыйдзецца.

З мітынгавай актыўнасцю будуць цесна звязаныя і астатнія формы грамадскай актыўнасці. Пры іх разглядзе трэба мець на ўвазе, што ёсць некалькі падыходаў да іх вывучэння. Савецкая гістарыяграфія лічыла грамадскую актыўнасць натуральнай, бо большая частка насельніцтва чакала прыходу савецкай улады. Другія аўтары, як Я.В. Мірановіч і А.В. Трафімчык лічаць грамадскую актыўнасць інсцэніраванай. Я.В. Мірановіч указвае на падрыхтаваныя сцэнарый сустрэчы савецкіх войскаў, у тым ліку і будаўніцтва прывітальных аракаў. На раней запланаваны сцэнарый указвае і Анатоль Трафімчык у сваёй кнізе «1939 год і Беларусь: забытая вайна». Ён піша, што сцэнарый быў спісаны быццам бы пад капірку [74, с. 45].

З гэтага вынікае, што ў верасні 1939 года савецкая ўлада, якая толькі ўсталёўвалася, мела вялікую папулярнасць сярод насельніцтва. У гэты час

часовыя органы савецкай улады не перашкаджалі самасудам. У адной з лістовак, што была распаўсюджана ў Маладзечна, гучаў заклік: «Палякам і панам сабачая смерць». На нарадзе прадстаўнікоў Часовых упраў сакратар ЦК КПБ(б)Б П. Панамарэнка сказаў: «Падняць сялян, каб дзялілі памешчыцкую зямлю, білі ім морду ва ўсю, а Народныя сходы адобраць». У Глыбокім пасля ўваходу Чырвонай Арміі ў горад на танк паднялі 76-гадовую жанчыну, якая заявіла, што жыхары сумесна з Чырвонай Арміяй будуць знішчаць прыгнятальнікаў [7, с. 453].

Гісторык Е.С. Розенбалт указвае, што выпадкі самасуду над памешчыкамі былі характэрныя для невялікіх населеных пунктаў, дзе не было ўлады, і якія не былі занятыя Чырвонай Арміяй. Нывызначаная сітуацыя з уладай актывізавала розныя крымінальныя элементы. Гэтыя элементы, на думку Е.С. Розенбалта, былі розных нацыянальнасцей. Таксама былі марадзёры і рэзервісты з Войска Польскага. Ускладнялася сітуацыя і тым, што ў Заходняй Беларусі знаходзілася шмат бежанцаў з Цэнтральнай і Заходняй Польшчы [66, с. 56].

Насельніцтва Заходняй Беларусі добразычліва аднеслася да прыходу Чырвонай Арміі. Прыкладам можа выступіць Пінскі павет, дзе большую частку насельніцтва складалі беларусы. Аргументацыя добрых адносін да савецкай улады была простая. Людзі казалі, што войскі былі беларускімі, вера ў Бога была адна і мова была адна. Прыход савецкай улады асабліва чакалі малазямельныя сяляне, бо спадзяваліся атрымаць зямлю.

Трэба заўважыць, што жыхары больш багатых вёсак з большай насцярожанасцю адносіліся да прыходу новай улады. У той жа час трэба адзначыць, што нават калі польская ўлада была звергнута, нельга было сказаць, што простыя людзі ненавідзелі палякаў. У вёсцы Стыцічава сяляне будавалі ўрачыстую арку для сустрэчы Чырвонай Арміі. Але ў гэты момант з польска-германскага фронту прыбыў абоз з параненымі салдатамі-палякамі. Сяляне спачатку накармілі палякаў, а ўжо пасля сустрэлі чырвонаармейцаў [4, с. 172].

Асаблівую нянавісць сярод мясцовага насельніцтва ў верасні 1939 года выклікалі асаднікі. Асаднікі – гэта былыя польскія вайскоўцы, якія зарэкамендавалі сябе з лепшага боку падчас польска-савецкай вайны 1920 года. Пасля заканчэння ваенных дзеянняў былым вайскоўцам далі лепшыя кавалкі зямлі ў Заходняй Беларусі. Асаднікі выконвалі паліцэйскія функцыі, з'яўляліся апорай рэжыму «санацыі», іх паходжанне звычайна было з цэнтральных або заходніх раёнаў Польшчы.

Падчас уваходу Чырвонай Арміі назіраўся гвалт мясцовага насельніцтва ў адносінах да асаднікаў. Адносіны да органаў савецкай улады залежылі ад нацыянальнай прыналежнасці і маёмаснага стану. Іншыя адносіны, у параўнанні з беларускімі, да савецкай улады былі ў польскага насельніцтва. Тут трэба сказаць, што адносіны залежылі ад эканамічнага, палітычнага,

сацыяльнага становішча паляка. Багатыя слаі грамадства польскай нацыянальнасці ставіліся да савецкай улады крайне негатыўна. А простыя палякі – насцярожана. Частка польскага насельніцтва збегла на тэрыторыю этнічнай Польшчы, так як да канца кастрычніка 1939 года была дазволена легальная міграцыя. Адносіны простага паляка да прыходу савецкай улады былі такімі, што саветаў баяліся, але нямецкую акупацыю баяліся больш.

Такім чынам, можна зрабіць вывад аб тым, што ў верасні – кастрычніку 1939 года адносіны насельніцтва Заходняй Беларусі да савецкіх органаў улады залежылі ад нацыянальнай прыналежнасці, сацыяльнага статусу. Першапачаткова, асабліва сярод беларускага насельніцтва, змена ўлады выклікала энтузіязм, насельніцтва брала ўдзел у сустрэчы Чырвонай Арміі, фарміраванні часовых органаў улады. Сярод польскага насельніцтва такога энтузіязму не назіралася. У той жа час, перыяд верасня – кастрычніка 1939 года з’яўляўся пераходным у развіцці заходніх абласцей БССР, савецкае заканадаўства яшчэ не было распаўсюджана, пераўтварэнні на савецкай аснове мелі на мэце злом старой сістэмы.

4.2 Грамадская актыўнасць насельніцтва заходніх абласцей БССР ў лістападзе 1939 - чэрвені 1941 гг. як рэакцыя на мерапрыемствы савецкай улады

Пасля юрыдычнага афармлення савецкай улады пачынаецца новы этап у развіцці грамадскай актыўнасці насельніцтва заходніх абласцей БССР. Калі раней грамадская актыўнасць была накіравана і на ўз’яднанне з БССР і СССР, і на пераўтварэнні на сацыялістычнай аснове, то цяпер першы накірунак быў не актуальным. У той жа час Заходняя Беларусь не была прадстаўлена ў Вярхоўным Савеце СССР і БССР, а таксама для прывядзення да стандартаў бальшавіцкай сістэмы трэба было выбраць мясцовыя Саветы. Для ажыццяўлення выбараў у Вярхоўны Савет БССР і СССР, а таксама ў мясцовыя Саветы выкарыстоўваліся метады, якія былі характэрны для перадвыбарчай кампаніі ў Народны сход. Як і любая тыповая выбарчая кампанія ў СССР, перадвыбарчыя кампаніі 1940 года былі арыентаваныя на тое, каб стварыць як мага большую яўку насельніцтва. Яўка была індыкатарам адносін людзей да рэжыму. Вялікія сілы траціліся на тое, каб дасягнуць 100 %-ай яўкі людзей на выбарчы ўчастак. З дапамогай выбараў, як указвае А.В. Трафімчык, выяўляўся антысавецкі патэнцыял пэўных людзей, супраць якіх пазней прымяняліся рэпрэсіўныя меры [74, с. 145].

Прапагандысты, палітычныя органы адзначылі, што перадвыбарчыя кампаніі 1940 года былі цяжэйшымі, чым прапагандысцкая кампанія ў 1939 годзе. Гэта выявілася ў тым, што выбары прыйшлося пераносіць. Так, выбары

ў Вярхоўны Савет былі перанесены з 25 лютага на 24 сакавіка 1940 года, а выбары ў мясцовыя Саветы перанеслі з 26 мая на 15 снежня 1940 года. Даследчыца А.В. Пятроўская ўказвае на тое, што на некаторых выбарчых участках яўка складала каля 50%. Гэта тлумачылася тым, што людзі ўжо часткова расчараваліся ў савецкай уладзе. Адною з форм пасіўнага супраціўлення стала адмова ад удзелу ў выбарах. Падчас выбарчай кампаніі з’явіліся неверагодныя чуткі. Прыклад такой чуткі: Чырвоная Армія ўмешваецца ў перадвыбарчую кампанію, таму што Англія і Францыя прапанавалі савецкай уладзе сыйсці з Заходняй Беларусі, і калі саветы не набяруць патрэбнай колькасці галасоў, то сыйдуць, а тых, хто галасаваў за савецкую ўладу, будуць вешаць [43, с. 228].

Важным індикатарам адносін людзей да савецкай улады быў удзел у мітынгх. Ужо ў сакавіку 1940 года адзначалася, што ў Беластоку некаторыя мітынгі праходзілі без належнага пад’ёму. Сяляне ўжо не верылі афіцыйнай савецкай прапагандзе. Гэта падцвярджаецца выказваннем насельніцтва аб савецкіх органах друку: «В “Правде” нет известий, а в “Известиях” нет правды». Асабліва з вялікім размахам святкаваўся Дзень Кастрычніцкай рэвалюцыі. Але ўжо ў 1939 годзе адзначалася, што ў горадзе Аўгустаў свята прайшло быццам звычайны дзень. На насельніцтва Заходняй Беларусі ў гэты перыяд, як і ў верасні – кастрычніку 1939 года вялікі ўплыў аказвала прапаганда. Гэта прапаганда насіла сістэмны характар. Яна мела не толькі формы агітацыі. Адбываўся паказ савецкага кіно. Яно карысталася вялікім попытам сярод насельніцтва. Дастаткова частымі былі пастаноўкі вайсковай самадзейнасці. Асабліва гэта праявілася на 7 лістапада 1939 года, калі святкавалася 22-ая гадавіна Кастрычніцкай рэвалюцыі. Гэта было першае святкаванне для насельніцтва Заходняй Беларусі. 11 ліпеня 1940 года святакавалася 20-ці годдзе вызвалення Беларусі ад белапольскай акупацыі. 17 верасня 1940 года святкавалі год уз’яднання Беларусі [43, с. 225].

Грамадская актыўнасць была характэрна, як і ў папярэднія перыяды, для яўрэйскага насельніцтва. Але большасць яўрэйскага элемента ні ў якім разе не адпавядала нацыянальнай палітыцы савецкай улады. Таварыцкія суды часта разглядалі справы, у якіх прысутнічала абраза назвай «жыд», «яўрэйская шкура». У лістападзе 1939 – чэрвені 1941 гг. працягваўся польска-яўрэйскі канфлікт. Так, у мястэчку Цяхнавец на мітынгу, дзе выступаў яўрэй, 1500 палякаў пакінулі сход. Трэба адзначыць, што яшчэ адной значнай сілай была Чырвоная Армія. Яе ўплыў павялічваўся, так як Заходняя Беларусь была прыгранічнай тэрыторыяй, на якой адбывалася будаўніцтва новай абарончай лініі. Чырвоная Армія выконвала некаторыя функцыі, якія не маглі вырашыць мясцовыя органы ўлады па прычыне слабасці кадравага саставу. Кадры самой Чырвонай Арміі займаліся прызыўной кампаніяй вясной 1940 года. Сярод

прапагандысцкіх органаў амаль ці не галоўнае месца было за Чырвонай Арміяй. Прызыў у якую і стаў індикатарам грамадскіх настрояў. У многіх гарадах на прызыўныя пункты ішлі з музыкай пад песні. Але баптысты, антысавецка-арыентаваныя людзі неахвотна ўступалі ў войска. Прызыў у Чырвоную Армію аслабляў пазіцыі польскага падпольнага руху [87, с. 25].

Пры ацэнцы рэакцыі насельніцтва на мерапрыемствы савецкай улады неабходна падрабязней спыніцца на польска-яўрэйскім канфлікце ў заходніх абласцях БССР. Згодна з успамінаў І.П. Данілава, паміж палякамі і яўрэямі ў верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. расла напружанасць. На мітынгх на працягу 1939 – 1941 гг. часта гучалі антыпольскія лозунгі, тады як за слова «жыд» маглі прызначыць пакаранне ад 3 да 7 гадоў [10, с. 132].

Грамадская актыўнасць праяўлялася і ў зборы калектыўных подпісаў. Яскравым прыкладам з’яўляецца збор подпісаў жыхароў вёскі Заблужкі, дзе сяляне адстойваюць інтарэсы былога лесніка пры Польшчы. Тых, хто падпісаўся за тое, што леснік быў справядлівым, ніхто не караў. Такія подпісы за лесніка збіраліся з мэтай абароны асобы ад магчымых рэпрэсіўных акцый новай улады. Часам грамадская актыўнасць праяўлялася ў форме простых надпісаў і чутак. Падчас паездкі ў Літву змешанай камісіі з Масквы і вываду 7-ай кавалерыйскай дывізіі з Заходняй Беларусі з’явіліся чуткі, што Ашмянскі ўезд будзе перададзены Літве. Чуткі мелі пад сабой некаторую падставу, бо 10 кастрычніка 1939 года Віленшчына была перададзена Літве. На дроце турмы ў ноч з 10 на 11 лютага 1940 года былі вывешаны лозунгі: ”Літва ідзе! Няхай жыве Польшча! Саветы збягаюць”. Што характэрна: запісы зроблены некалькімі людзьмі, і гэтыя людзі былі непісьменныя. У той жа час крыніцы ўказваюць, што да высяленчых акцый насельніцтва адносілася ў асноўным станоўча.

Супярэчлівую рэакцыю грамадства выклікала палітыка савецкай улады ў галіне рэлігіі. Так, многія святары заклікалі прыхажан выступіць супраць палітыкі падаткаабкладання, але сярод праваслаўнага кліра гэтыя меры падтрымкі не знайшлі. Царкоўныя актывісты збіралі подпісы на імя І.В. Сталіна супраць непасільных падаткаў у царкве. Узамен прыхажаны абавязваліся ахвяраваць сродкі на Чырвоную Армію. Але гэта скончылася тым, што арганізатараў збору подпісаў узялі ў распрацоўку органы НКУС [85 с. 341].

Даволі часта, антысавецкая дзейнасць набывала антыяўрэйскі напрамак. Сярод палякаў, па словах В.А. Белазаровіча, панавала думка аб прамой узаемасувязі паміж савецкай уладай і яўрэямі. Антысавецкія лістоўкі ў некаторых выпадках утрымлівалі заклікі не галасаваць за пэўнага кандыдата па прычыне яго яўрэйскага паходжання [3, с. 24].

Калі казаць аб агульнай рэакцыі насельніцтва на мерапрыемствы савецкай улады ў заходніх абласцях БССР у лістападзе 1939 – чэрвені 1941 гг, то тут

можна пагадзіцца з даследчыцай І.Э. Еленскай, якая падагульняючы ўспаміны мясцовых жыхароў таго перыяду, зрабіла выснову аб тым, што для жыхароў у той час важнейшым за палітычны аспект жыцця быў сацыяльна-эканамічны. Толькі невялікі працэнт насельніцтва задумваўся аб пытанні ўлады, тады як сацыяльна-эканамічны аспект закранаў кожнага жыхара [15, с. 118].

Пасля пачатку маштабных сацыяльна-эканамічных пераўтварэнняў адносіны грамадства, згодна з успамінамі, да савецкай улады сталі змяняцца. Спробы ўвядзення калгасаў выклікалі незадавальненне. Успаміны сведчаць аб тым, што ў калгасах плацілі мала, прымусова забіралі жывёлу, сельскагаспадарчы інвентар. Незадавальненне выклікала і праблема чэргаў, якой не было пры польскай уладзе. Сярод іншых сацыяльна-эканамічных праблем былі і такія: закрыццё прыватных магазінаў, дэфіцыт тавараў. Пры гэтым, небаходна адзначыць тое, што на вёсцы дэфіцыт тавараў народнага спажывання адчуваўся менш чым у горадзе [15, с. 114].

Такім чынам, грамадская актыўнасць насельніцтва заходніх абласцей БССР у лістападзе 1939 – чэрвені 1941 гг. мела дваякі характар і адлюстроўвала рэакцыю насельніцтва на мерапрыемствы савецкай улады. Насельніцтва аказалася інтэграваным у савецкую сістэму і поўнасцю змагло яе ацаніць з усімі станоўчымі і негатыўнымі момантамі. Антырэлігійная кампанія, эканамічныя, палітычныя пераўтварэнні прывялі да таго, што частка насельніцтва пачала ўспрымаць савецкую ўладу адмоўна. Негатыўнае ўспрыняцце насіла розныя формы: ад простых размоў да падпольнай узброенай барацьбы. У той жа час, вялікая частка насельніцтва станоўча або нейтральна ставілася да савецкай улады. З гэтай уладай звязваліся надзеі на лепшае будучае, і таму большасць насельніцтва спакойна прыняло курс на сацыялістычнае будаўніцтва грамадства.

4.3 Барацьба супраць органаў савецкай улады

Знаёмства насельніцтва з новай савецкай рэчаіснасцю адбывалася паступова. Калі напачатку насельніцтва мала ведала аб рэчаісным стане спраў у СССР, то з цягам часу адбываўся працэс азнаямлення з новымі ладам. Правядзенне палітыкі саветызацыі выклікала незадавальненне часткі грамадства. Трэба заўважыць, што да незадаволеных адносіліся розныя слаі насельніцтва. Але перш за ўсё імі былі: святарства, заможныя слаі насельніцтва, жыхары польскай нацыянальнасці.

Незадаволенасць святарства абумоўлівалася тым, што новай уладай яно разглядалася як класавы чужы элемент. І нягледзячы на выпадкі падтрымкі некаторай часткай святароў новай улады, савецкае кіраўніцтва з варожасцю ставілася да служыцеляў культуры. Асабліва гэта датычылася каталіцкага

духавенства, так як яно разглядалася ў якасці прыхільнікаў старой польскай дзяржавы. Савецкая ўлада надавала шмат увагі атэістычнаму выхаванню людзей. Для гэтага ў рукі насельніцтва ў вялікай колькасці выдаваліся кнігі з атэістычнай прапагандай. Усё гэта складала сур'ёзную канкурэнцыю рэлігійным дзеячам, якія яшчэ захоўвалі моцны ўплыў на жыхароў Заходняй Беларусі.

Заможныя слаі насельніцтва разглядаліся новай уладай таксама як класава чужыя. Канфіскацыя маёмасці, асабліва ў першыя дні паходу Чырвонай Арміі, заклікі «біць у морду панам» адразу ж арыентавалі гэты слой грамадства супраць новай улады. Да заможных жа слаёў можна аднесці і леснікоў. Але калі адбыліся высяленчыя акцыі супраць леснікоў і асаднікаў, то колькасць знойдзенай у іх зброі была зусім малой. Гэта можа сведчыць аб неагрэсіўных намерах значнай часткі людзей, якіх аднеслі да заможных або прадстаўнікоў былога рэжыму [36].

Трэцюю групу незадаволеных складалі людзі, якімі рухалі патрыятычныя пачуцці. Яны лічылі Германію і СССР у роўнай ступені вінаватымі ў знішчэнні польскай дзяржаўнасці. Па нацыянальнай прыналежнасці гэтыя людзі былі палякамі. Менавіта яны складалі значную частку польскіх падпольных антысавецкіх арганізацый. Сур'ёзнай падтрымкай для іх была каталіцкая царква, інтарэсы якой у новых рэаліях грамадскага жыцця падвяргаліся ўціску. У той жа час не толькі палякі былі незадаволеныя савецкай уладай. Нельга забываць і аб існаванні ўкраінскага руху на Палессі. Там жа была спроба з боку беларускіх дзеячаў рэалізаваць беларускую дзяржаўнасць [37].

Такім чынам, можна сцвярджаць, што для незадавальнення савецкай уладай існавала некалькі прычын. Гэта нельга тлумачыць толькі эканамічнымі прычынамі. Часта сама палітыка савецкай улады нараджала незадаволеных.

Незадавальненне савецкай уладай праяўлялася ў розных формах. Але іх можна ўмоўна падзяліць на дзве вялікія групы: маральны супраціў, фізічны супраціў.

Маральны супраціў савецкай уладзе заключаўся ў дзеяннях, якія не выходзілі за межы дэмакратычнага права. Асабліва гэты супраціў пашырыўся сярод настаўнікаў. Прыкладамі выступаюць абвінавачванні НКУС настаўнікаў у антысавецкай дзейнасці. Да такога роду дзейнасці адносілі: наведванне настаўніцай касцёлу, задачы на працэнты, дзе колькасць кандыдатаў з блоку камуністаў і беспартыйных, якія перамаглі на выбарах, склала толькі 67 % (недапушчальна мала, калі ўлічыць, што звычайна лічбы на савецкіх выбарах былі большыя за 90 %), выказванні настаўніцы пра прыгажосць касцёлу ў Аўгустове. А.В.Трафімчык указвае і на тое, што натуральным адказам на антырэлігійную прапаганду стала павелічэнне колькасці наведванняў храмаў. Гэта юрыдычна забаронена не было, але давала магчымасць прадэманстраваць

сваю грамадскую пазіцыю. Праявамі маральнага супраціву будуць дэманстрацыі 1 мая і 7 лістапада. На гэтых дэманстрацыях некаторыя навучэнцы пры выкананні Інтэрнацыяналу наўмысна не здымалі галаўных убораў, а перад касцёлам жагналіся. Вялікія перашкоды былі і ў развіцці піянерскага руху. Моцны рэлігійны ўплыў значна змяншаў атэістычную прапаганду ў перыяд сярэдняй школы [74, с. 197].

Адным са спосабаў маральнага супраціву савецкай уладзе быў байкот выбараў. На думку В.А. Белазаровіча, выбары ў Вярхоўны Савет 1940 года даволі часта байкатаваліся сялянамі-католікамі па прычыне антысавецкай агітацыі каталіцкай царквы. Выбары адбываліся ў свята Вялікдзень, а каталіцкія святары з амбонаў касцёла вялі адкрытую прапаганду супраць галасавання. Увогуле, выбарчыя кампаніі 1940 года дастаткова ярка адлюстроўвалі грамадскую рэакцыю на мерапрыемствы савецкай улады. На выбарах у мясцовыя Саветы кандыдатура з батрацка-бядняцкага асяродку выклікала незадавальненне з боку сярэднякоў і кулакоў. Апошнія выказваліся аб тым, што прагаласаваўшы на выбарах, абавязкова патрапіш у калгас. Сустрэкаліся выпадкі абразы кандыдатаў у дэпутаты, гвалту да мясцовых савецкіх актывістаў [3, с. 21].

Фізічны супраціў звязаны з дзейнасцю ўзброенага падполля. Вялікі ўдзел у гэтым падполлі прымалі юнакі. Прыкладам будзе арышт зімой 1940 года навучэнцаў гімназіі ў Слоніме па абвінавачванні ў антысавецкай узброенай барацьбе. Лідэрам па колькасці антысавецкіх арганізацый была Беластоцкая вобласць. На 27 ліпеня 1940 года было выяўлена 109 антысавецкіх арганізацый з колькасцю 3231 чалавек. З іх 13,6% (439) складалі навучэнцы. Асабліва шмат падпольшчыкаў было сярод былых членаў арганізацыі харцэраў. У той жа час антысавецкі супраціў разлічваў на хуткі пачатак вайны, калі стане магчымым звяржэнне бальшавіцкай улады. Іван Данілаў у сваёй кнізе ўказвае на ўзмацненне пазіцый узброенага супраціву бальшавіцкай уладзе вясной 1941 года. У многіх жыхароў Заходняй Беларусі было прадчуванне пачатку новай вайны і таго, што савецкая ўлада будзе зменена. Вясной 1941 года прадстаўнікі райкамаў ужо не маглі спакойна раз'езджаць ды агітаваць за калгасы. Больш арганізаваны супраціў агітатарам быў у суседніх украінскіх вёсках [10, с. 114].

Безумоўна, што супраціўленне савецкай сістэме не магло проста застацца без увагі органаў дзяржбяспекі. І спецыяльныя органы прынялі шэраг мер супраць незадаволеных, а таксама тых, каго падазравалі ў незадаволенасці. Дадзенымі мерамі былі масавыя рэпрэсіі. Яны былі вельмі падобнымі да тых, што разгортваліся па ўсёй тэрыторыі СССР. Сітуацыя ж ва ўз'яднанай частцы БССР была складанай, так як там раней быў рэжым класава варожы савецкай дзяржаве. Большасць людзей насіла антысавецкія погляды пры сабе. Таму для спецыяльных органаў стаяла пытанне іх выкрыцця. Для гэтага

выкарыстоўваліся сакрэтныя супрацоўнікі. Адбывалася заахвочванне «выкрыцця ворага». Гэтае выкрыццё заключалася ў напісанні даносаў. У якасці даносчыка мог выступаць любы знаёмы чалавек. Рэпрэсіі набывалі розныя формы: простая фізічная ліквідацыя, высылка, турэмнае зняволенне. Сітуацыя ў Заходняй Беларусі склалася так, што там было шмат тых, хто быў патэнцыяльным ворагам савецкай улады. Супраць іх прымянілі высяленчыя акцыі. Адбыліся тры акцыі па дэпартацыі людзей: 10 лютага 1940 года, 13 красавіка 1940 года, 19 чэрвеня 1941 года. Існуюць розныя дадзеныя па колькасці рэпрэсіраваных. Беларускі гісторык А.Ф. Хацкевіч указвае толькі на 135 тысяч дэпартаваных. Польская гістарыяграфія ўказвае на 300 – 400 тысяч рэпрэсіраваных [81, с. 75-76].

Можна адзначыць і той факт, што агітацыя з боку польскага падполля за польскую дзяржаўнасць супраць савецкай улады неабходнага эфекту не дасягнула. На думку даследчыкаў В.І. Ерамаловіча і С.В. Жумара так адбылося не ў апошнюю чаргу і таму, што польскае падполле сыходзіла не з рэалій СССР, а з рэалій даваеннай Польшчы [16, с. 32].

Апроч польскага супраціву органы НКУС на май 1941 года мелі звесткі аб дзейнасці беларускага антысавецкага руху. Найбуйнейшымі, згодна дакументу НКДБ БССР, месцамі скаплення беларускіх нацыяналістычных сіл з'яўляліся гарады Баранавічы, Вілейка, Навагрудак, Беласток. У гэтым жа дакуменце ўзгадваецца роля спецыяльных службаў Германіі ў падтрымцы беларускага антысавецкага падпольнага руху [87, с. 35].

Такім чынам, грамадскае жыццё ў лістападзе 1939 – чэрвені 1941 гг. мела тэндэнцыю да ўскладнення. Ускладненне насіла комплексны характар і абумоўлена не адной, а некалькімі прычынамі. Сярод асноўных можна назваць:

1. Неаднароднасць нацыянальнага складу заходняга рэгіёна БССР.

У заходніх раёнах БССР пражывалі розныя этнасы, кожны з якіх меў свае інтарэсы. Прыход савецкіх войскаў і ўз'яднанне гэтага рэгіёну з БССР далучыў яго з усімі этнічнымі праблемамі ў склад савецкай дзяржавы. На гэтым фоне яшчэ больш узмацніўся польска-яўрэйскі канфлікт. Для палякаў далучэнне да БССР стала актамі страты ўласна-польскай дзяржаўнасці. Барацьба за аднаўленне дзяржаўнасці суправаджалася ўзброенымі сутычкамі, што прыводзіла да дэстабілізацыі становішча.

2. Моцны рэлігійны ўплыў.

Заходняя Беларусь, якая 20 гадоў жыла ў складзе Польшчы, захавала моцны ўплыў рэлігіі. У СССР праводзілася палітыка на атэістычнае выхаванне. Гэта прыводзіла да канфлікту на ўз'яднанай тэрыторыі, так як савецкая ўлада стала фарсіраванымі тэмпамі разгортваць атэістычную прапаганду. Пры гэтым трэба заўважыць, што закрыцця храмаў у вывучаемы мной перыяд не адбывалася.

3. Расчараванне савецкай рэчаіснасцю.

Разуменне савецкай рэчаіснасці ў верасні 1939 года і ў 1940 – 1941 гг. значна адрознівалася. Калі раней аб становішчы было вядома мала, то цяпер жыхары заходніх абласцей ведалі сапраўдны стан спраў у СССР. Чаканні і рэальнасць аказаліся рознымі.

4. Набліжэнне новай вайны.

Жыхары заходніх раёнаў БССР жылі паблізу мяжы. Яны лепш чым жыхары ўнутраных раёнаў СССР ведалі аб тым, што цалкам верагодна вайна з Германіяй. У гэтым сэнсе некаторыя разглядалі савецкую ўладу як часовую. Асабліва гэта праявілася вясной 1941 года. Будаўніцтва абарончых збудаванняў указвала на падрыхтоўку да вайны СССР. У сувязі з гэтым у многіх незадаволеных савецкай уладай было спадзяванне на хуткую змену гаспадароў. Гэтыя спадзяванні перадаваліся ў форме чутак. Калі ў 1939 – пачатку 1940 гг. у чутках адзначалі, што СССР пачне вайну з Францыяй і Вялікабрытаніяй, то ў 1941 годзе стала відавочнай магчымасць супрацьстаяння з Германіяй.

5. Палітычныя рэпрэсіі.

Дадзеную з’яву можна трактаваць таксама як фактар, што спрыяў ускладненню грамадскага жыцця. Палітычныя рэпрэсіі з аднаго боку павінны былі падавіць антысавецкія настроі. Але яны стварылі атмасферу страху, падазронасці. Ва ўсім імкнучыся знайсці ворага, было пакарана шмат нявінных. Той грамадскі настрой, які фарміраваўся ў тым ліку і дзякуючы рэпрэсіям, стаў прычынай таго, што ў заходніх раёнах БССР у пачатку Вялікай Айчыннай вайны з нацыстамі звязвалі надзею на лепшую долю.

Такім чынам, барацьбу супраць органаў савецкай улады ў заходніх абласцях БССР можна разглядаць як рэакцыю пэўных сацыяльных пластоў на мерапрыемствы савецкай улады. Незадавальненне зменаў сацыяльна-эканамічных, палітычных адносін, палітыкай барацьбы з рэлігіяй пашырала кола незадаволеных. У той жа час, некаторыя ўдзельнікі барацьбы з савецкай уладай, пераважна палякі па нацыяльнай прыналежнасці, кіраваліся патрыятычнымі пачуццямі, так як уз’яднанне Заходняй Беларусі прывяло да ліквідацыі дзяржаўнасці Польшчы і ў выніку да пачатку Другой сусветнай вайны. У гэтых умовах адбывалася абвастрэнне міжнацыяльных адносін, асабліва паміж яўрэямі і палякамі. Барацьба з органамі савецкай улады ў заходніх абласцях БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. мела доўгатэрміновыя наступствы, якія выявіліся ў дзейнасці Арміі Краёвай і постакаўскіх фарміраванняў як супраць нямецкіх акупантаў у 1941 – 1944 гг., так і савецкай улады ў 1944 – 1953 гг.

ЗАКЛЮЧЭННЕ

Мерапрыемствы органаў савецкай улады ў заходніх абласцях БССР адыгралі вызначальную ролю ў хуткай уніфікацыі ўсіх сфер жыцця грамадства. Пераўтварэнні на савецкай аснове, якія праводзіліся organami ў верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. можна раздзяліць на два этапы: верасень – кастрычнік 1939 года і лістапад 1939 – чэрвень 1941 гг.

Такое дзяленне на перыяды абумоўлена з юрыдычнага пункту погляду. Органы савецкай улады ў верасні – кастрычніку 1939 гг. не грунтаваліся на савецкае заканадаўства, намінальна падпарадкоўваліся Ваеннаму Савету Беларускага фронту. У гэты перыяд пераўтварэнні органаў савецкай улады былі скіраваны на злом існуючай сістэмы, часта дапускалася самаўпраўства мясцовых жыхароў, якое вылівалася ў звычайнае рахункаў з былымі прадстаўнікамі польскай улады. У той жа час, першыя мерапрыемствы часовых органаў акрэслілі контуры будучай палітыкі саветызацыі.

Вялікі ўплыў на дзейнасць часовых органаў савецкай улады аказала падрыхтоўка і правядзенне выбараў у Народны сход. Гэта была першая выбарчая кампанія для жыхароў заходніх абласцей БССР на савецкай аснове, якая павінна была легітымізаваць новую ўладу, падмацаваўшы яе народным волявыяўленнем. У час гэтай выбарчай кампаніі быў выкарыстаны ўвесь арсенал сродкаў, якім валодала савецкая камандна-адміністрацыйная сістэма: прапаганда, выкарыстанне органаў дзяржбяспекі. Вынікам выбараў 22 кастрычніка стала перамога выбарчага блока, які прадстаўляў савецкую ўладу і правядзенне ў Беластоку непасрэдна самога Народнага сходу 28-30 кастрычніка 1939 года. Народны сход выканаў дзве асноўныя задачы: легітымізаваў савецкую ўладу і прыняў Дэкларацыі аб канфіскацыі памешчыцкіх зямель, нацыяналізацыі банкаў. Такім чынам, была дадзена прававая падстава для далейшых сацыялістычных пераўтварэнняў.

З лістапада 1939 года, калі заходнія вобласці БССР былі канчаткова ўключаны ў склад СССР і БССР органы савецкай улады сталі праводзіць сацыялістычныя пераўтварэнні ў поўным аб'ёме. У палітычнай сферы органы савецкай улады ператварыліся з часовых у пастаянныя. На заходнія вобласці БССР у снежні 1939 года было распаўсюджана адміністрацыйна-тэрытарыяльнае дзяленне, што існавала ў астатніх рэгіёнах БССР. У той жа час, пераўтварэнні ў сферы адміністрацыйна-тэрытарыяльнага дзялення поўнасцю былі завершаны толькі ў снежні 1940 года, калі з'явіліся сельскія Саветы. Іншым накірункам пераўтварэнняў у палітычнай сферы стала падрыхтоўка заходніх абласцей БССР да вайны, якая выявілася ў будаўніцтве абарончых збудаванняў. Падрыхтоўкай да ваенных дзеянняў можна растлумачыць значны ўплыў Чырвонай Арміі на палітычныя працэсы ўжо пасля лістапада 1939 года.

Выбарчыя кампаніі ў сакавіку і снежні 1940 года сфарміравалі заканадаўчае прадстаўніцтва заходніх абласцей БССР у Вярхоўным Савеце і мясцовых Саветах.

Мерапрыемствы органаў савецкай улады ў духоўнай сферы былі скіраваны на выхаванне новага чалавека для сацыялістычнай сістэмы. Распачатая антырэлігійная кампанія павінна была знізіць уплыў рэлігіі ў грамадстве. Выкарыстанне атэістычнай прапаганды разам з рэпрэсіўнымі мерамі супраць духавенства за кароткі перыяд існавання савецкай улады ў заходніх абласцях БССР не змаглі каардынальна змяніць сітуацыю. Падобныя з'явы можна назіраць і ў галіне школьнай адукацыі, дзе не паўсюдна ўдалося замяніць школьных настаўнікаў новымі кадрамі.

Сацыяльна-эканамічныя пераўтварэнні савецкіх органаў улады былі скіраваны на фарміраванне новай мадэлі. Павелічэнне долі прамысловай вытворчасці, рост паказчыкаў прамысловага развіцця на 1940 год у параўнанні з 1938 годам несумненна адносяцца да поспехаў савецкай улады. У той жа час, пераўтварэнні ў вёсцы не змаглі за кароткі перыяд набраць высокі тэмп. Гістарычныя крыніцы сведчаць аб праблемах калгаснага будаўніцтва, якое праходзіла з цяжкасцю ў заходніх абласцях БССР, дзе шырокае распаўсюджанне мела хутарская гаспадарка. Актуальным заставалася пытанне бежанцаў. Дадзеная праблема ўзнікла ва ўмовах Другой сусветнай вайны, калі бежанцы з унутраных раёнаў Польшчы ўцякалі ад вайны на тэрыторыю Заходняй Беларусі. Згодна з гістарычнымі крыніцамі, вырашэнне пытання бежанцаў зацягвалася, у некаторых гарадах адзначаўся недавальняючы стан мерапрыемстваў органаў савецкай улады ў гэтай галіне. Да несумненных поспехаў савецкай улады ў сацыяльна-эканамічных пераўтварэннях таксама можна аднесці пашырэнне сеткі медыцынскага абслугоўвання насельніцтва.

Эканамічная мадэль, якую будавалі органы савецкай улады ў заходніх абласцях БССР, была заснавана на дзяржаўным кантролі эканомікі. У дзяржаўнай уласнасці знаходзілася прамысловасць і зямля. Дзяржава кантралявала кошты на тавары народнага спажывання, абмяжоўвала продаж хлеба пэўнай колькасцю ў адны рукі. Для жадаючых перасяліцца ў вёску дзяржававай быў распрацаваны шэраг эканамічных мер заахвочвання, тады як для жыхароў хутароў вялася прапаганда калгаснага вобразу жыцця.

Пры разглядзе мерапрыемстваў савецкай улады нельга не ўзгадаць практыку палітычных рэпрэсій. Розныя даследчыкі разыходзяцца ў меркаваннях, чым былі выкліканы масавыя рэпрэсіі. У заходніх абласцях БССР палітычныя рэпрэсіі закранулі больш за 150 тысяч чалавек. Асабліваю вядомасць набылі дэпартацыйныя акцыі органаў савецкай улады. Мэтай гэтых акцый была неабходнасць папярэдзіць магчымыя антысавецкія выступленні патэнцыяльна варажых элементаў: леснікі, асаднікі, кулакі. У той жа час,

дэпартацыйныя акцыі дапамаглі часткова вырашыць праблему з бежанцамі. Апроч гэтага пад дэпартацыю патраплялі ўдзельнікі антысавецкага руху.

Эфектыўнасць мерапрыемстваў органаў савецкай улады можна вызначыць не толькі па колькасных паказчыках, але і па рэакцыі грамадства на дзеянні ўлады. У верасні – кастрычніку 1939 года большасць насельніцтва Заходняй Беларусі падтрымала савецкую ўладу. Асабліва вялікая падтрымка новай улады, дапамога ў яе ўсталяванні, удзел у часовых органах кіравання былі сярод беларускага насельніцтва. Польскае насельніцтва дастаткова насцярожана ставілася да змены ўлады, асабліва заможная яго частка. Грамадская актыўнасць насельніцтва заключалася ў дапамозе спецорганам у пошуку ворагаў савецкай улады, падзеле памешчыцкай зямлі, расправах над былымі прадстаўнікамі польскай улады. Часовыя органы савецкай улады ў перыяд верасень – кастрычнік 1939 года не перашкаджалі насельніцтву чыніць самасуд, апраўдваючы гэта рэвалюцыйнай законнасцю. У гэтых умовах Чырвоная Армія з'яўлялася інструментам падтрымання парадку.

Пасля легітымізацыі савецкай улады і правядзення Народнага сходу адносіны грамадства і органаў савецкай улады будаваліся на аснове савецкага заканадаўства. Правядзенне сацыялістычных пераўтварэнняў у некаторай ступені павялічыла колькасць незадаволеных савецкай уладай людзей у заходніх абласцях БССР. Выяўлялася незадаволенасць у распаўсюджванні чутак пра хуткі сыход савецкай улады, адмове ад удзелу ў калгасах або хуткі выхад з іх, напісанні калектыўных лістоў. Асабліва вялікая незадаволенасць была выклікана антырэлігійнай кампаніяй. У навучальных установах праяўленнем незадаволенасці з'яўлялася наведванне храмаў, нягледзячы на масавую атэістычную прапаганду.

Сярод іншых прычын незадаволенасці можна вызначыць: незадаволенасць часткі сялянства калгасным будаўніцтвам, патрыятычныя пачуцці польскага насельніцтва, расчараванне часткі насельніцтва савецкай уладай. Нельга не адзначыць той факт, для некаторай часткі грамадства дастаткова дзіўным фактам стаў спосаб правядзення выбараў пры савецкай уладзе.

Найбольш актыўныя сярод незадаволеных вялі барацьбу супраць органаў савецкай улады. Гэта барацьба магла быць у выглядзе маральнага і фізічнага супраціву. Маральны супраціў заключаўся ў наведванні храмаў, распаўсюджванні чутак, антысавецкай і антыкалгаснай агітацыі. Вялікі размах набыў фізічны супраціў сярод прадстаўнікоў польскай нацыянальнасці. Польскія антысавецкія арганізацыі ў верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. з'яўляліся прадвеснікамі стварэння ў 1942 годзе Арміі Краёвай.

Мерапрыемствы савецкай улады аказалі пэўны ўплыў на міжнацыянальныя адносіны ў заходніх абласцях БССР. Застарэлы польска-яўрэйскі канфлікт разгарэўся з новай сілай, так як незадаволеныя палякі лічылі

яўрэяў памагатымі бальшавікоў. Апагеем гэтага канфлікту стала разня ў вёсцы Едванбэ ў ліпені 1941 года.

Калі рабіць агульную выснову аб ступені паспяховасці мерапрыемстваў органаў савецкай улады ў справе станаўлення адзінства Беларусі, то неабходна адзначыць, што ў перыяд з верасня 1939 года па чэрвень 1941 года было зроблена дастаткова шмат. У той жа час, за такі кароткі прамежак не ўдалося поўнасьцю сфарміраваць сацыялістычную эканамічную сістэму, не была і сфарміравана сацыялістычная свядомасць чалавека. У палітычнай сферы ўдалося дасягнуць найбольшых поспехаў, так як савецкая палітычная сістэма была поўнасьцю сфарміравана да снежня 1940 года. Аднак, нягледзячы на той факт, што мерапрыемствы савецкай улады па саветызацыі заходніх абласцей БССР у верасні 1939 – чэрвені 1941 гг. не былі завершаны, тым не менш пазітыўны і негатыўны вопыт іх быў улічаны, калі ў 1944 годзе пачаўся другі этап саветызацыі заходніх абласцей БССР, які канчаткова сфарміраваў у межах БССР адзіную сацыялістычную сістэму.

СПІС ВЫКАРЫСТАНЫХ КРЫНІЦ І ЛІТАРАТУРЫ

1. Астрога, В.А. Палітычныя і нацыянальна-культурныя праблемы Заходняй Беларусі 1939 – 1941 гг. у гістарыяграфіі БССР (1939 – 1941 гг.) / В.А. Астрога // *Віаloruskіе Zeszyty Historyczne*. – 2000. N 13. S. 158–170.
2. Барабаш, В.В. Нацыянальна-тэрытарыяльныя пераабразаванні ў заходняй Беларусі пасля воссоеднання з БССР (1939 – 1940 гг.) / В.В. Барабаш // Восень 1939 года ў гістарычным лёсе Беларусі: матэрыялы Міжнар. навук.-практ. канф. Мінск, 24 верасня 2009 г. / рэдкал.: А.А. Каваленя (гал. рэд.) [і інш.] – Мінск: Беларуская навука, 2010. – С. 241–246.
3. Белозорович, В.А. Заходнебеларуская деревня в 1939 – 1953 годах / В.А. Белозорович. – Гродно: ГрГУ, 2004. – 148 с.
4. Бригадина, О.В. События сентября 1939 г. в восприятии жителей Западной Беларуси / О.В. Бригадина // Праблемы ўз'яднання Заходняй Беларусі з БССР: гісторыя і сучаснасць: матэрыялы Міжнар. навук.-тэарэт. канф., Мінск, 17–18 верасня 1999 г. / Бел. дзярж. ун-т; адк. рэд. П.І. Брыгадзін [і інш.]. – Мінск, 2000. – С. 169–175.
5. Выписка из протокола № 93 заседания бюро ЦК КПБ от 14.10.1939 г. Постановление ЦК КПБ Белоруссии. / Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С.117–118.
6. Гарбуноў, Ц.С. Уз'яднанне беларускага народа ў адзінай савецкай сацыялістычнай дзяржаве / Ц.С. Гарбуноў. – Мінск : Дзярж. выд-ва БССР, 1949. – 82 с.
7. Гісторыя Беларусі: у 6 т. / рэдкал.: М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Экаперспектыва, 2000–2005. – Т. 5: Беларусь у 1917–1945 гг. / А. Вабішчэвіч [і інш.]. – 2006. – 613 с.
8. Гісторыя беларускай дзяржаўнасці ў канцы XVIII – пачатку XXI ст. – Мінск: Беларуская навука, 2012. – 300 с.
9. Гісторыя Беларускай ССР: у 5 т. / рэдкал.: І. Краўчанка (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Навука і тэхніка, 1975. – Т. 4: Беларусь напярэдадні і ў гады Вялікай Айчыннай вайны Савецкага Саюза (1938–1945 гг.) / І. Краўчанка [і інш.]. – 1975. – 525 с.
10. Данилов, И.П. Записки западного белоруса: 1937–1945. Политика и война глазами очевидца и участника. / И.П. Данилов. - 2-е изд., дораб. и доп. – Минск.: Изд. В. Хурсик, 2007. – 358 с.
11. Докладная записка «О благоустройстве районных центров западных областей Белорусской ССР» // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 156.

12. Докладная записка «О мероприятиях в сети здравоохранения в западных областях БССР» // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С.137–138.
13. Дэкларацыя Народнага Сходу Заходняй Беларусі «Аб канфіскацыі памешчыцкіх зямель» // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 117.
14. Дэкларацыя Народнага Сходу Заходняй Беларусі «Аб уваходжанні Заходняй Беларусі ў склад Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі» // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 116.
15. Еленская, И.Э. События 1939 – 1941 годов в западных областях Белоруссии: устная история / И.Э. Еленская // Западная Белоруссия и Западная Украина в 1939–1941 гг.: люди, события, документы: сборник статей; редкол.: О.В. Петровская [и др.]. – Санкт-Петербург: Алетей, 2011. – С. 103–121.
16. Ермолович, В.И. Огнем и мечом. Хроника польского националистического подполья в Белоруссии (1939–1953 гг.) / В.И. Ермолович, С.В. Жумарь. – Минск: БелНИЦДААД, 1994. – 112 с.
17. Закон «Аб прыняцці Заходняй Беларусі ў склад Беларускай Савецкай Сацыялістычнай Рэспублікі» // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 119.
18. Каваленя, А.А. Маладзёжная палітыка кіруючых колаў БССР. У заходніх абласцях Беларусі. (1939 – чэрвень 1941 гг.). // Восень 1939 года ў гістарычным лёсе Беларусі: матэрыялы Міжнар. навук.-практ. канф. Мінск, 24 верасня 2009 г. / рэдкал.: А.А. Каваленя (гал. рэд.) і інш. – Мінск: Беларуская навука, 2010. – С. 241–246.
19. Каменская, Н.В. Уз'яднанне беларускага народа ў адзінай Беларускай савецкай сацыялістычнай дзяржаве. / Н.В. Каменская. – Мінск, 1948. – 225 с.
20. Кузняцоў, І.А. Палітычныя рэпрэсіі ў Беларусі ў 1939 – 1941 гадах / І.А. Кузняцоў // *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. – 2000. – № 13. – С. 45–70.
21. Ладысеў, У.Ф. Паміж Усходам і Захадам: Станаўленне дзяржаўнасці і тэрытарыяльнай цэласнасці Беларусі (1917 – 1939 гг.). / У.Ф. Ладысеў, П.І. Бригадзін. – Мінск.: БДУ, 2003. – 307 с.

22. Ладысеў, У.Ф. Ваенныя падзеі верасня 1939 года ў лёсе беларускага народа / У.Ф. Ладысеў // Беларускі гістарычны часопіс. – 1999. – № 3. – С. 3–11.
23. Макарэвіч, В.С. Беларусы ў польскай арміі напярэдадні і падчас нямецкай агрэсіі ў верасні 1939 г. / В.С. Макарэвіч // Праблемы ўз’яднання Заходняй Беларусі з БССР: зборнік матэрыялаў Міжнар. навук. канф., Мінск, 17–18 верасня 1999 г. / Бел. дзярж. ун-т; адк. рэд. П.І. Брыгадзін [і інш.]. – Мінск, 2000. – С. 144–148.
24. Милевский, Я. Е. Включение «Западной Белоруссии» в СССР (1939 – 1941): новая точка зрения / Я.Е. Милевский // Западная Белоруссия и Западная Украина в 1939–1941 гг.: люди, события, документы: сборник статей; редкол.: О.В. Петровская [и др.]. – Санкт-Петербург: Алетей, 2011. – С. 62–77.
25. Михнюк, В.Н. Социалистические преобразования в Западных областях БССР (сентябрь 1939 – июнь 1941 гг.) / В.Н. Михнюк // Историографический очерк. – Минск: Наука и техника, 1979. – С. 64.
26. Мірановіч, Я.В. Навейшая гісторыя Беларусі / Я.В. Мірановіч. – Беласток: Orthdruk, 1999. – 270 с.
27. Нарысы гісторыі Беларусі: у 2-х ч. / М. Касцюк (гал. рэд.) [і інш.]; Інстытут гісторыі АНБ. – Мінск: Беларусь, 1994 –1995. – ч. 2. –1995. – 560 с.
28. Национальный архив Республики Беларусь (НАРБ). Фонд 4. –. Воп. 3. – Д. 2114. Стенограмма первого заседания Народного Собрания Западной Белоруссии.
29. Национальный архив Республики Беларусь (НАРБ). Фонд 4. –. Воп. 3. – Д. 800. Протокол заседания бюро ЦК КП(б)Б № 90, п. 1 от 2.10.1939 г.
30. Национальный архив Республики Беларусь (НАРБ) Фонд 4-п. – Воп. 3. – Д. 100.
31. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь(НАРБ). Фонд 4-п. – Воп. 21. – Спр. 69.
32. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь(НАРБ). Фонд 4-п. – Воп. 21. – Спр. 1512.
33. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь(НАРБ). Фонд 4-п. – Воп. 21. – Спр. 1584.
34. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь(НАРБ). Фонд 4-п. – Воп. 21. – Спр. 1683.
35. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь(НАРБ). Фонд 4-п. – Воп. 21. – Спр. 1748.
36. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь(НАРБ). Фонд 4. –Воп. 21. – Спр. 1900.

37. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь(НАРБ). Фонд 4. –Воп. 21. – Спр. 2077.
38. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь(НАРБ). Фонд 4-п. –Воп. 21. – Спр. 2388.
39. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь(НАРБ). Фонд 4-п. –Воп. 27. – Спр. 69.
40. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь(НАРБ). Фонд 4-п. –Воп. 28. – Спр. 424.
41. Нікольскі, Н. М. Заходняя Беларусь пад панскім гнётам і яе вызваленне / Н.М. Нікольскі, І. Ф. Лочмель. – Мінск, 1940. – 109 с.
42. Павлов, Я.С. «Болевые точки» истории Беларуси (из научного наследования) / Я.С. Павлов. – Мінск: "Арти-Фекс", 1997. – 251 с.
43. Петровская, О.В. Деятельность Красной армии среди населения Западной Белоруссии в 1939 – 1941 годах/ О.В. Петровская // Западная Белоруссия и Западная Украина в 1939 – 1941 гг.: люди, события, документы: сборник статей; редкол.: О.В. Петровская [и др.]. – Санкт-Петербург: Алетейя, 2011. – С. 199-248.
44. Пивоварчик, С.А. Система обеспечения оборонного строительства рабочей силой в западных областях БССР (1939–1941) / С.А. Пивоварчик // Западная Белоруссия и Западная Украина в 1939–1941 гг.: люди, события, документы: сборник статей; редкол.: О.В. Петровская [и др.]. – Санкт-Петербург: Алетейя, 2011. – С. 248–263.
45. Пичета, В.И. Основные моменты исторического развития Западной Украины и Западной Белоруссии. / В.И. Пичета. – Москва: Соцэкгиз, 1940. – 136 с.
46. Польша – Беларусь (1921–1953 гг.): сборник документов и материалов / Нац. акад. наук Беларуси, Ин-т истории, Департамент по архивам и делопроизводству М-ва юстиции Респ. Беларусь: сост. А.Н.Вабищевич [и др.]. - 2-е изд. - Мінск: Беларуская навука, 2013. - 423 с.
47. Постановление бюро Белостокского обкома КП(б) Белоруссии от 4 февраля 1940 г. «О беженцах, проживающих в городе Белостоке» // Беларуская нацыя: уз’яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 135.
48. Постановление бюро Слонимского укома КПБ(б) от 25 декабря 1939 г. «Об очистке советских, хозяйственных и кооперативных организаций от враждебных и чуждых элементов» // Беларуская нацыя: уз’яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 158–160.

49. Постановление Военного Совета Белорусского фронта № 01 // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С.197.
50. Постановление Временного управления Полесской области о размещении беженцев в гор. Брест-Литовске // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 111.
51. Постановление Временного управления Полесской области от 28 ноября 1939 года «О борьбе со спекулятивным повышением цен на сельхозпродукты» // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 124–125.
52. Постановление Политбюро ЦК ВКП(б) «Вопросы Западной Украины и Западной Белоруссии» // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 79–83.
53. Постановление СНК БССР и ЦК КП(б)Б «Об охране государственной границы в западных областях БССР» // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 182.
54. Постановление ЦК КП(б) Белорусии «Об ошибках Пинского и других райкомов КП(б)Б и райисполкомов при организации колхозов от 29.04.1939 г. » // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 133–135.
55. Постановление ЦК КП(б)Б «О мероприятиях по организации народного образования в западных областях БССР» // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 172–173.
56. Постановление ЦК КП(б)Б от 03.04.1940 г. «О мероприятиях в сети здравоохранения на территории западных областей БССР» // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 147–148.
57. Приказ войскам Белорусского фронта № 0041. // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 50.
58. Протокол бюро ЦК КП(б)Б № 106 от 29.11.1939 г. // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 106–107.

59. Протокол заседания бюро ЦК КП(б)Б № 104 от 19.11.1939. // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 105–106
60. Протокол заседания Бюро ЦК КП(б)Б № 117 от 16–17. 01.1940 г. // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 128–129.
61. Протокол заседания Бюро ЦК КП(б)Б № 129 от 16.09.1940 г. // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 172.
62. Протокол заседания Бюро ЦК КП(б)Б № 142 от 26.03.1940 г. // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 169.
63. Протокол заседания Бюро ЦК КП(б)Б № 22 от 7.09.1940 г. // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 153.
64. Протокол заседания Бюро ЦК КП(б)Б № 33 от 21.10.1940 г. // Беларуская нацыя: уз'яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 160–166.
65. Пушкін, І.А. Удзел нацыянальных меншасцей у грамадска-палітычным жыцці Савецкай Беларусі (1919 – 1990 гады) / І.А. Пушкін. – Мінск: Выд. цэнтр БДУ, 2010. – 319 с.
66. Розенбалт, Е.С. западные области Белоруссии в 1939-1941 годах: оккупация - воссоединение – советизация) / Е.С. Розенбалт // Западная Белоруссия и Западная Украина в 1939 – 1941 гг.: люди, события, документы: сборник статей; редкол.: О.В. Петровская [и др.]. – Санкт-Петербург: Алетейя, 2011. – С. 42–62.
67. Росман, И.С. Компартия Белоруссии в борьбе за упрочение социалистического общества в предвоенные годы (1938 – июнь 1941 гг.) / И. С. Росман. – Минск, 1975. – 352 с.
68. Саракавік, І.А. Органы ўнутраных спраў: арганізацыя і дзейнасць у Заходняй Беларусі (1939 – 1941 гг.) / І.А. Саракавік // Восень 1939 года ў гістарычным лёсе Беларусі: матэрыялы Міжнар. навук.-практ. канф., Мінск, 24 верасня 2009 г. / рэдкал.: А.А. Каваленя (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Беларуская. навука, 2010. – С. 361–366.
69. Сільвановіч, С.А. Палітыка савецкіх улад у адносінах да польскага насельніцтва паміж вераснем 1939 і чэрвенем 1941 г. / С.А. Сільвановіч // Проблемы национального сознания польского населения на Беларуси: материалы Междунар. науч.конф., Гродно, 16–18 ноября 2001 г. /

- общественное об-ие “Союз поляков на Беларуси”. – Гродно, 2003. – С. 192-204.
70. Смалянчук, А.Ф. Верасень 1939 г. у савецкай і беларускай гістарыяграфіі // Гістарычны альманах. 2000. Т. 3. – С. 77–89.
71. Сямашка, Я.І. Армія Краёва на Беларусі / Я.І. Сямашка. – Мінск: Хата, 1994. – 270 с.
72. Толочко, Д. М., Создание и деятельность органов государственного управления в Западной Беларуси (сентябрь-ноябрь 1939 г. / Д.М. Толочко // Восень 1939 года ў гістарычным лёсе Беларусі: матэрыялы Міжнародна-навука.-практ. канф., Мінск, 24 верасня 2009 г. / рэдкал.: А.А. Каваленя (гал. рэд.) [і інш.]. – Мінск: Беларуская навука, 2010. – С. 241–246.
73. Трайнин, И.П. Национальное и социальное освобождение Западной Украины и Западной Белоруссии. / И.П. Трайнин. – Москва, 1939.– 80 с.
74. Трафімчык, А.В. 1939 год і Беларусь: забытая вайна. / А.В. Трафімчык. –Мінск: Выдавец А. М. Янушкевіч, 2014.- 226 с.
75. Трацяк, Я.Д. Рэлігійная і нацыянальная палітыка КП(б)Б у Заходняй Беларусі ў 1939–1941 гг. / Я.Д. Трацяк // *Białoruskie Zeszyty Historyczne*. – 2000. – № 13. – С. 171–185.
76. Трофимчик, А.В. Меры по ликвидации оппозиционных настроений и антисоветской деятельности в школах западных областей БССР (1939 – 1941) / А.В. Трофимчик // *Западная Белоруссия и Западная Украина в 1939-1941 гг.: люди, события, документы: сборник статей; редкол.: О.В. Петровская [и др.].* – Санкт-Петербург: Алетейя, 2011. – С. 263–279.
77. Указ Президиума Верховного Совета СССР. «О приобретении гражданства СССР жителями западных областей Украинской и Белорусской Советских Социалистических Республик» // *Беларуская нацыя: уз’яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў* / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 87.
78. Улейчык, Н.Л. Фарміраванне савецкай інтэлігенцыі ў заходніх абласцях Беларусі (1939–1950 гг.) / Н.Л. Улейчык // *Беларускі гістарычны часопіс*. – 1999. – № 3. – С. 12–14.
79. Характеристика на кандидата в депутаты Народного Собрания Западной Беларуси по Степановскому избирательному округу № 202 Кобринского уезда Газука Платона Дмитриевича // *Беларуская нацыя: уз’яднанне. Верасень 1939 г. – чэрвень 1941 г.: зборнік дакументаў і матэрыялаў* / склад. У.Ф. Ладысеў. – Мінск: БДУ, 2004. – С. 97.
80. Хацкевіч, А.Ф. Арышты і дэпартацыі ў заходніх абласцях Беларусі (1939–1941 гг.) / А.Ф. Хацкевіч // *Беларускі гістарычны часопіс*. – 1994. – № 1. – С. 89–94.

81. Хацкевіч, А.Ф. Арышты і дэпартацыі ў заходніх абласцях Беларусі (1939-1941 гг.) / А.Ф. Хацкевич // Беларускі гістарычны часопіс. – 1994. – № 2. – С. 70–76.
82. Царук, І.В. Рост культуры заходніх абласцей БССР за гады савецкай улады (да 20-годдзя ўз'яднання Беларусі) / І.В. Царук. – Мінск, 1959. – 28 с.
83. Царюк, И.О. КПБ – организатор культурного строительства в западных областях Белоруссии (1939 – 1955 гг.). / И.О. Царюк. – Минск: Изд-во БГУ им. В.И. Ленина, 1969. – 198 с.
84. Царюк, И.О. Социалистические преобразования экономики в западных областях БССР (сентябрь 1939 – июнь 1941 гг.) / И. О. Царюк. – Минск: Изд-во БГУ, 1976. – 104 с.
85. Цымбал, А.Г. Положение православной церкви в Западной Белоруссии в 1939 – 1941 годах / А.Г. Цымбал // Западная Белоруссия и Западная Украина в 1939 – 1941 гг.: люди, события, документы: сборник статей; редкол.: О.В. Петровская [и др.]. – Санкт-Петербург: Алетейя, 2011. – С. 338–352
86. Юхо, И.А. Установление советской власти в западных областях Белоруссии и воссоединение белорусского народа в едином советском социалистическом государстве / И.А. Юхо // Очерки истории государства и права БССР / редкол.: И.А. Юхо (отв. ред.) [и др.]. – Минск: Изд-во БГУ им. В.И. Ленина, 1969. – Вып. 2. – Гл. 2. – С. 71–97.
87. Яковлева, Е.В. Польша против СССР. 1939 – 1950 гг. / Е.В. Яковлева.– Москва: Вече, 2007. – 416 с.
88. Gross, J. Revolution from Abroad: the Soviet conquest of Poland's Western Ukraine and Western Belorussia / J. Gross. – Princeton: Princeton University Press, 1988. – 28 p.

